

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра державно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота
на здобуття кваліфікаційного рівня магістра
на тему:

**Державно-правове регулювання систем електронної валюти та
платіжних систем: проблеми та перспективи функціонування в Україні**

Виконала студентка
6 курсу, група ЗМП – 61
Тимощук Юлія Леонтіївна

Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор
Дробуш Ірина Вікторівна

Рецензент _____

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри
державно-правових дисциплін
Протокол № _____ від « _ » _____ 2020
Завідувач кафедри _____ Ірина Вікторівна Дробуш

Острог – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ.....	7
1.1 Суть, значення та загальні засади функціонування електронної валюти та платіжних систем в Україні.....	7
1.2 Основні визначення, правова основа діяльності та елементи електронної валюти та платіжних систем	18
1.3 Основні вимоги до електронної валюти та платіжних систем їх класифікація	27
<i>Висновки до розділу 1</i>	35
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ.....	36
2.1 Стані правового регулювання систем електронної валюти та платіжних систем	36
2.2 Аналіз правового регулювання та проблем застосування електронної валюти та платіжних систем в Україні.....	42
2.3 Аналіз правового регулювання та проблем застосування електронної валюти та платіжних систем в Україні	48
<i>Висновки до розділу 2</i>	71
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РОЗРАХУНКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ В УКРАЇНІ	73
3.1 Особливості обігу електронної валюти та платіжних систем зі урахуванням аналізу міжнародних правових норм	73
3.2 Застосування електронної валюти у діяльності платіжних систем	86
3.3 Пропозиції щодо правового регулювання обігу електронної валюти та платіжних систем в Україні.....	96
<i>Висновки до розділу 3</i>	99
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогодення, після глобальної економічної кризи до банківської системи будь-якої країни ставляться підвищені вимоги щодо безпеки, стабільності та сталого розвитку. Однією із ланок, що вимагає підвищеної уваги є платіжні системи. Оскільки платіжні системи та системи розрахунків відіграють провідну роль в економіці країни, забезпечуючи здійснення системами економіки переказу коштів та розрахунків за зобов'язаннями, що виникають в процесі економічної діяльності. Як показує досвід розвинутих країн, раціональна організація платіжної системи сприяє вдосконаленню грошово-кредитних відносин, ефективному функціонуванню фінансової сфери в цілому, забезпеченню ефективного функціонування національного господарства, а також здійсненню міждержавних валютних розрахунків. Це і пояснює підвищення інтересу до проблеми розвитку платіжної системи вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Аналіз джерел і публікацій показує, що, незважаючи на активне функціонування електронних грошей в Україні, у вітчизняній науковій літературі поки що мало уваги приділяється їх дослідженню. Окремі аспекти питання висвітлюються В. Міщенком, А. Морозом, М. Савлуком та іншими українськими вченими. Водночас, сучасні аспекти функціонування ринку електронних грошей згідно з існуючою вітчизняною нормативною базою та міжнародною практикою відображені на недостатньому рівні. В роботах зарубіжних науковців, зокрема М. Вудфорда, А. Генкіна, Ч. Гудхарда, М. Кінга, С. Кляйна, Б. Коена, Г. Селджіна, А. Шамраєва, Б. Шміта, Л. Уайта, Б. Фрідмена аргументовано, що електронні гроші мають величезний і малодосліджений потенціал. Також представники фундаментальної економічної науки не дійшли єдиної думки щодо сутності електронних грошей і тієї ролі, яку вони відіграватимуть у майбутньому. Однак ми не можемо не визнавати те, що завдяки інформаційно-технічній революції, електронні гроші перетворилися на реально діючий феномен економічного життя. Серед відомих

економістів ведеться дискусія стосовно наслідків, які може викликати розвиток електронних грошей, зокрема впливу емісії електронних грошей на монетарну політику, діяльність центральних банків з урахуванням цих інноваційних платіжних інструментів та роль держави в цьому процесі.

Мета і завдання дослідження. Метою проведеного дослідження є оцінка стану державно-правового регулювання систем електронної валюти та платіжних систем в контексті проблем та перспектив функціонування в Україні.

Реалізація цієї мети передбачає виконання наступних **завдань**:

Визначити основи державно-правового регулювання систем електронної валюти та платіжних систем;

проаналізувати правове регулювання застосування електронної валюти та платіжних систем в Україні;

охарактеризувати пропозиції щодо вдосконалення електронних розрахункових технологій та електронної валюти в Україні.

Об'єктом дослідження є процес становлення і розвитку електронної валюти та платіжних систем.

Предмет дослідження – державно-правове регулювання систем електронної валюти та платіжних систем в Україні.

Методологічною основою роботи є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: описовий, предметно-хронологічний, системний підхід, збір, систематизація, комплексний аналіз релевантної інформації, методи дедукції, індукції, аналізу, аналогій, графічний, статистичний та інші. Також для виконання аналітичної частини роботи використовується метод стратегічного аналізу. В практичній частині переважає емпіричний метод, що передбачає спостереження, вимірювання, моделювання, прогнозування та аналіз прогнозу.

Теоретико-методологічну основу роботи становить сучасна економічна теорія, синтез класичних теорій і новітніх поглядів на місце та роль платіжної системи в економіці. При виконанні досліджень залежно від конкретних цілей і завдань використовувались аналітично-графічна формалізація платіжних

систем, заснованих на використанні пластикових карток, та Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), порівняльний аналіз динаміки показників. Ми використовували такі методи, як: статистичні, економіко-математичні, порівняльного аналізу та динамічних рядів.

Емпіричною базою дослідження є результати конкретних економічних досліджень, вітчизняний досвід діяльності зарубіжних та вітчизняних електронних платіжних систем для фізичних осіб. Інформаційною базою є законодавчі та нормативні акти, періодичні й монографічні видання – вітчизняні, а також дані Національного банку України і банківських установ.

Нормативна база. Загальні засади функціонування платіжних систем та електронної валюти в Україні регулюються: Конституцією України [21], Законом України «Про Національний банк України» [55], Законом України «Про банки і банківську діяльність» [48], Законом України «Про телекомунікації», Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [57], Законом України «Про захист інформації в автоматизованих системах» [52], Законом України «Про державне регулювання ринків фінансових послуг» [50] та іншими актами законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні науково-практичної проблеми щодо формування теоретико-методологічного обґрунтування сутності електронної валюти та їх регулювання з боку держави.

Удосконалено підходи до визначення «електронної валюти» як одного із платіжних інструментів, як засобу обігу та нагромадження в українському інформаційному просторі;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, висновки та рекомендації, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані банками та іншими фінансовими установами, які здійснюють операції з електронною валютою, а також можуть використовуватись у процесі здійснення операцій з переказу грошових коштів за допомогою електронних платіжних систем для фізичних осіб.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Основний зміст викладено на 122 сторінках друкованого тексту. Робота містить 4 таблиці та 3 додатка. Список використаних джерел налічує 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

1.1 Суть, значення та загальні засади функціонування електронної валюти та платіжних систем в Україні

Невід’ємним спеціалізованим елементом практично всіх економічних операцій, що стосується передачі грошової вартості в обмін на товар, послугу або фінансовий актив, є платіжні системи. Платіжну систему можна представити у вигляді системи механізмів, які служать для переказу грошових коштів між суб’єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов’язаннями, що виникають між ними. Таким чином, на думку авторів навчального посібника «Платіжні системи», О.Д. Вовчак, Г.Є. Шпарило, Т.Я. Андрейків «Платіжна система – це набір платіжних інструментів, банківських процедур і міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними й організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів і механізмів» [7, с. 22].

На думку авторів підручника «Банківські операції» за редакцією професора А.М. Мороза «Платіжна система в широкому розумінні – це сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб’єктами грошового обороту» [4, с. 103].

У навчальному посібнику «Платіжні системи» авторів В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук зазначено: «Платіжна система (payment system) – набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами і процедурами, що регламентують використання

цих інструментів та механізмів. Основна мета платіжної системи – забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг» [44, с. 16].

А. Савченко та Є. Бургіна вважають, що «Платіжні системи – це засоби, за допомогою яких переміщуються кошти між суб'єктами господарювання» [44, с. 38].

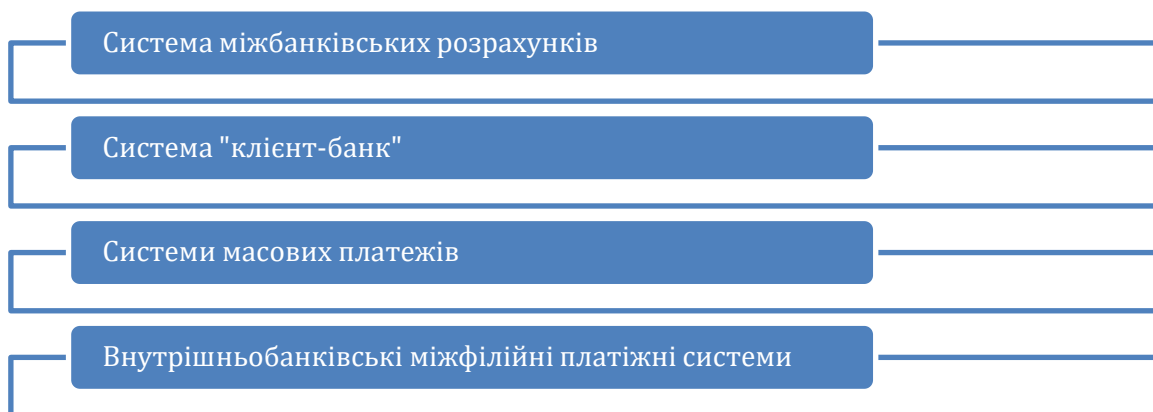
У ст. 1.28 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» зазначено: «Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система» [57].

На думку дослідниці Л. А. Віднійчук-Вірван: «Електронна платіжна система України – це електронні телекомунікації, які служать для перерахування грошових коштів через банки між державами, регіонами, суб'єктами господарювання для розрахунків за платіжними вимогами і зобов'язаннями» [6, с. 20].

Електронна платіжна система країни – невід'ємний елемент ринкової економіки та міжнародних розрахунків, через який реалізуються різноманітні економічні можливості. Створення чіткої, злагодженої платіжної системи в Україні має особливе значення і є однією із головних проблем реформування економіки на перехідному етапі до ринку [6, с. 20].

У більшості розвинутих країн платіжна система складається з кількох самостійних систем, кожна з яких задовольняє вимоги окремої платіжної сфери. Такі системи можна класифікувати за різними характеристиками та ознаками. Виходячи з того, яку роль відіграють платіжні системи відповідно до характеру здійснюваних платежів, розрізняють (див. Таблицю 1) [7, с. 22-24]:

Таблиця 1. Види платіжних систем

Системи міжбанківських розрахунків, які призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, обумовлених виконанням платежів їхніх клієнтів або власних зобов'язань одного банку перед іншим. Для них необхідною стадією електронного транспортування документа між банком платника та банком отримувача за допомогою однієї зі систем електронних міжбанківських розрахунків.

Системи «клієнт-банк» використовуються банками, які пропонують платіжні послуги своїм клієнтам на базі сучасних технологій. В умовах конкуренції банки змушені розробляти спеціальні ділові та ринкові стратегії використання платіжних послуг, вирішуючи, чи спроможні вони конкурувати в обмеженому секторі ринку платіжних послуг і пропонувати клієнтам більш широкий їх набір. Однією з перших у цьому плані була американська система телефонної оплати рахунків, яка, однак, не отримала поширення через інертність споживачів, які не хочуть змінювати існуючі форми розрахунків. Нині все більшого поширення набуває банківське обслуговування вдома, або «домашній банк», – комплекс послуг щодо надання клієнтам банків фінансової інформації, а також здійснення за їх ініціативою різних банківських трансакцій з передаванням інформації телефонними каналами або через двосторонню систему кабельного телевізійного зв'язку.

Системи масових платежів широко застосовуються у розвинених державах світу. Незважаючи на те, що традиційні безготівкові платіжні

інструменти (чеки, платіжні доручення тощо) достатньо розповсюджені, останнім часом усе ширше впроваджується система масових (споживчих) платежів із використанням пластикових карток. У цих системах задіяні кредитні картки, дебетні картки, «електронні гаманці», а також картки для отримання грошей з банківських автоматів .

Внутрішньобанківські платіжні системи створюються, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови щодо проходження платежів між установами , що належать до однієї групи. При цьому розрахунки виконуються через систему кореспондентських рахунків у центральній установі, яка виступає як банк банків відповідної структури. В середині структури може також створюватися єдиний центр для виконання клірингу та розрахунків .

Платіжна система України складається з таких компонентів [7, с. 24]:

- системи електронних платежів Національного банку України;
- систем автоматизації роботи банків (так звані програмні комплекси «Операційний день банку». Це програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо);
- внутрішньобанківських платіжних систем – програмно-технічного комплексу з власними засобами захисту інформації, який експлуатується комерційним банком або об'єднанням банків і здійснює розрахунки між установами цього банку (об'єднання);
- систем «клієнт-банк » для розрахунків між клієнтом банку та банком в електронній формі, що дозволило практично уникнути затримки платежів на міжбанківському рівні.

Перспективним, на нашу думку, є також використання таких компонентів системи електронного переказу фінансових послуг, як:

- система масових платежів із використанням пластикових карток;
- електронні платіжні системи для фізичних осіб в мережі Інтернет.

Для ефективної діяльності платіжної системи необхідні правила, які регулювали б права та обов'язки всіх учасників процесу платежу як у

нормальних умовах функціонування платіжної системи, так і у разі якихось порушень такого функціонування. Це набуває особливого значення, коли відбувається перехід від традиційних платіжних систем на основі паперових документів до сучасних електронних систем платежів, у яких значно важче визначити стан та місцезнаходження конкретного платіжного документа на певний момент.

Правила платіжної системи можуть бути викладені в законодавчому або нормативному акті, угоді або разом у цих документах. Закон може забезпечити стабільність та пріоритет щодо інших правил; нормативний акт надає можливість коригувати правила при необхідності, а угода дозволяє приватному сектору впливати на процес визначення правил. Закон або нормативний акт можуть допускати зміну деяких правил на підставі угоди між сторонами платежу, щоб забезпечити здійснення права на контракт та можливість експерименту. Правила платіжної системи часто розробляються як самостійні документи, що не повинні спиратися на інші документи [6, с. 25].

Порядок діяльності платіжної системи визначається її правилами, встановленими платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Платіжна організація – юридична особа, яка є власником або одержала право на використання товарного та інших знаків, що ідентифікують належність платіжних карток та інших платіжних інструментів, і яка визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність відповідно до закону та договору [57].

Правила платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем) мають встановлювати організаційну структуру платіжної системи, умови членства, порядок вступу та виходу із системи, принцип виконання документів на переказ, відкликання документів на переказ, порядок вирішення спорів, управління ризиками в системі, систему страхування, систему захисту інформації, порядок проведення реконсиляції та інші положення, визначені платіжною організацією [57].

Незалежно від джерела походження правил, що регулюють платежі (законів, нормативних актів, домовленостей чи угод), усі вони повинні відповідати критерію справедливості та, в разі потреби, мають узгоджуватись у ході переговорів усіх зацікавлених сторін (банків, центрального банку й об'єднань споживачів) та оприлюднюватися [7, с. 25].

Особливо важливим є опрацювання та запровадження законодавчих актів для сприяння автоматизації обробки платежів з метою підвищення ефективності платіжної системи.

Існують суттєві відмінності між різними країнами щодо правових основ регулювання платіжних систем. Разом із тим, у всіх країнах використовують кілька тотожних або, щонайменше, дуже близьких основоположних принципів.

Здебільшого в усіх країнах діє, декілька законів, в яких сформульовані і закріплені завдання і функції центрального банку, зокрема, його функції стосовно платіжних операцій, а також визначені інструменти і методи їх реалізації [15, с. 12].

Поряд із вищезазначеними законами існують також конкретні законодавчі акти, що встановлюють правила використання певних фінансових інструментів (наприклад, чеків та переказних векселів) при виконанні платежів [7, с. 26].

Крім того, методи виконання платіжних операцій визначаються також у загальних законодавчих документах, наприклад, цивільному кодексі чи комерційному кодексі будь-якої конкретної країни.

Правила внутрішньодержавної платіжної системи та міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент, мають бути узгоджені платіжною організацією цієї платіжної системи з Національним банком України.

Правила відповідної платіжної системи, а також договори, що укладаються між учасниками цієї платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем), повинні передбачати порядок

врегулювання платоспроможності та випадків неможливості виконання членами платіжної системи своїх зобов'язань [57].

Чіткі закони про платежі сприяють визначеності щодо платіжного процесу, запобіганню загальних порушень у діяльності, що пов'язана з платежами.

Закон про платежі має врівноважувати інтереси різних учасників платіжної системи. Наприклад, надавачі платіжних послуг, включаючи банки та розрахункові організації, хочуть мати економічно обґрунтовані закони та норми, дотримання яких не пов'язане з великими витратами. Мабуть, і кінцевим користувачам платіжної системи необхідні правила, що не потребують особливих затрат. Однак деякі кінцеві користувачі можуть бути зацікавлені у відносно дорогих заходах щодо захисту інтересів споживача, які призведуть до великих витрат. Тому необхідний баланс інтересів. Природно очікувати, що як кінцеві користувачі, так і установи, що надають їм послуги, наполягатимуть на ухваленні юридичних положень, які дозволяють їм перекладати тягар ризиків або втрат на іншу сторону. Тому і тут потрібне певне збалансування інтересів [24, с. 27].

Останнім часом особливо великого значення набуває законодавче врегулювання питань, пов'язаних із платежами на електронній основі, якого раніше могло не існувати. Доки електронні платежі не матимуть повноправного юридичного статусу, учасники платіжної системи наполягатимуть на отриманні паперового повідомлення про переказ, перш ніж відповідний розрахунок вважатиметься остаточним, що зведе нанівець ефективність електронної платіжної системи.

Окремі положення та норми виконання платежів в основному викладаються в угодах на основі цивільного права й у загальних правилах, узгоджених між сторонами, що домовляються. У зв'язку з цим варто зазначити, що існує лише незначна кількість загально діючих принципів.

Здебільшого правила платіжної системи прагнуть відокремити платіжну операцію від комерційної трансакції, що лежить у її основі (наприклад,

продажу товару). Обробка платежів здійснюється більш ефективно, якщо всі платіжні трансакції обробляти однаково, незважаючи на конкретну основу.

Правила платіжної системи повинні чітко визначати суттєві елементи платежу щодо форми та методів передачі (паперові, електронні, усні тощо), а також учасників, щоб вони розуміли, коли виконується платіж, які мають права та обов'язки, пов'язані з цією подією. Так, для платежів на паперовій основі часто обумовлені текст та форма відповідних документів, а в електронних системах – формат і реквізити платіжних повідомлень. Існують обмеження щодо умов виконання чи зобов'язання на майбутню дату.

Правила системи мають визначати, кому з учасників дозволяється обробляти платежі, хто відповідає за перевірку справжності трансакцій, щоб запобігти здійсненню шахрайських операцій у рамках системи, а також встановлювати норми відповідальності у випадках, коли такі операції все ж відбулися. В електронних платіжних системах перевірка справжності здебільшого здійснюється автоматично.

Мають бути визначені жорсткі умови щодо термінів і методів виконання платіжних інструкцій та здійснення розрахунків. Для систем на паперовій основі дозволяються строки, що нараховують кілька днів, проте в електронних платіжних системах процес виконання платіжних інструкцій повинен здійснюватися протягом того дня, коли надійшла інформація. У таких випадках необхідно мати визначення операційного банківського дня, з урахуванням неробочих днів та часу відкриття і закриття банківських установ [6, с. 28].

Потрібно чітко визначити, хто за що відповідає й які має обов'язки. Зокрема, з правил платіжної системи повинно бути зрозуміло, чи несе один з учасників відповідальність за недотримання правил іншим учасником, у яких випадках можна одержати компенсацію за невиконання остаточного платежу. Питання щодо відповідальності за зазначені збитки вирішується залежно від правил та законів, що регулюють різні етапи переказу коштів (якщо такі існують). Ці правила можуть виявитися найскладнішими з правил системи.

Узгоджені правил платіжної системи включають також стандарти, які допомагають зменшити витрати та ризики у платіжних трансакціях, підвищити їх надійність. Існують, наприклад, операційні стандарти, стандарти стосовно документації, інструментів та форматів повідомлень. Однак норми (узгоджені правила) охоплюють також інші види порядків, процедур і практик, що використовують у платіжній системі. До них належать [7, с. 29]: одиниці, в яких виконуються розрахункові та облікові операції, час роботи, термінологія та мова, критерії оцінки та класифікації тощо.

Правила й умови контрактів та угод, що регулюють стосунки сторін у платіжних взаємовідносинах, у багатьох аспектах подібні до нормативної бази платіжних систем, яка розглядалася вище. У них також мають бути обумовлені форми та методи передачі платіжних документів, порядок перевірки їх справжності, терміни й методи виконання платежів, умови відкриття платежу й остаточного розрахунку, права та обов'язки сторін [6, с. 30].

Надзвичайно важливо зазначити в договорах чи контрактах норми, яких мають дотримуватись учасники платежів при здійсненні операцій. Має бути передбачена сувора відповідальність за недотримання правил і умов або навіть лише за дії без урахування інтересів інших сторін, що беруть участь у цій діяльності. Необхідно також визначити, які поважні причини, наприклад, форс-мажорні обставини, можуть бути виправданням при порушенні правил і умов угоди.

При укладенні контрактів та угод у платіжній сфері потрібно забезпечити рівні конкурентні умови в галузі платіжних систем. Адже відомо, що вільна конкуренція сприяє економічному розвитку.

З точки зору економічної ефективності контракти, угоди та забезпечення їх виконання повинні підлягати певним обмеженням, що визначаються відповідними витратами. Іноді ефективність може бути підвищена, якщо сторони мають можливість дещо змінювати передбачений законодавством порядок на основі взаємної домовленості.

Здебільшого двосторонні та багатосторонні угоди сприяють скороченню невиправданих витрат, зниженню рівня ризику, підвищенню надійності та обмеженню впливу невизначеності, пов'язаної з неповнотою інформації та недосконалістю прогнозування. Тому існує чимало аргументів загальноекономічного характеру на користь необмеженого добровільного укладення контрактів та угод і правового забезпечення щодо їх дотримання [8, с. 30-31].

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказування грошей регулюються: Конституцією України [21], Законом України «Про Національний банк України» [55], Законом України «Про банки і банківську діяльність» [48], Законом України «Про телекомунікації», Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [57], Законом України «Про захист інформації в автоматизованих системах» [52], іншими актами законодавства України та нормативно-правовими актами Національного банку України, а також міжнародно-правовими актами з питань переказування грошей.

Таким чином, ми погоджуємося з дослідницею Л.А. Віднійчук - Вірван, що платіжна система України – це сукупність законодавчо-нормативних договірних, фінансових та інформаційно-технічних засобів і рішень учасників (банків, установ, компаній), які регламентують свої взаємовідносини відповідно до порядку виконання банківських платіжних угод та забезпечують виконання боргових зобов'язань, що виникають у процесі внутрішньої та зовнішньої економічної діяльності [6, с. 20].

Відмінність ознак, характерних для окремих країн (розмір, обставини історичного розвитку, правова система, ділова практика, комунікаційна система, інфраструктура, ступінь розвитку закладів та їх інструментів тощо), роблять національну платіжну систему унікальною.

Сукупність бухгалтерських та організаційних заходів, що застосовуються у банківсько-фінансовій сфері, є основним операційним

механізмом здійснення платежів. Конкретні характеристики відповідної моделі можуть бути різними і залежать від багатьох факторів.

Ефективна та надійна технологічна інфраструктура є основою життєздатності платіжної системи. Така інфраструктура включає, зокрема, технічні засоби обробки та передачі даних і може бути надзвичайно складною. Зважаючи на конфіденційний характер інформації, що задіяна у платіжних системах, у більшості випадків висуваються суворі вимоги щодо її безпеки та захисту. Це вимагає створення і підтримання спеціальних процедур та систем незалежно від технології, яка використовується [7, с . 32].

Базові елементи платіжної системи тісно пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо один від одного. Складність структури платіжних схем також вимагає міждисциплінарного підходу. Наприклад, питання права повинні розглядатися з позиції економіки і фінансів, а також інформаційних технологій і математики. Розгляд «виробничих» або «технічних» питань окремо від інших не обіцяє великих результатів і навіть може негативно вплинути на практику та структуру, що встановилася, особливо якщо заходи вживаються в адміністративному порядку, без належної гнучкості й співпраці.

Відомий російський економіст О.І. Лаврушин вважає, що : «Платіжна система країни – це сукупність законодавчо регульованих елементів, котрі забезпечують виконання боргових зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності» [78, с . 333].

Основними елементами платіжної системи України є [79, с. 20]:

- суб'єкти (учасники) розрахункових взаємовідносин (нефінансовий сектор і фінансовий сектор);
- об'єкт розрахунків (призначення платежу – розрахунки за товарними і нетоварними операціями);
- місце проведення розрахунків (внутрішньодержавні і міждержавні розрахунки);
- принципи організації безготівкових розрахунків;

- час платежу : терміновий платіж, достроковий платіж, відстрочений платіж;
- комунікаційні системи переказу грошей: поштовий зв'язок, спеціальні служби (органи спецзв'язку, кур'єри, служба інкасації), телеграфно-телетайпний зв'язок, електронний зв'язок, міжнародні телекомунікації (SWIFT) – Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій);
- встановлена законодавством форма розрахунків (кредитний і дебетовий переказ);
- наявність гарантії платежу ;
- наявність проміжних ланок (посередників) у розрахунках (без участі посередників, за участю посередників);
- ризики в розрахунках (фінансові й нефінансові ризики);
- черговість платежів ;
- величина платежів;
- нормативно-правова база;
- бухгалтерська і технологічна модель, що включає платіжні інструменти, механізми переказу коштів, принципи бухгалтерського обліку та звітності ;
- технологічна інфраструктура, що включає засоби обробки даних , засоби телекомунікації, організацію експлуатації та ін.;
- захист інформації, що включає програмно-технічні, нормативно-правові та адміністративно-організаційні засоби.

Саме таким компонентом блоків, на нашу думку, можна навести класифікацію елементів електронної платіжної системи, що дає чітке уявлення про складний механізм розрахункових взаємовідносин в економіці України.

1.2 Основні визначення, правова основа діяльності та елементи електронної валюти та платіжних систем

Уперше поняття «електронна валюта» набуло розголосу в 2009 році, коли з'явився перший bitcoin. У той період bitcoin коштував всього десять

центів, сьогодні - понад шість з половиною тисяч доларів. З часом, поряд з bitcoin ми можемо побачити багато інших видів електронної валюти (криптовалюти) (більше 400 видів). До того ж, існує велика кількість криптовалютних бірж, яка постійно зростає (станом на кінець 2019 року їх налічується більше 500). Тому з упевненістю можемо говорити про те, що електронна валюта – це початок нової історії в використанні людством валютної системи, це новий етап її існування на високотехнологічних засадах. Однак, на жаль, на сьогодні у світі не існує єдиного, чіткого підходу до визначення терміну «електронна валюта» ні з економічної, ні з юридичної точки зору, що обумовлює наявність великих проблем в правовому регулюванні обігу електронної валюти. Тому концептуально важливо визначити, що означає термін «електронна валюта» [89].

Серед значної кількості визначень цього поняття, можна виділити найбільш вдалі з правової точки зору, наприклад такі:

Електронна валюта – засіб обміну, як і звичайні валюти, але призначена для обміну цифровою інформацією, що стало можливим завдяки певним принципам криптографії (використовується для забезпечення операцій та контролю створення нових монет) [3];

Електронна валюта – вид цифрових грошей, в якому використовуються розподілені мережі і публічно доступні журнали реєстрації угод, а ключові ідеї криптографії поєднані в них з грошовою системою заради можливості створити безпечну, анонімну та потенційно стабільну віртуальну валюту [4];

Електронна валюта – вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи «Proof-of-work» [38];

Електронна валюта – це фідуціарна цифрова валюта, валютний курс якої встановлюється на підставі вільно плаваючого режиму як результат попиту і пропозиції на валютному ринку з повною відсутністю контролю з боку центробанків [16, с. 61].

За результатами аналізу наведених визначень терміну «електронна валюта» з наукових джерел виділимо основні її ознаки:

форма - це віртуальні гроші, фікція, яка має вигляд цифрового коду, згенерованого відповідно до складних математичних алгоритмів та потужних обчислювальних ресурсів ;

функції - її часто порівнюють з фіатними грошима , які виконують такі функції: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб накопичення, світові гроші [16, с. 20];

1) міра вартості, тобто здатність надання кількісного виразу економічним процесам і явищам. За допомогою електронної валюти можливо встановити ціну на товар. Практика оцінки товарів в електронній валюті досить поширена сьогодні у світі , багато товарів можна придбати, використовуючи при цьому замість звичних для всіх фіатних грошей криптовалютні активи;

2) засіб обігу, тобто здатність бути посередником в товарному обміні. Ця функція тісно пов'язана з попередньою функцією, вони взаємозалежні. За даними UBR.ua за 8 років існування , електронну валюту в оплату стали приймати найбільші компанії світу, такі як Microsoft, Dell, Galactic , AirBaltic, Innovecs, «VirginGalactic», «The New York Times », «CNN», «Reuters», «Zynga», «Overstock» і «Tiger Direct ». Достатньо потужним поштовхом у розвитку системи «Bitcoin », як однієї з електронних валют, стало її використання як засобу оплати товарів найбільшим світовим онлайн-магазином «eBay», що відбулося в квітні 2015 року [91];

3) засіб платежу, тобто здатність погасити боргові зобов'язання (продаж товару у кредит, повернення позики, виплата заробітної плати, сплата комунальних платежів тощо). Хоча ця функція виконується лише частково. Для прикладу, лише у деяких країнах існує можливість виплати заробітної плати в електронній валюті, звичайно за бажанням працівника;

4) засіб накопичення, тобто тимчасове вилучення грошей з обігу з метою збільшення їх кількості та без втрати цінності. Електронна валюта може

зберігатися тривалий час в електронному гаманці, вона не повинна бути постійно в обігу, проте немає гарантій, що той чи інший вид електронної валюти не втратить свою цінність протягом певного проміжку часу, тобто виконання цієї функції може бути не ефективним;

5) світові гроші - ця функція полягає в обслуговуванні грошми руху вартості в міжнародному економічному обороті та забезпеченні реалізації взаємовідносин між державами. Електронну валюту використовують майже в усьому світі, однак єдиного підходу до формування, організації та правового регулювання цього процесу ще не існує, тому на сьогодні електронна валюта не виконує цю функцію, хоча і здатна. Можна припустити, що це відбудеться в майбутньому, за умови, що електронна валюта стане законним засобом платежу з врегульованим курсом. Але так як сьогоднішні електронна валюта є децентралізованою, її функціонування в якості світових грошей поки неможливе. Таким чином, можна зробити висновок, що електронна валюта може повноцінно виконувати лише дві функції фіатних грошей: функцію міри вартості та функцію засобу обігу;

механізми обліку операцій з криптовалютами: переважно облік операцій з електронними валютами здійснюється за допомогою технології блокчейн. Блокчейн - (англ. block — блок, chain — ланцюг) — розподілена база даних, яка підтримує перелік записів, так званих блоків, що об'єднує всі попередні записи та обсяг якої постійно зростає. Об'єднання всіх попередніх записів здійснюється на основі використання хеш-функцій, тому база даних захищена від підробки та спотворення. Кожен блок даних містить часову мітку виконання операцій та логічно пов'язаний за допомогою хеш-функцій з попереднім блоком [80];

Завдяки технології блокчейн забезпечуються такі основні принципи обробки даних щодо електронної валюти:

- прозорість – кожен учасник спільноти може в будь-який момент перевірити, які операції здійснювалися з будь-якого моменту;

- анонімність – ніхто з учасників спільноти не має інформації про інших, оскільки йому доступний запис у вигляді набору цифр і букв;
- децентралізація – ця база даних зберігається у вигляді копії у кожного учасника спільноти. Зруйнувати систему обліку операцій з електронної валюти, заснованої на технології блокчейн, можна лише за умови одночасного відключення всіх її учасників, які можуть перебувати у різних частинах світу. Таким чином, децентралізовану базу даних на відміну від централізованої практично неможливо знищити ;
- швидкість – переказ електронної валюти за допомогою технології блокчейн, як правило, відбувається досить швидко;
- захищеність – блоки даних про операції з електронними валютами зашифровуються за допомогою хеш-функцій та спеціальних алгоритмів шифрування;
- гарантія – система обліку операцій з електронними валютами на основі технологій блокчейн гарантує незмінність записів та їх збереження.

На думку експертів, блокчейн буде застосовуватися в найрізноманітніших сферах, таких як: грошові перекази, мікроплатежі, смарт-контракти, ідентифікація фізичних об'єктів і активів, державне управління, оборона і безпека, міжнародна діяльність тощо. В цілому, передбачається, що в майбутньому технології блокчейн можуть стати драйвером радикальних змін в широкому спектрі галузей, бізнес-моделей, соціальних і операційних процесів. Тестування та впровадження технологій блокчейн розпочали в ряді країн і у багатьох великих корпораціях [68, с. 65]. Наприклад, в Україні таку технологію було б доречно використовувати для фіксації результатів виборів народних депутатів, президента, для фіксації даних стосовно здійснених державних закупівель у рамках системи «ПРОЗОРО», абсолютно в будь-яких базах даних, дані в яких не повинні підлягати подальшому редагуванню.

Емісія електронних валют: емісія електронної валюти - децентралізований процес, який ніким не контролюється. Випуск нових електронних валют здійснюється при застосуванні таких методів: майнінг,

форжінг, ICO. Майнінг - генерація нових унікальних кодів (криптомонет) за спеціальним алгоритмом. На комп'ютері генерується унікальний набір даних, який підтверджує достовірність платіжних транзакцій, який складається з хешу заголовка попереднього блоку, хешу транзакцій і випадкового числа. Ланцюг, що містить всі транзакції – це, відповідно, блокчейн [46]. За кожен вирахований новий блок, зазвичай, передбачено винагороду за рахунок нових (емітованих) одиниць електронних валют та комісійних зборів при здійсненні транзакцій з електронними валютами учасниками ринку електронних валют. У різних електронних валютах вона різна. Наприклад, у біткойнів (Bitcoin, BTC) вона зменшується в два рази кожні чотири роки. З 2016 нагорода становить 12,5 BTC (близько 32 тисяч доларів), в 2020 році відбудеться її наступне зменшення. Нагорода за блок при видобутку ефіріума (Ethereum, ETH) - 5 ETH (приблизно 1 540 доларів). Успішність майнінгу залежить від обчислювальної потужності техніки, яка використовується [74]. Як правило, при виготовленні різних видів електронних валют використовують різні методи обчислень, однак пошук того чи іншого методу завжди займає досить багато часу. Такі методи обчислення забезпечують захист від повторного створення одного й того ж елемента блокчейну.

Будь-хто охочий може добувати електронну валюту, тобто займатися майнінгом, використовуючи комп'ютерні можливості. Запланована емісія електронної валюти не більше ніж 21 мільйона bitcoin, тому з кожним днем випускається все менше і менше монет. За прогнозами майнерів у 2033 році емісія bitcoin досягне саме цієї позначки (Vartist Bitkoina...) [67, с. 21]. Форжінг (від англ. Forging - кування) або Мінтінг (від англ. Minting - карбування монет) - створення в різних видах електронних валют нових блоків в системі блокчейн на основі підтвердження частки володіння з можливістю отримати винагороду у формі нових одиниць і комісійних зборів [99]. Форжінг функціонує на алгоритмі Proof of Stake. Сам термін перекладається як "кування", а назву алгоритму можна перекласти як «доказ частки». Цей механізм надає можливість отримання прибутку у вигляді монет за створення

нових блоків всередині блокчейна. Основним ресурсом, на основі якого визначається, хто з учасників отримає винагороду за створення блоку, є Stake, тобто частка учасника в загальній кількості здобутих коїнів електронної валюти [100].

Учасникам виконання алгоритму Proof-of-Stake потрібно оволодіти якомога більшою кількістю монет для збільшення частки і відповідно прибутковості. Отримання нових електронних валют відбувається за рахунок утримання на своєму рахунку вже здобутих раніше монет. Творець нового блоку вибирається системою автоматично на основі показника Stake, тобто кількості наявних на гаманці одиниць електронної валюти. Так утримуючи 10% від усіх наявних в вузлі монет, учасник може розраховувати на приблизно таку ж кількість відсотків від комісії здійснених транзакцій. Майнінг здійснюється на основі алгоритму Proof of Work, який дослівно перекладається як «доказ роботи». В основі алгоритму лежить винагорода учасників, які за допомогою обчислювальної техніки знаходять нові блоки електронних валют.

У порівнянні з майнінгом форжінг має кілька переваг[93]:

1) Енергоефективність. На відміну від майнінга, у форжінгу не важливо скільки обчислювальної потужності має учасник. Відповідно, зникає необхідність в зборі великих комплексів комп'ютерної техніки, які споживають величезну кількість електроенергії і виділяють багато тепла.

2) Доступність. Для форжінга деяких монет необов'язково мати велику суму коштів на рахунку. Іноді достатньо лише кількох сотень доларів США. При здійсненні майнінгу обійтися без дорогого обладнання буде досить складно.

3) Відсутність вимог наявності спеціальних знань. Якщо для здійснення майнінга потрібні не тільки гроші, але й відповідні знання, то для форжінга це неважливо. Все, що потрібно від бажаючого займатися цією діяльністю - наявність гаманця і необхідної суми. Звичайно, є і свій недолік у такого методу видобутку криптовалют - для участі в форжінгу більшість криптовалютних мереж вимагає досить великі суми.

Вперше метод форжінга був застосований в електронній валюті PPCoin (зараз - PeerCoin) в 2012 році. На сьогоднішній день список електронних валют, які видобуваються таким методом збільшується (STRAT, Nxt, BlackCoin, OKCash, Hyper та ін.). У деяких видах електронних валют можуть бути застосовані одразу два методи їх видобування: майнінг та форжінг (EmerCoin, YaCoin, NovaCoin, PeerCoin, Reddcoin [82]).

ICO, Initial coin offering з англ. первинне розміщення монет, часто - краудсейлз - форма залучення інвестицій в нові технологічні проекти та стартапи у вигляді емісії та продажу інвесторам нових електронних валют. ICO працює за принципом первинного розміщення акцій на біржі: інвестори, вкладаючи кошти, отримують «частку» капіталу у вигляді криптографічних активів (токенів). При цьому ICO має спільні риси з краудфандінгом: кошти, як правило, збираються для реалізації певної ідеї, тобто ще на стадії, коли у проекту немає готового продукту. Для прикладу, електронна валюта Ethereum, чий токен на етапі ICO влітку 2014 року коштували менше одного цента, а сьогодні їх ціна близько чотирьохсот доларів США. ICO - це ефективний фінансовий інструмент, що дозволяє, перш за все, залучити необмежену кількість ресурсів для реалізації свого проекту в досить стислі терміни. Крім того, це реальна можливість для інвесторів отримати надприбуток в короткий проміжок часу. При цьому, завдяки інноваціям, представленим технологією блокчейн, вартість ICO в 10 разів нижче вартості традиційного первинного розміщення акцій на фінансових біржах. Таким чином, творці проекту отримують інвестиції з мінімальними витратами [82].

криптографічні методи, на яких базується використання криптовалют: криптографія (від грец. Κρυπτός - прихований і γράφω - пишу) - наука про методи забезпечення конфіденційності (неможливості прочитання інформації стороннім), цілісності даних (неможливості непомітної зміни інформації), аутентифікації (перевірки справжності авторства чи інших властивостей об'єкта), а також неможливості відмови від авторства [4, с.8]. Застосування криптографічних методів у електронній валютній системі є

ключовим аспектом. При цьому, застосовуються специфічні, притаманні лише цьому явищу методи криптографії, такі як хешування та цифрові підписи. Хешування - це криптографічний метод для трансформації великих об'ємів даних в короткі номери, які є унікальними саме цього набору даних і тому їх складно підробити. Це є ключовим компонентом технології блокчейн. [15].

Цей підхід, в основному, застосовується для таких процесів як верифікація балансів рахунків в електронних гаманцях, кодування адрес електронних гаманців, кодування транзакцій між електронними гаманцями.

Простими словами, хешування означає введення інформації будь-якої довжини і розміру в заданій стрічці комп'ютерної програми і видачу результату фіксованої довжини заданої алгоритмом функції хешування.

В контексті електронних валют, таких як bitcoin, транзакції після хешування на виході виглядають як набір символів певної довжини (bitcoin використовує алгоритм хешування SHA-256 (див. Таблицю 2) [25].

Таблиця 2. Хешування

INPUT	HASH
Hi	639EFCDo8ABB273B1619E82E78C29A7DF02C1051B1820E99FC395DCAA3326B8
Welcome	53A53FC9E2A03F9B6E66D84BA701574CD9CF5F01FB498C41731881BCDC68A7C8

Результат зображеного перетворення (вихідні дані) називається «хешем». Цифрові підписи схожі на підписи, які використовуються для засвідчення електронних документів. Однак, коли мова йде про електронні валюти, цифрові підписи є ключами, які підходять лише до якогось конкретного електронного гаманця і слугують для його ідентифікації. При засвідченні особою здійснення будь-якого переказу цифровим підписом, неможливо довести факт, що переказ електронної валюти був здійснений з іншого електронного гаманця.

анонімність електронної валюти: для роботи з банком, будь-якими платіжними системами (наприклад, QIWI, Вебмані, Раурал) необхідно

вказувати хоча б частину особистих даних, а для роботи з електронною валютою в цьому немає необхідності, кожен учасник анонімний, уся інформація про нього - це набір знаків в адресі електронного гаманця.

Отже, електронна валюта - це цифрова валюта, яка має форму унікального коду, що формується за допомогою складних математичних обчислень, здатна виконувати деякі функції фіатних грошей, існування, якої забезпечується специфічними методами криптографії, а дані щодо здійснених операцій з якою зберігаються у спеціальних блоках інформації та знаходяться у вільному доступі.

1.3 Основні вимоги до електронної валюти та платіжних систем їх класифікація

Термін «класифікація» походить від латинського *classis* - розряд, клас. Як відомо, класифікація - це операція розподілу систем, об'єктів, предметів, явищ, ознак на елементи та їх групування за класами (групами), що відрізняються між собою за певною ознакою чи їх сукупністю [44, с.523–525]. Класифікувати означає розподіляти предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями, критеріями.

Щодо класифікації електронної валюти, то ми виділили такі основні критерії як: за типом носія, за типом технології зберігання, за ступенем анонімності, за розміром платежу (Додаток А).

Погляди дослідників з приводу визначення критеріїв класифікації платіжних систем суттєво різняться. В більшості випадків дослідники - економісти зосереджують увагу на вивченні окремих великих груп платіжних систем, наприклад, мережевих платіжних систем [44, с.133–136], платіжних систем на основі пластикових карток. Що стосується загальної класифікації платіжних систем, то учені обмежувалися простим переліком можливих видів платіжних систем без зазначення критеріїв самої класифікації, які мають суттєве значення. Так, Т. Ковальчук та В. Лук'янов визначають, що на теренах незалежної України платіжні системи набувають таких розмаїтих різновидів:

внутрішньодержавні платіжні системи; система електронних платежів Національного банку України як загальнодержавна платіжна система; міжнародна платіжна система; державно значущі платіжні системи, зокрема Національна система масових електронних платежів; система «клієнт-банк» або «клієнт- Інтернет-банк»; небанківські платіжні системи ; одноемітентні та багатемітентна платіжні системи тощо [6 , с. 20]. Не заперечуючи факту існування вказаних платіжних систем, крім систем «клієнт-банк» або «клієнт- Інтернет-банк», зазначимо лише те, що автори в один перелік відносять інститути різного рівня.

На наш погляд, основними правовими критеріями класифікації платіжних систем, на які обов'язково слід звернути увагу, можуть бути: територія функціонування платіжних систем та місцезнаходження її платіжної організації; правовий зв'язок із державою тієї платіжної організації, що є засновником платіжної системи та управляє нею ; вид фінансової установи, що є платіжною організацією платіжної системи. Розглянемо докладніше кожен із зазначених класифікацій.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346 -III [57] (далі — Закон «Про платіжні системи») переказ коштів в Україні може здійснюватися за допомогою внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем. При цьому цей Закон не визначає підстав такої класифікації, але їх можна з'ясувати завдяки аналізу інших положень цього нормативного акта.

Встановлюючи визначення внутрішньодержавних платіжних систем, яке надається в п . 1.29 ст. 1 Закону «Про платіжні системи», законодавець закріпив дві суттєві ознаки, за наявності яких та чи інша платіжна система може характеризуватись як внутрішньодержавна. По-перше, платіжна організація цієї платіжної системи має бути резидентом України. Відповідно до п. 5 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15–93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» резидентом вважається юридична особа з місцезнаходженням на території України, яка

здійснює свою діяльність на підставі законів України. По-друге, платіжна система повинна здійснювати свою діяльність і забезпечувати проведення переказу коштів виключно в межах території України. Це означає, що переказ коштів має бути ініційований користувачем платіжної системи за допомогою платіжного інструмента та виконаний її учасником на території України, а також, що всі процеси технологічного та технічного характеру, спрямовані на забезпечення такого переказу, мають бути здійснені в Україні. Слід зазначити, що платіжна система обов'язково має відповідати відразу двом наведеним характеристикам, відсутність хоча б однієї з них позбавляє можливості вважати таку платіжну систему внутрішньодержавною [19].

Міжнародна платіжна система позиціонується в Законі «Про платіжні системи» як платіжна система, в котрій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу. Вважаємо, що обов'язковою ознакою, яка характеризує міжнародні платіжні системи, є здійснення своєї діяльності на території двох та більше країн і забезпечення переказу коштів у межах цієї платіжної системи. При цьому платіжна організація міжнародної платіжної системи може бути як резидентом України, так і нерезидентом [57].

Отже, законодавець поділяє платіжні системи на внутрішньодержавні та міжнародні залежно від території функціонування платіжної системи та місцезнаходження її платіжної організації.

Таку класифікацію платіжних систем можна називати: по-перше, легальною, оскільки вона закріплена у Законі України «Про платіжні системи»; по-друге, основною на підставі того, що всі інші платіжні системи, можуть вважатись або внутрішньодержавними платіжними системами, або міжнародними відповідно.

Доцільно класифікувати платіжні системи залежно від правового зв'язку із державою цієї платіжної організації, що є засновником платіжної системи та управляє нею. Зауважимо, що наявність цієї класифікації платіжних системи

зумовлена закріпленням у ст. 11 Закону «Про платіжні системи» того, що Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем, а ці системи відповідно вважаються державними платіжними системами. Водночас використання такого поняття, як державна платіжна система, законодавець знову ж таки підкреслює державну власність таких систем. Дотримуючись такої логіки, можна припустити, що інші платіжні системи, засновані державними підприємствами, установами, організаціями, також повинні визнаватися державними платіжними системами. Але в такому разі ми не зможемо виокремити особливості в правовому статусі платіжних систем НБУ, адже він істотно відрізняється від статусу інших платіжних систем, що можуть утворюватися в Україні, зокрема, і платіжних систем інших державних організацій.

Тому вважаємо, що в межах нашого дослідження з метою уніфікації термінів та надання їм правильного змісту, залежно від вказаного критерію, платіжні системи доцільно поділити на такі види: 1) національні платіжні системи (НПС); 2) комерційні платіжні системи (КПС).

НПС слід вважати системи, створені НБУ, який і забезпечує переказування коштів. На цей час такими системами слід уважати систему електронних платежів НБУ, Національну систему масових електронних платежів. Платіжною організацією цих систем відповідно до закону та нормативно-правових актів НБУ є НБУ. Використання терміну «національна платіжна система», а не «державна платіжна система» стосовно цих платіжних систем ми, по-перше, відобразимо їх особливий правовий статус, що ґрунтується на їх зв'язку із державою, особливий правовий режим їх функціонування, правовий статус платіжної організації, важливість цих платіжних систем для забезпечення приватних та публічних інтересів у проведенні розрахунків; по-друге, зможемо відмежувати від них інші платіжні системи, засновані державними суб'єктами господарювання [59].

Комерційними платіжними системами слід уважати відповідно платіжні

системи, засновані усіма іншими суб'єктами господарювання, які відповідно до Закону «Про платіжні системи» мають на це право. Зазвичай ними визнаються банки та небанківські фінансові установи. До того ж, на теренах України створені та функціонують платіжні системи засновані державними підприємствами, установами та організаціями.

Значення цієї класифікації полягає у встановленні особливостей, притаманних НПС, та ролі НБУ в управлінні ними порівняно з іншими платіжними системами. Тому ми повинні чітко розмежувати ці національні платіжні системи та комерційні платіжні системи. Для цього здійснимо їх порівняльно-правову характеристику.

Отже, платіжною організацією НПС є НБУ, який здійснює стосовно НПС організаційно-господарські повноваження і державного органу, на якого покладено завдання реалізації державної політики у сфері функціонування платіжних систем, і платіжної організації [1, с. 54–55]. Крім цього, технологічно переказ коштів у межах НПС також забезпечується НБУ, який одночасно виконує й функції розрахункового банку, що веде рахунки банків - учасників НПС, маршрутизації, процесингу, клірингу тощо. Їх реалізація покладена на структурні підрозділи НБУ — Департамент платіжних систем, Центральну розрахункову палату та Операційне управління. Натомість платіжною організацією КПС є банки, небанківські фінансові установи та інші підприємства, що здійснюють стосовно них організаційно-господарські повноваження. А функції розрахункового банку, маршрутизації, клірингу, процесингу покладаються або на платіжну організацію, або на іншого учасника, який здійснює ці повноваження відповідно до укладеного із платіжною організацією договору.

Підставою створення НПС є нормативно-правовий акт НБУ, наприклад, постанова Правління НБУ «Про впровадження пілотного проекту Національної системи масових електронних платежів» № 352 від 7 вересня 2000 року, тоді як КПС створюються на підставі рішення їх платіжної організації [27].

КПС, її платіжна організація, учасники, оператори послуг платіжної

інфраструктури, інші суб'єкти господарювання, що не є учасниками платіжних систем, але здійснюють діяльність із переказу коштів на підставі агентських угод із учасниками платіжних систем, підлягають обов'язковій реєстрації НБУ, а відомості щодо них вносяться до Реєстру платіжних систем. Зазначені суб'єкти мають право здійснювати діяльність із переказування коштів виключно після їх реєстрації. У той же час на НПС ці вимоги не поширюються.

По -четверте, правила НПС приймаються у формі нормативно -правових актів НБУ, а саме: Інструкції про міжбанківський переказ коштів в національній валюті, затвердженої постановою Правління НБУ № 320 від 16 серпня 2006 р., що встановлює порядок функціонування системи електронних платежів НБУ, та Правил Національної системи масових електронних платежів, затверджених постановою Правління НБУ № 620 від 10 грудня 2004 року [36]. Правила ж КПС розробляються їх платіжними організаціями та підлягають обов'язковому погодженню з НБУ. На наш погляд, правила усіх платіжних систем, що функціонують на території України, мають бути обов'язково доведені до користувачів платіжних систем розміщенням їх на офіційному сайті НБУ. Крім цього, доцільно запропонувати розробку типових правил платіжних систем, які також прийматимуться у формі нормативно-правового акта НБУ та підлягатимуть реєстрації. Необхідність цього, на наш погляд, зумовлюється тим, що вони будуть оприлюднені і доведені до користувачів платіжних систем та встановлюватимуть однакові і обов'язкові для врахування усіма платіжними системами умови їх функціонування.

Досліджувані платіжні системи відрізняються також за кінцевою метою їх створення для платіжної організації. Що стосується НБУ, то зі створенням НПС він мав на меті забезпечення публічних та приватних інтересів, а саме: потреб держави, суб'єктів господарювання, користувачів платіжних послуг у надійній, безпечній системі міжбанківського переказу коштів та системі масових платежів на основі платіжних карток. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679- XIV [55] одержання прибутку не є метою діяльності НБУ, тоді як утворенням усіх інших

платіжних систем їх платіжні організації мали на меті насамперед отримання прибутку від їх функціонування. В цьому перш за все і полягає їх комерційний характер.

Ще однією класифікацією, яку потрібно дослідити, є класифікація платіжних систем залежно від виду фінансової установи, що є платіжною організацією платіжної системи. Згідно зі ст. 10 Закону «Про платіжні системи» банки та/або небанківські установи -резиденти мають право створювати та бути учасниками внутрішньодержавних та/або міжнародних платіжних систем. У зв'язку з цим платіжні системи за вказаним критерієм поділяються на банківські, платіжною організацією яких є банки, та небанківські, платіжною організацією яких є відповідні небанківські фінансові установи.

Донедавна переказ коштів вважався лише банківською операцією. Цьому сприяла чітко відрегульована законодавча і нормативна база [71, с. 72]. Банківські операції щодо розрахунків юридичних та фізичних осіб становлять першооснову функціонування будь-якого комерційного банку та є визначальними з точки зору перспектив розвитку банку [69, с. 174]. Але потреба в розширенні сфери таких послуг спричинена розвитком конкуренції, сучасної техніки та засобів зв'язку, нових технологій, впровадженням світових досягнень. Тому економіку окремої країни повинні обслуговувати декілька систем переказу коштів, які відповідають потребам різних ринків і клієнтів. Хоча банки продовжують виконувати свою традиційну роль фінансових посередників, спосіб її виконання дещо змінюється [70, с. 73]. Іншою альтернативною формою є небанківські фінансові установи, які останнім часом зміцнили свої позиції на ринку платіжних послуг.

Слід зазначити, що останній критерій класифікації платіжних систем має не тільки теоретичне, а й практичне значення, яке виявляється у законодавчо встановленій диференціації в правовому регулюванні банківських та небанківських платіжних систем. На відміну від внутрішньодержавних та міжнародних вона полягає не у встановленні різного порядку їх утворення, а в

обмеженні видів переказу коштів, які можуть здійснюватися в межах платіжних систем їх учасниками. Так, банківські платіжні системи можуть бути засновані для реалізації міжбанківських переказів коштів; переказів із використанням електронних платіжних засобів, зокрема, платіжних карток, мобільних платіжних інструментів, електронних грошей; швидких переказів коштів фізичних осіб без відкриття рахунків. А учасники цих систем можуть використовувати у своїй діяльності усе розмаїття вибору видів переказу коштів, тоді як у межах небанківських платіжних систем можуть здійснюватися лише швидкі перекази коштів фізичних осіб без відкриття рахунків. Серед них як приклад можна виділити такі внутрішньодержавні платіжні системи, створені резидентами: «Фінансовий світ» ТОВ «Українська платіжна система», «Поштовий переказ» УДППЗ «Укрпошта», «ІнтерПейСервіс» ПАТ «Запоріжзв'язоксервіс».

Отже, класифікація платіжних систем залежить від таких правових критеріїв: а) територія функціонування платіжних систем та місце знаходження її платіжної організації; б) правовий зв'язок із державою платіжної організації, що є засновником платіжної системи та здійснює управління нею; в) вид фінансової установи, що є платіжною організацією платіжної системи, відображає найбільш важливі, сутнісні характеристики кожного виду платіжних систем, що у свою чергу сприяє дослідженню особливостей у їх правовому регулюванні.

Також на законодавчому рівні необхідно закріпити таке. По-перше, прирівняти усі платіжні системи, розробивши та застосувавши до них єдину систему (режим) захисту прав користувачів платіжних послуг. По-друге, забезпечити єдині вимоги щодо прийняття нормативно-правових актів, які регулюють діяльність і національних платіжних систем, і комерційних. Вважаємо, що таке регулювання має здійснюватися на рівні законів, а не підзаконних нормативних актів, особливо це стосується НПС. По-третє, для платіжних систем мають установлюватися обмеження щодо видів і підстав платежів залежно від рівня капіталу, платоспроможності та взагалі виду

платіжних систем , що матиме наслідком існування різних правових режимів їх функціонування.

Висновки до розділу 1

Світ стрімко розвивається, яскравим прикладом є історія розвитку та трансформації грошей. Починаючись із натурального обміну , розрахунку об'єктами які були домовлені людьми прийматися як еквівалент за товари та послуги, грошові відносини в ХХІ столітті перейшли в нову площину – віртуальну. Так, 2008 рік ознаменувався створенням нової електронної платіжної системи та відповідної грошової одиниці Bitcoin, що, за словами її засновника Сатоші Накамото, являє собою однорангову, децентралізовану або пірингову версію електронної готівки, що дозволить надсилати онлайн-платежі безпосередньо з однієї сторони до іншої, без посередництва фінансових установ. Біткоїн за відносно недовгий період свого існування набув настільки широкого міжконтинентального поширення, що не зміг залишатися поза увагою центральних банків та урядів держав . У першому розділі ми досліджували питання статусу електронної валюти в Україні, його законодавчого закріплення , суть криптовалюти біткоїн, особливості її обігу, аналізували характерні риси біткоїна як електронної валюти та платіжної системи, окреслили основну термінологію електронної валюти та платіжних систем.

Поява електронної валюти з високим ступенем фінансової новизни призводить до революційних змін грошових відносин, та ставить нас на новий етап еволюції грошей. Це ставить нові виклики грошовій та платіжній системам та спонукає уряди держав до відповідної адаптації своїх фінансових інститутів, закріплюючи їх на законодавчому рівні. Проте залишається нез'ясованим питання щодо майбутнього глобальних фінансово -кредитних установ (МВФ, Світового банку та ін .). Якщо зміни відбуваються, то це потрібно сприймати як належне відповідно до викликів та потреб у час інформаційних технологій і технологічних інновацій , які мають бути забезпечені цифровими активами.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ ТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

2.1 Стан правового регулювання систем електронної валюти та платіжних систем

Міжнародні фінансові ринки характеризуються збільшенням ролі електронних технологій у забезпеченні їхньої ефективної діяльності. Еволюція форм грошей відбувалася і в Україні – електронні гроші почали використовуватися вітчизняними економічними агентами для розрахунків в українському сегменті мережі Інтернет. Тому роль електронних грошей у розрахунках в мережі Інтернет зростає швидкими темпами. За даними Національного банку України у першому півріччі 2019 року порівняно з аналогічним періодом минулого року відбулося суттєве збільшення: обсягів випущених електронних грошей – до 85,4 млн. грн. (більше ніж удвічі, оскільки в цілому за 2018 рік було випущено електронних грошей на суму 83,2 млн. грн.); обсягів операцій з електронними грошима – до 4,9 млрд. грн. (більше на 60%); кількості електронних гаманців – до 67,9 млн. шт. (більше на 20%). Купівля-продаж цінних паперів на фондових біржах здійснюється на основі електронних торговельних систем, зростає обсяг електронної комерції в мережі Інтернет, створені та функціонують системи електронних грошей [14].

Незважаючи на це, темпи зростання емісії електронних грошей в Україні є значно меншими, порівняно з іншими високорозвиненими країнами світу, що зумовлено чинниками як мікро-, так і макрорівня. Функціонування даних видів платіжних інструментів підвладне ринковим законам, на які здатна впливати держава через певні регуляторні механізми. А тому на сучасному етапі актуальним є дослідження розвитку вітчизняних систем електронних грошей, зважаючи на світові тенденції й національні особливості державного регулювання електронних грошей.

В Україні електронні гроші уже набирають популярності, про що свідчить статистика обсягів електронних грошей і випущених електронних гаманців у 2020 році. Очікується, що найближчим часом відбудеться швидке піднесення на українському ринку електронного бізнесу і нових електронних платіжних систем, які є ще одним видом фінансових сервісів в Інтернеті. Тому, в сучасних дослідженнях вважається, що електронні гроші є однією з прогресивних економічних категорій [40].

Починаючи з середини 90-х років вони почали активно вводитися в обіг. Спершу вони функціонували за рахунок електронних розрахунково-платіжних систем. На даний час електронні гроші активно емітуються банками та вводяться в обіг комерційними структурами, що функціонують в глобальній мережі Інтернет. Платежі на основі електронних грошей здійснюються в режимі реального часу (online).

При цьому, незважаючи на значне поширення даного платіжного інструменту та зростання його популярності, досі в науковому економічному просторі як України, так і світу немає однозначного визначення електронних грошей, яке б повністю розкривало їх економічну та правову сутність. Банк міжнародних розрахунків надає одне з поширених трактувань поняття «електронні гроші», оприлюднене в Глосарії термінів у 2003 році: електронні гроші – це «вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіпова картка або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера» [42].

На нашу думку, відомим та таким, що найбільш повно розкриває сутність електронних грошей, є визначення, наведене у «Звіті про електронні гроші» оприлюдненому Європейським центральним банком: електронні гроші – «грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватися для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника» [65].

Це визначення підкреслює, що електронні гроші мають окремий обіг, відмінний від банківського обігу грошей, і є неперсоніфікованим платіжним продуктом. Правове визначення терміну електронні гроші для країн Європейського Союзу міститься у Директиві 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними від 18 вересня 2009 року [10].

В статті першій зазначеної Директиви вказано, що електронні гроші – грошова вартість, яка є вимогою до емітента і яка:

- 1) зберігається на електронному пристрої ;
- 2) емітується під час отримання грошових коштів у вартісному розмірі не меншому, ніж емітована грошова вартість;
- 3) приймається як засіб платежу підприємствами, іншими ніж емітент.

Визначення електронних грошей , наведене в Директиві 2000/46/ЄС, до 2005 року було офіційно імплементовано в законодавчі системи усіх країн Європейського Союзу і до цього часу майже не зазнало змін з урахуванням еволюції судової системи та розвитком інформаційних технологій. При цьому, якщо розглядати другу ознаку електронних грошей щодо їх вартісного розміру, то в законодавстві деяких країн Європейського Союзу, зокрема у Великобританії та Німеччині ця ознака була винесена в окрему норму і дещо модифікована у випадку, коли електронні гроші коли випускатимуться емітентом у сумі меншій, ніж їх номінальна вартість. Така ситуація може статися зокрема при стягуванні комісії емітентами електронних грошей, що має бути погоджено з Національними банками відповідних країн [72].

Таким чином, у країнах Європейського Союзу на законодавчому рівні закріплений тісний зв'язок між електронними грошима та грошима центрального банку. В Україні на законодавчому рівні закріплено поняття електронних грошей (**Додаток Б**). Зокрема в Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» в статті 15 (Особливості випуску електронних грошей і здійснення операцій з ними) визначено , що «Електронні

гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі» [57].

Політика Національного банку України орієнтована на правове коло зазначених в Законі ознак, що відображається в методологічних коментарях до аналітичних звітів. При цьому особливості емісії електронних грошей і законність здійснення операцій з ними встановлені також статтею 15 зазначеного Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», а також Положенням про електронні гроші в Україні, що затверджено постановою Правління Національного банку України від 10 лютого 2016 року №65.

Варто зауважити, що однією з особливостей електронних грошей є їх обмеженість щодо виконання функції засобу платежу, що дозволяє традиційним (готівковим) формам грошей до цього часу отримувати певну перевагу. Відповідно, можливість користування електронними грошима має певні технічні обмеження та залежить від наявності технічного оснащення у торговців для здійснення економічних операцій з електронними грошима, а й від уміння користуватися електронними гаманцями, платіжними системами тощо. Таким чином, різноманітність підходів до трактування терміну «електронні гроші» полягає по-перше в неоднозначності і складності їх використання. По-друге, дійсно в науковому, економічному та правовому полі термін «електронні гроші» є відносно новим. Наслідком цього є відсутність єдиної, загальновизнаної дефініції електронних грошей, оскільки досі тривають дискусії щодо необхідності нормативного забезпечення сталого визначення та ознак, які б однозначно розкривали економічну та правову сутність електронних грошей. Також неправильним є ототожнювати електронні гроші з безготівковими грошима. Помилкове споріднення даних категорій виникає в результаті того, що електронні і безготівкові гроші мають декілька спільних ознак. Зокрема, можна виділити дві головні характеристики,

які відносяться до електронних грошей, через що електронний платіжний інструмент можна віднести саме до безготівкових грошей:

- вони повинні виконувати функцію грошей, принаймні, функції міри та еквіваленту вартості та засобу обігу/платежу, а також (як похідну від перших двох) функцію засобу накопичення;
- вони мають існувати в електронній формі (непаперовій формі) і відрізнятися від традиційних банківських рахунків та цінних паперів (та інструментів управління ними) [66].

Електронні гроші, як і готівкові, виконують і інші функції в процесі обслуговування руху вартості в процесі суспільного відтворення валового внутрішнього продукту. В теорії грошей обґрунтовано наступні функції грошей: міри вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів, засобу платежу, світових грошей. Опишемо їх функціональне призначення залежно від обігу безготівкових грошей в грошовому обороті.

Функцію міри вартості електронні гроші виконують за стандартною схемою традиційних грошей – до входження в безготівковий грошовий обіг (через встановлення ціни на товари/послуги), а функцію засобу нагромадження гроші починають виконувати, якщо вилучаються на деякий час з грошового обігу, перетворюючись в скарб. Тому ці функції впливають на масу грошей, яка впливає й на величину грошового обороту.

Розглянувши систему обігу електронних грошей варто виокремити і найважливішу властивість, яку набуває функція обігу, – трансферабельність – вільно передаватись між користувачами. Відповідно, гроші, що знаходяться в безготівковому обігу, виконуватимуть основні функції: засобу платежу, засобу обігу, світових грошей, а допоміжними функціями безготівкових грошей будуть функції нагромадження та міра вартості, які залежатимуть від умов банківського обслуговування безготівкових розрахунків та умов розвитку економіки [54].

Електронні гроші мають відмінності від інших засобів безготівкового розрахунку: електронні гроші є одночасно і платіжним засобом, і

зобов'язанням їх емітента; в якості платіжного засобу їх можуть приймати різні учасники товарно-грошових відносин, а не тільки емітент для погашення зобов'язань; електронні гроші можуть виражатися в інших одиницях валюти, відмінної від національної; для проведення операцій використовується окремий обліковий запис користувача або персональний «електронний гаманець», кошти на якому виражені в електронних грошових одиницях; обіг електронних грошей за потребою гарантує анонімність сторонам, що беруть участь у розрахунках [47].

Отже, електронні гроші є кредитними, оскільки випускаються як наперед профінансоване зобов'язання емітента, електронні гроші не збільшують масу грошей в обігу, але можуть пришвидшувати їх обіг. Це пов'язано з тим, що електронні гроші є засобом забезпеченості, гарантованості, трансферабельності платежу за товари, роботи, послуги.

Тому вважається, що електронні гроші – це різновид так званих «фідуціарних» грошей, які, як і практично всі існуючі зараз види грошей, виконують стандартні функції грошей та, відповідно, мають вищезгадані характеристики. Електронні гроші є зобов'язаннями емітента, випущеними з метою розрахунків, але при цьому не мають власного фізичного втілення внутрішньої вартості (на відміну від традиційних грошей, які друкують на спеціальному папері, чи монет, виготовлених з різних металів).

Тому, якщо розглядати особливості електронних грошей, легітимізовані економічними системами країн Європейського Союзу (відповідно до Директиви 2000/46/ЄС) та Сполученими Штатами Америки, то електронні гроші повинні:

- мати здатність до накопичення та підрахунку балансу, а отже – мати певну монетарну вартість (тобто вартість, виражену в певній валюті);
- прийматися економічними агентами (як фізичними, так і юридичними особами) для розрахунків;
- бути зобов'язанням емітента, що надходить в обіг лише після його обміну на традиційні гроші (тут «традиційні гроші» розуміються як гроші, що

враховуються при розрахунку монетарних агрегатів та обертаються у вигляді готівки та вкладів у банках) в обсязі не меншому, ніж емітована грошова вартість, а також бути об'єктом зворотного обміну за першою вимогою їх власника.

- зберігатися в електронному вигляді або на фізичному пристрої (такому, як смарт-карта, телефон або комп'ютер тощо) у володінні власника таких грошей, або віддалено на сервері [88].

Отже, система обігу валюти пройшла декілька етапів свого формування. Розвиток валютного обігу в Україні забезпечується за допомогою державного впливу на валютні відносини з боку спеціально уповноважених органів із різним правовим статусом та повноваженнями, які складають цілісну систему, Система валютного обігу включає регулювання на міжнародному та національному рівні, кожній з яких притаманний окремий вид дій стосовно їх регулювання.

На даний час основоположним нормативно-правовим актом, котрий регулює діяльність валютного обігу є Закон України «Про валюту та валютні операції». Форми обігу валюти здійснюються у готівковій та безготівковій формі, які собою являють платіжно-розрахункову систему. Загалом безготівкова форма має ряд переваг перед готівкою, скорочуються витрати на матеріали для друку, транспортування. Він має важливе економічне значення в прискоренні обертання обігових ресурсів, скороченні кількості готівкових грошей, зниженні витрат обігу.

2.2 Аналіз правового регулювання та проблем застосування електронної валюти та платіжних систем в Україні

Загалом систему визначають як цілісний комплекс елементів, що взаємодіють, разом із їх властивостями та відносинами. Термін «система» грецького походження, що означає ціле, складене з окремих частин. Визначення системи викладені в роботах дослідників Л. фон Берталанфі, А.

Холла, Р. Акоффа та ін. Л. фон Берталанфі визначає систему як комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії [81].

Систему електронної валюти та платіжних систем можна визначити як сукупність таких складових: систему органів регулювання валютного обігу в країні та систему нормативно-правових актів, що забезпечує міжнародний та національний рівень регулювання валютного обігу та взаємодії з платіжними системами.

Дослідниця М.А. Єпіфінова запропонувала розуміти систему валютного обігу як систему узгодженої взаємодії механізму державного валютного регулювання та механізму саморегулювання валютного ринку та платіжних систем щодо здійснення операцій з валютними цінностями, елементи якої перебувають під впливом світової фінансової архітектури [12, с. 22].

Тобто система електронної валюти та платіжних систем, розглядається як регулювання порядку обігу валюти з боку органів державної влади, шляхом надання дозволів та санкцій. З прийняттям Закону України «Про валюту та валютні операції» НБУ закріпив нову систему валютного регулювання, вона складається з восьми основних постанов Правління НБУ, які замінили попередню базу з 56 нормативно-правових актів у сфері валютного регулювання.

Нова система валютного регулювання, яка почала діяти 07 лютого 2018 року, має перехідний характер та передбачає ряд законодавчих змін, які скасовують, обмежують або пом'якшують існуючі валютні норми, а також впроваджує низку нових можливостей для учасників валютного ринку України. [41]. М.І. Савлук, А.М. Мороз зазначають, що формування системи обігу валюти в Україні розпочалося одночасно з формуванням національної грошової системи, складовою якої вона є. Уже Законом України «Про банки і банківську діяльність», ухваленому 1991 р., були сформовані деякі правові норми щодо методів регулювання і контролю електронних грошей в Україні (Додаток В):

- установлювалося ліцензування НБУ комерційних банків на здійснення операцій в іноземній валюті [3, ст. 50];
- дозволялося НБУ купувати і продавати іноземну валюту, представляти інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн та у міжнародних валютно-фінансових органах;
- зобов'язано НБУ організувати накопичення та зберігання золотовалютних резервів [3, ст. 8].

Це були перші кроки до перетворення НБУ в центральний орган валютного регулювання країни, що започаткували перший етап розбудови системи обігу валюти [41, с. 183].

Можна сказати, що майже до кінця 1992 р., Україна змушена була керуватися переважно валютним законодавством СРСР та традиціями, які перейшли з радянської практики. До практичної розбудови власної системи обігу валюти, Україна приступила з виходом з рублевої зони, проголошеним Указом Президента України «Про реформу грошової системи України» від 16 листопада 1992 р.

Цим указом було визначено статус рубля як іноземної валюти й упорядковано використання іноземної валюти на території України. Єдиним законним платіжним засобом визнавався український карбованець, а російський рубль, що перебував на рахунках в українських банках, підлягав обміну на карбованці за співвідношенням 1:1. Розпочалося офіційне котирування українського карбованця до російського рубля.

Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», остаточно визначав статус українського карбованця як єдиного законного платіжного засобу, установлював порядок визначення валютного курсу карбованця за результатами торгів на міжбанківському валютному ринку. Крім того, були визначені загальні принципи валютного регулювання і контролю та покладено їх організацію на НБУ, було передбачено відповідальність резидентів за порушення норм валютного законодавства тощо [32].

Можна сказати, що це був перший етап, який поклав початок формуванню системи обігу валюти в Україні. В.Ф. Колесніченко визначив, що головною ознакою другого етапу, який тривав до 1996 року, було повернення до ринкових методів організації валютних відносин: прискорення лібералізації валютного ринку, відновлення роботи УМВБ та визначення офіційного валютного курсу карбованця на підставі результатів торгів на УМВБ, ліквідація множинності валютних курсів, істотне розширення переліку потреб резидентів у валюті, які дозволялось задовольняти через купівлю-продаж на біржі та на міжбанківському валютному ринку [31, с . 169].

З вересня 1996 р., після випуску в обіг постійної національної валюти гривні, розпочався третій етап формування валютної системи України, на якому ринкові засади набули подальшого розвитку.

Конституція України закріпила незалежність НБУ на найвищому державному рівні. Передбачалося створення Ради Національного банку України – органу, який розробляє основні засади грошово-кредитної та валютної політик. Крім цього, ст. 85 та 106 визначався новий порядок призначення керівного складу НБУ, а ст. 99 декларувала основну функцію банку – забезпечення стабільності грошової одиниці України [21].

Це саме закріплювалося і в Законі України «Про Національний банк України». Згідно законодавства гарантувалося забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Четвертим і поки завершальним етапом формування системи обігу валюти став етап, який розпочався з прийняттям Закону України «Про валюту та валютні операції» 2018 року, де визначається, що валютний нагляд в Україні здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду, відповідно органами валютного нагляду є Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику.

Особливої уваги потребує розгляд системи обігу валюти на міжнародному рівні, так званої світової валютної системи. Н. Кулішов

досліджує світову валютну систему як функціональну форму організації валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків [87, 57 -64].

Її розвиток регулюється відповідними міждержавними валютними угодами, виконання яких забезпечується утвореними на колективній основі міжнародними валютно-фінансовими та банківськими установами та організаціями. С. Моїсєєв розглядає світову (міжнародну) валютну систему як закріплену в міжнародних угодах форму організації валютних відносин, що функціонують самостійно або обслуговують міжнародний рух товарів і факторів виробництва.

Дослідник Н. Кулішов виділяє під формою контролю валютного обігу «специфічний спосіб взаємодії органів і агентів валютного контролю в процесі здійснення контрольних заходів щодо резидентів і нерезидентів на предмет дотримання ними валютного законодавства України, а також нормативних актів органів валютного регулювання і актів органів валютного контролю при здійсненні валютних операцій» [87, 54].

Розглядаючи теоретичні аспекти світової валютної системи відзначимо, що їй притаманні певні властивості (характерні особливості), а саме: цілісність, яка передбачає взаємозв'язок між елементами системи та вплив зміни будь-якого компонента системи на інші компоненти та на систему в цілому; складність структури, що передбачає наявність кількох підсистем; інтегративність, яка припускає, що системі в цілому притаманні властивості, відсутні у її елементів, і навпаки, елементи можуть володіти властивостями, яких не має система у цілому; структурність, що передбачає наявність в світовій валютній системі окремих елементів, які є підсистемами з властивим тільки їм регулюванням [72]. Від розвитку світової валютної системи напряду залежить розвиток національної. При ліквідації чи запровадженні нових норм регулювання, українське законодавство адаптується до міжнародних норм.

Обіг валюти за законодавством країни здійснюється у формі готівкового та безготівкового обігу. Готівковий грошовий обіг являє собою сукупність платежів, що здійснюється готівкою. Обіг валюти в готівковій

формі займає важливе місце у фінансовій системі держави, проте він є найбільш капіталоємним і трудомістким видом банківської діяльності. Хоча частка готівки у загальному обсязі грошової маси постійно знижується, але це відбувається повільними темпами. У позабанківській сфері політика Національного банку України з питань готівкового обігу має спрямовуватися, в першу чергу, на:

- забезпечення оптимальної кількості та структури грошових знаків в обігу та своєчасне вилучення з обігу зношених, пошкоджених та підробних банкнот і монет;
- проведення гнучкої, виваженої політики щодо організації готівкових розрахунків для активізації підприємницької діяльності;
- постійне здійснення аналізу руху готівки у значних сумах за рахунками клієнтів, виключаючи можливість проведення сумнівних і некоректних операцій;
- скорочення готівкових розрахунків на основі розширення обсягів безготівкових платежів населення в сфері торгівлі, послуг шляхом створення національної системи масових електронних платежів, використання розрахункових чеків, векселів, акредитивів тощо та здійснення соціальних виплат населенню через установи банків [77].

Безготівкова форма обігу валюти дає можливість значно скоротити використання готівкової форми, що знаходяться в обігу в країні та частку ризику при розрахунках покупців з постачальниками. Безготівкова форма забезпечує сферу господарських зв'язків між підприємствами, а також відносини з фінансово-кредитною системою.

Безготівковий обіг валют являє собою обіг грошей, котрі переміщуються між рахунками в банках, не виходять за рамки банківської системи. НБУ постійно удосконалює нормативну базу щодо організації безготівкових розрахунків та регулювання готівкового грошового обігу, продовжує працювати над розбудовою безготівкової економіки, зокрема розширенням сфери застосування безготівкових розрахунків та платіжної

інфраструктури. Позитивна динаміка зростання безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток як за обсягом, так і за кількістю свідчить про те, що такий електронний платіжний засіб, як платіжна картка, набуває все більшого поширення серед населення саме як інструмент для розрахунків, а не одержання готівки, та про позитивну тенденцію до поступового скорочення тіньового обігу, та сприяє прозорості оподаткування і збільшенню ВВП [30].

Отже, система обігу валюти пройшла декілька етапів свого формування. Розвиток валютного обігу в Україні забезпечується за допомогою державного впливу на валютні відносини з боку спеціально уповноважених органів із різним правовим статусом та повноваженнями, які складають цілісну систему, система валютного обігу включає регулювання на міжнародному та національному рівні, кожній з яких притаманний окремий вид дій стосовно їх регулювання. На даний час основоположним нормативно-правовим актом, котрий регулює діяльність валютного обігу є Закон України «Про валюту та валютні операції».

Форми обігу валюти здійснюються у готівковій та безготівковій формі, які собою являють платіжно-розрахункову систему. Загалом безготівкова форма має ряд переваг перед готівкою, скорочуються витрати на матеріали для друку, транспортування. Він має важливе економічне значення в прискоренні обертання обігових ресурсів, скороченні кількості готівкових грошей, зниженні витрат обігу.

2.3 Аналіз правового регулювання та проблем застосування електронної валюти та платіжних систем в Україні

Останнє десятиріччя характеризується появою інноваційних продуктів для здійснення платежів, чому певною мірою сприяє науково-технічний прогрес і розвиток фінансового ринку. Внутрішні та транскордонні роздрібні платежі, які виконуються з використанням новітніх платіжних продуктів, збільшуються як за кількістю, так і за обсягами.

Нові платіжні інструменти не з'являються випадково за бажанням розробників, їх поява – об'єктивний процес, викликаний новими незадоволеними потребами і підвищеними вимогами до ефективності та надійності платежів. Традиційні технології банківського обліку операцій, пов'язані з ідентифікацією клієнта, виявляються дорогими для систем масових платежів, які здебільшого обробляють операції з невеликими сумами.

Для вирішення питання ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій необхідно відмовитися від зберігання та передавання конфіденційних відомостей при віддаленому здійсненні тих угод, які не потребують ідентифікації клієнта. Безпека без ідентифікації може бути легко реалізована за допомогою електронного платіжного засобу на пред'явника, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Саме таким платіжним засобом є електронні гроші. Електронні гроші – це вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіпова картка або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера [73].

З технічного погляду електронні гроші – це електронний запис про певний обсяг вартості, який захищений відповідними криптографічними алгоритмами. Відповідно до сучасного стану розвитку інформаційних систем і технологій електронні гроші можуть функціонувати на основі карток та на програмній основі. З юридичного погляду електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента, який повинен обміняти їх на традиційні гроші за вимогою пред'явника.

У серпні 1998 р. Європейський центральний банк (ЄЦБ) опублікував «Доповідь про електронні гроші», де вперше приводиться визначення поняття е-грошей: «електронні гроші в широкому змісті визначаються як електронне зберігання грошової вартості за допомогою технічного пристрою, яке може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не тільки емітента, але й інших фірм і яке не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення трансакцій, а діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника». 18 вересня 2000 р., була прийнята Директива ЄС

№2000/46/ЕС «Про діяльність в сфері електронних грошей і пруденційний нагляд над інститутами, що займаються цією діяльністю».

В ній дано уточнене визначення е-грошей як грошової вартості, «що являє собою вимогу до емітента, яка: 1) зберігається на електронному пристрої; 2) емітується після отримання коштів в розмірі не менше, ніж грошова вартість, що емітується; 3) приймається як засіб платежу не тільки емітентом, але й іншими фірмами».

Вперше поняття електронних грошей в Україні було закріплено постановою правління Національного банку України «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» від 25.06.2008 р. № 178, яке визначало електронні гроші як одиницю вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Право здійснювати випуск електронних грошей в Україні закріплювалося виключно за банками [43].

Водночас для інших юридичних осіб, які здійснювали випуск електронних грошей і не були банками, вимагалось привести свою діяльність у відповідність до вимог Положення протягом одного року з дня набрання чинності постановою НБУ від 25.06.2008 р. №178.

Однак кардинальних змін у діяльності емітентів електронних коштів після прийняття Постанови не відбулося. 4 листопада 2010 р. постановою правління НБУ № 481 вказане Положення було скасовано, а замість нього прийнято нове, яким встановлювалися менш жорсткі вимоги до емітентів електронних грошей.

Так, Положення про електронні гроші, затверджене постановою правління НБУ від 04.11.2010 р., скасувало вимогу попереднього Положення щодо віднесення права емісії електронних грошових коштів до виключної компетенції банків, надавши відповідні повноваження й іншим юридичним особам. Електронні гроші відповідно до нового Положення трактуються як одиниця вартості, що приймається як засіб платежу.

Таке прирівнювання електронних одиниць вартості до засобу платежу не повною мірою узгоджується з чинним законодавством. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III оперує терміном «платіжний інструмент», що визначається як засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунку платника [57].

Чинне Положення про електронні гроші встановлює, що особа, яка має намір створити систему електронних грошей та здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язана узгодити з НБУ правила системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей [13]. Серед основних принципів (а одночасно і переваг) застосування систем електронної готівки необхідно виділити наступні: реалізація права на конфіденційність (більшість трансакцій відбувається анонімно або ж інформація про них може бути відома тільки обмеженій кількості уповноважених осіб чи організацій); високий рівень збереження цілісності інформації; ідентифікація учасників та їх прав контрагентами; авторизація, тобто автоматична оцінка достовірності трансакції системою; можливість оплати різними платіжними засобами; технологічність виконання мікро платежів; гарантування ризиків продавця за рахунок спеціальних угод між продавцями і платіжною системою про розподіл ризиків між учасниками; мінімізація оплати трансакції, що популяризує систему, незважаючи на те, що трансакція оплачується навіть при подальшій відмові від операції [64].

Експерти вважають, що е-гроші не користуються особливою популярністю у масового користувача через відсутність реальної мережі їх застосування. Ще одну причину їх невеликої поширеності вбачають в тому, що така схема грошового обігу потребує окремого регулювання з боку центральних банків. Ряд аналітиків основні причини вбачають в активній протидії з боку міжнародних платіжних карткових систем, які для утримання клієнтів взяли на озброєння ідеї електронної готівки і створюють свої системи

е-грошей на основі «електронних гаманців» на смарт-картках (поняття електронного гаманця та смарт-карток з «підзарядкою» було введено в проєкті DigiCash). Гаманець і картка можуть періодично поповнюватися «готівкою» з банківського рахунку клієнта безпосередньо в банку, через банкомати або дистанційно в тому числі через Інтернет. Картка може також заряджатися «грошима» з гаманця.

Переваги такого способу розрахунків очевидні – навіть при втраті картки, клієнт може позбавитися лише невеликої суми грошей. А в разі втрати звичайної пластикової картки і попадання її до рук зловмисника збитки клієнта і банку можуть бути значними [13].

Електронні гроші конкурують і зі звичайними банківськими платежами, і з системами переказів, платіжними картками, а по окремих одержувачах ще й з платіжними терміналами. Однією із особливостей електронних грошей, у порівнянні з традиційними видами грошей, є обмеженість щодо виконання ними функцій засобу платежу і засобу обігу. Як засіб платежу електронні гроші мають суттєві технічні обмеження: можливість їх приймання залежить від технічної оснащеності торговців. Щодо виконання функції збереження вартості, обмежена, оскільки проценти за електронними грошима не нараховуються.

Електронні гроші у якості платіжного інструменту визначають розвиток економіки та суспільства. Вони дозволяють забезпечити універсальний обмін між власниками товарів і послуг, забезпечують функціонування кредиту та державних фінансів.

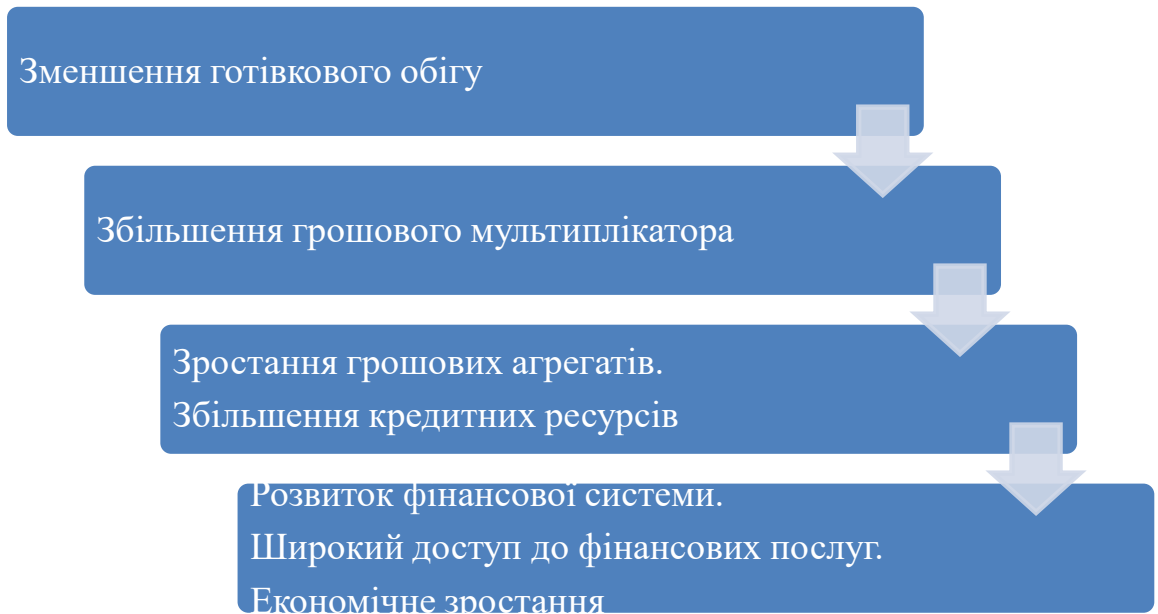
Основними наслідками впливу електронних платежів на економіку країни є наступні:

Поширення електронних платежів стимулює споживання домашніми господарствами; електронні гроші дають доступ до всіх коштів на рахунку, що робить споживання більш зручним і збільшує його обсяги. У свою чергу, збільшення споживання призводить до збільшення зайнятості та економічного зростання (див. Таблицю 3);

Таблиця 3. Вплив електронних платежів на споживання та економічне зростання

Позитивний розвиток електронних грошей впливає на фінансову систему та монетизацію економіки. Оскільки впровадження даних грошей сприяє залученню коштів населення та компаній у банківську систему та відповідно зменшує обіг грошей. Завдяки цьому відбувається зростання рівня охоплення населення фінансовими послугами, що зменшує непродуктивні готівкові заощадження, стимулює розвиток малого бізнесу, тим самим зменшуючи роль тіньових операцій (див . Таблицю 4).

Таблиця 4. Економічний ефект електронних грошей

3. Запровадження електронних грошей означає скорочення операційних витрат економіки та держави в цілому .

Обслуговування готівкової платіжної системи пов'язане з витратами , які покриваються суспільством. До цих витрат відносять : витрати центрального банку на друкування паперових грошей та обслуговування розрахунків; витрати держави на здійснення нагляду; витрати часу споживачів та підприємств на облік і проведення розрахунків; витрати банківських установ на підтримання інфраструктури грошового обігу.

На відміну від готівкових грошей електронні є менш витратними . Зокрема, при електронних розрахунках споживачі витрачають менше часу на проведення трансакції:

- Збільшення завантаження виробничих потужностей;
- Економічне зростання та підвищення зайнятості;
- Збільшення замовлень на продукцію;
- Зменшення запасів споживання;
- Збільшення електронних платежів;

- Підприємства роздрібної торгівлі не несуть витрат на інкасацію та зберігання готівки, тим самим можуть більше обслуговувати клієнтів та несуть менше ризиків при отриманні коштів.

4. Електронні платежі мають вагоме значення для розвитку туризму та електронної комерції, оскільки зменшуються ризики, пов'язані з перевезенням великих сум грошей, а процес замовлення квитків та бронювань місць в готелях значно спростились.

Поява електронних грошей у діяльності платіжних систем пов'язана з наступними їх перевагами [83]:

- доступність, адже користувач електронних грошей здійснює розрахунки через мережу Інтернет та комп'ютер. Тоді як використання традиційних банківських послуг здійснюється через банківську установу або банкомат;

- зручність, оскільки користувач має доступ до електронного гаманця в режимі 24/7 і веде свій бізнес без прив'язки до банківської системи країни;

- безпечність.

Економічне зростання рівень захисту особистих даних і коштів користувача від здійснення шахрайських дій зі сторони третіх осіб;

- оперативність. Розрахунки електронними грошима проходять миттєво і гарантовано;

- анонімність.

Система електронних грошей потребує від користувача мінімальних особистих даних і дозволяє проводити анонімні платежі. В умовах сьогодення українці можуть продавати та купувати товари, переказувати кошти за допомогою таких систем, як WebMoney [98], «Яндекс.Деньги», RBK Money, E-Gold [90], LiqPay, Z-Payment, Paypal [95], Liberty Reserve, Moneybookers тощо [94].

Такий розвиток ринку електронних грошей є свідченням еволюції вітчизняного бізнесу, його поступового наближення до світових стандартів. За даними НБУ, станом на 01.01.2019 року загальна сума емітованих електронних

грошей становила 4,13 млн. грн. У 2019 році обсяг ринку електронних грошей склав 2,5 млрд. гривень, тоді як в 2009 році він становив лише 1,3 млрд. гривень, а в 2007 році – 250 млн. гривень. Сума електронних грошей, на яку користувачі здійснили операції з метою оплати товарів (обіг електронних грошей), за три квартали 2019 року (1,164 млрд. гривень) збільшилася майже в десять разів у порівнянні з показником за весь 2018 рік (116 млн. гривень).

Лідером за обсягом використання електронних грошей є система “ГлобалМані”. До 2021 року обіг, за прогнозом Державної податкової служби України, досягне 15 млрд. гривень [96].

На сьогоднішній день за узгодженими з НБУ правилам випуск е-грошей здійснюють: ВіЕйБі Банк (система е-гроші – “Максі”), Фідобанк (МопеХу), Ощадбанк (ГлобалМані). Окрім того, в цьому переліку банки-члени міжнародної платіжної системи Visa International – Кредитпромбанк і Південний, а також банки-члени НСМЕП – Імексбанк, Фолькс-Банк, ЧБРР, Полікомбанк, Меркурій, Демарк, Хрещатик, Експрес-Банк і Міжнародний інвестиційний банк [61].

Загалом можна дійти висновку, що вимоги до функціонування систем електронних грошей в Україні мають досить загальний характер і не є надто жорсткими, а звідси виникають і недоліки платіжних систем:

- Емісія електронних грошей гарантується винятково емітентом, держава не дає ніяких гарантій збереження їхньої платоспроможності. Це приводить до того, що електронні гроші не рекомендується використовувати для здійснення великих платежів, а також для нагромадження істотних сум протягом тривалого часу. Тобто електронні гроші в першу чергу платіжний, а не накопичувальний засіб.
- Електронні гроші існують тільки в межах тієї системи, у рамках якої вони емітовані. Також електронні гроші не є загальноприйнятим платіжним засобом, обов’язковим до прийому. Через це всі платежі, що можна зробити за допомогою електронних грошей, зводяться до того набору, що надає оператор системи, довільні платежі в рамках системи неможливі.

Це дуже обмежує застосування електронних грошей досить спеціальними випадками, утім розвиток систем привів до того, що покривається досить широкий спектр побутових платежів. Крім того, використовуючи такі системи, можна вести бізнес фактично без оподаткування. Реєстрація у таких системах потребує ідентифікації особи, що має намір стати користувачем, тобто надання паспортних даних. У подальшому можливе здійснення між користувачами операцій, які підлягають оподаткуванню (купівлі-продажу товарів тощо), без сплати податків відповідно до вимог чинного законодавства.

При цьому рух коштів на «електронному гаманці» користувачів багатьох із подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових та інших правоохоронних та контролюючих органів.

З метою широкого розповсюдження електронних грошей в Україні, необхідним є врегулювання законодавчих норм щодо безготівкових розрахунків, створити контролюючі органи, які будуть попереджувати порушення у сфері такого грошового обігу та провадити таку фінансову політику, яка б не дозволила активному зростанню грошового обороту негативно вплинути на інфляційні процеси в економіці.

Вирішення зазначених проблем дозволить прискорити платежі, мінімізувати ризики їх проведення, спрямувати вивільнені ресурси на фінансовий ринок, що підвищить рівень довіри населення до електронних розрахунків, пришвидшить темпи впровадження платіжних систем та в цілому покращить ефективність банківської системи та наблизить її до високих інформаційних інновацій.

Таким чином, розширення застосування електронних грошей, незважаючи на певні недоліки, має незаперечні переваги такі як зручність, висока швидкість, можливість передачі третім особам. Окрім цього, системи електронних платежів значно розширюють можливості невеликих організацій, чий витрати на операції з готівкою значно вищі порівняно з цифровими, включаючи зберігання й транспортування. Використання мережі Інтернет

дозволяє продавцям забезпечити вихід на ринки з більш низькими витратами на маркетинг і рекламу, що для банківських установ є привабливим, оскільки собівартість електронних транзакцій нижче від звичайних.

Як продукт інформаційних технологій та фінансових інновацій, електронна валюта та платіжні системи є дуже зручними у користуванні, у чому і проявляється їх популярність. Однак через законодавче обмеження самого закону вони часто відстають від потреб людей, зокрема коли ростуть заробітні плати, а ліміти на використання електронного гаманця не збільшуються, особливо в епоху швидких соціальних та економічних змін.

Виникнення та функціонування електронних грошей та платіжних систем майже неможливо простежити. Зокрема, випуск, обіг та викуп електронних грошей здійснюються в Інтернеті. Оскільки питання юрисдикції після суперечок є у традиційній цивільній та комерційній правовій системі, воно не може знайти правильне рішення. Цей вид дефіциту неминуче гальмуватиме подальший розвиток та використання електронних грошей та платіжних систем. Тому необхідно опрацювати відповідні суперечливі питання, щоб електронні гроші та платіжні системи використовувалися тільки на благо суспільства і для розвитку економіки України.

Відсутність єдності в наукових поглядах на питання фінансово-правової сутності електронних грошей відбивається на їх нормативному регулюванні. Питання щодо закріплення фінансово-правової сутності електронних грошей у нормативних актах має вирішальне значення, оскільки від цього залежить подальший розвиток фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей. У країнах, де електронні гроші визнані як грошова вартість, що зберігається на електронних пристроях (наприклад, у країнах Європейського Союзу), фінансово-правове регулювання розвивається шляхом нормативного встановлення методів такого регулювання – передбачення ліцензування емітентів таких грошей, встановлення вимог щодо мінімального розміру їх уставного капіталу, передбачення фінансової відповідальності за недотримання цих вимог тощо. У країнах, де до електронних грошей

підходять як до форми зобов'язань, фінансово-правове регулювання їх обігу має рекомендаційний характер [5].

Українським урядом протягом тривалого часу ні електронним грошам, ні правовому регулюванню їх обігу уваги не приділялося. У 2003 році Національний банк України створив Національну платіжну систему «Український платіжний простір» - внутрішньодержавну банківську багатомітентну платіжну систему, в якій розрахунки здійснюються електронними грошима у формі смарт-карток. Діяльність цієї системи врегульовувалася, з одного боку, нормами Закону України «Про національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III, Закону України «Про державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III, а з іншого - блоком локальних нормативних актів, виданих Національним банком України, що врегульовували внутрішні питання функціонування Національної платіжної системи ПРОСТІР (Постановами Національного банку України «Про затвердження тарифу на послуги, що надаються Національним банком України, який виконує функції Національної платіжної системи «ПРОСТІР», «Про затвердження тарифу на операції, що здійснюються Національним банком України, який виконує функції розрахункового банку Національної платіжної системи «ПРОСТІР» тощо).

Проте значного поширення платіжна система «ПРОСТІР» не набуло, насамперед, через технічну недосконалість: у цій системі протягом тривалого часу використовувалися лише чіпові картки, які містили вбудований мікрокомп'ютер із картковою операційною системою, тоді як у мережі Інтернет можна було скористатися послугами WebMoney Transfer, Limonex, UkrMoney, Яндекс.Деньги та інших платіжних систем, які пропонували багатофункціональні електронні гроші, що приймалися як платіжний засіб іншими, ніж емітент, особами і якими можна було без особливих проблем розрахуватися в мережі Інтернет. Саме ці платіжні системи впевнено завоювали фінансовий ринок електронних грошей в Україні [49].

Ситуація правової невизначеності обігу електронних грошей в Україні була вигідною для міжнародних платіжних систем, оскільки дозволяла їм встановлювати власні «правила гри». Протягом тривалого часу ТОВ «Українське Гарантійне Агентство», яке було представником міжнародної системи електронних платежів WebMoney в Україні, наполягало, що електронні гроші є інформаційною технологією передачі зобов'язань, а оскільки правові основи забезпечення зобов'язань закріплено у ст. 190, ч. 1, ст. 509, п. 1 ч. 1 ст. 512, ч. 3 ст. 656 Цивільного кодексу України, то додаткового правового регулювання випуск та обіг електронних грошей не вимагає [98].

Лише в 2008 р. Національним банком України було прийнято Постанову № 178, якою затверджувалося Положення про електронні гроші. Зазначене положення було розроблено з урахуванням норм Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського союзу 2000/46 /ЄС «Про діяльність установ у сфері електронних грошей і пруденціальний нагляд за ними». Але, попри розроблені норми Постанови № 178, зазначена Директива не стала еталоном: для емітентів електронних грошей в Україні встановлювалися вимоги, жорсткіші, ніж це передбачалося в нормах європейського законодавства (право емісії електронних грошей надавалося виключно банкам, сума електронних грошей на одному електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача, та сума однієї транзакції в системах електронних грошей не повинна була перевищувати 5000 гривень; банк-емітент зобов'язаний був узгоджувати з Національним банком України правила системи електронних грошей тощо).

Подібний підхід не був новаторським – в багатьох країнах Європейського Союзу при імплементації норм Директиви 2000/46/ЄС до емітентів електронних грошей встановлювалися жорсткіші вимоги, ніж це було передбачено в нормах Директиви 2000 /46/ЄС, з метою забезпечення прав користувачів електронних грошей (Латвія, Греція) [9].

Проте український законодавець не здійснив важливого кроку, без якого правове регулювання обігу електронних грошей має неоднозначний характер - не визначив у законодавстві фінансово-правової сутності електронних грошей, що зумовило спробу оскарження в суді Постанови № 178 (справа № 2а-9328 /09/2670 окружного адміністративного суду м. Києва за позовом ТОВ «Гепард» щодо визнання незаконною Постанови № 178), яка зазнала невдачі – позов не було задовільнено. Подальший розвиток європейського законодавства щодо регулювання обігу електронних грошей (прийняття Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2009/110 /ЕС «Щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005 /60 та 2006/48 та скасовує Директиву 2000/46/ЕС») зумовило реформування українського законодавства щодо обігу електронних грошей. 04.11.2010 було прийнято Постанову Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей», якою затверджено нове Положення про електронні гроші № 481 (далі – Постанова № 481). Відповідно до цього Положення, банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей та банк, що є членом/учасником міжнародної платіжної системи і внесений Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та має здійснювати випуск електронних грошей на території України, зобов'язаний узгодити з Національним банком правила використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей [49].

Отже, український законодавець допустив величезну помилку не закріпивши у законодавчому акті фінансово-правової сутності електронних грошей, видав ряд нормативних актів локального характеру, які врегульовують емісію та обіг електронних грошей в Україні, внаслідок чого було створено підґрунтя для обігу в країні нефіатних електронних грошей. Водночас,

незважаючи на те, що нефіатні гроші перебувають в обігу на території України без відповідних правових підстав, українці користуюся ними – електронні гроші систем Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI Wallet, Wallet one/Единый кошелек міцно увійшли у життя українського суспільства, завоювавши значний сегмент фінансового ринку електронних грошей: наприклад, лише WebMoney займають до 60 % українського фінансового ринку електронних грошей, тому зосередимо на них особливу увагу як на показовому прикладі.

Незважаючи на те, що в листопаді 2015 року WebMoney отримала європейську ліцензію FCA (Financial Conduct Authority) (гарантом закріплено WebMoney Europe Ltd) на емісію електронних грошей в країнах Європейського Союзу, внаслідок чого гаманці, що використовуються в її системі та титульні знаки, що зберігаються у гаманці, відповідно до законодавства Європейського Союзу отримали статус електронних грошей, WebMoney не поспішала узгоджувати правила обігу електронних грошей в Україні з Національним банком України.

Така ситуація створювала правову прогалину: з одного боку, діяльність WebMoney щодо обігу електронних грошей не була узгоджена з регулятором, тому і Національний банк України, і Державна фіскальна служба України відстоювали позицію, що WebMoney не має права на здійснення діяльності в Україні. Проте, з іншого боку, вимога щодо обов'язкового узгодження правил використання електронних грошей до здійснення випуску таких грошей, по-перше, була встановлена із запізненням (на момент її встановлення електронні гроші системи WebMoney функціонували в Україні більше 10 років), а по-друге, закріплювалася Постановою Національного банку України, а не законом та фактично мала рекомендаційний характер. Крім того, донедавна прямої заборони обігу WebMoney не було, а саме – жодним чином вплинути на користувачів цієї електронної системи неможливо. Своєрідною спробою боротьби з обігом нефіатних електронних грошей було внесення змін до Кримінального кодексу України: у ст. 200 була закріплена відповідальність за

незаконні дії з електронними грошима та обладнанням для їх виготовлення, проте до відповідальності можливо було притягнути лише тих осіб, які займалися обміном електронних грошей на готівкові гроші, а виявити тих, хто використовував електронні гроші для фінансово-господарських або інших операцій у мережі Інтернет було неможливо. Тому Національний банк України пішов іншим шляхом: 07.11.2016 року до банків та інших учасників платіжного ринку було розіслано телеграму № 57-0002/90626, відповідно до якої було заборонено користуватися електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one/Єдиний гаманець) [98].

Окрім суперечливого законодавства є інші причини, що стримують розвиток електронних грошей в Україні. Серед основних перешкод розвитку можна виділити наступні:

1. Недовіра споживачів до електронних грошей. Споживачі, розраховуючись в системі електронної комерції обирають готівковий спосіб розрахунку після отримання товару/послуги. Таким чином, споживач намагається уникнути можливих ризиків шахрайства чи отримання товару невідповідної якості.

2. Високий рівень тінізації економіки, в якій переважають готівкові неконтрольовані платежі, порівняно з електронними грошима.

3. Низький рівень інформаційної грамотності населення України, складнощі при роботі з комп'ютером. Тому такі користувачі не тільки відчувають недовіру до електронних грошей та Інтернет-комерції, а й відчувають сором, який стримує їх розібратися в питаннях, пов'язаними з електронними платіжними системами.

Саме від держави залежить розвиток електронних грошей у країні. Якщо вона створить своїм громадянам умови для використання усіх переваг електронних грошей і систем електронних розрахунків, вона сама підштовхне цей ринок до бурхливого розвитку.

Україна входить в ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, проте законодавством це питання досі не врегульоване. Це провокує

зростання чорного ринку, маніпуляцій та злочинності навколо цієї теми. НБУ в офіційних джерелах зазначив, що випуск віртуальної валюти не має будь-якого забезпечення та юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами влади жодної з країн. Це означає, що електронна валюта є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості. А також вказав, що використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються, оскільки це протирічить нормам українського законодавства. Усі ризики, пов'язані з використанням електронної валюти несе учасник таких розрахунків. Національний банк України не відповідає за можливі ризики та втрати, пов'язані із використанням електронних грошей, а лише рекомендує користуватися послугами тільки тих платіжних систем, які внесені до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [89].

Однак, незважаючи на чітку позицію НБУ і негативні відгуки про роботу системи, неможливо заперечувати міжнародний досвід та розвиток bitcoin у практиці міжнародних валютних розрахунків. Звичайно, зараз в Україні використання електронних грошей не досягло таких показників, як у США, країнах Західної Європи чи Південно-Східної Азії. Однак, незважаючи на те, що широка громадськість ще й досі мало знає про електронні валюти, сьогодні Україна входить у топ-5 країн світу за кількістю користувачів різними bitcoin-гаманцями.

Справа в тому, що такий вид електронної валюти як bitcoin дуже популярний серед українських IT-фахівців, які активно інвестують реальні гроші у вартуальну валюту. З bitcoin в Україні працюють не більше ніж 20 компаній. За них можна придбати квитки на концерт, виставку, кіно, театр, цирк, дельфінарій, планетарій.

Оплатувати ці послуги електронною валютою стало можливим з жовтня 2015 року. Нещодавно Українська біржа запустила торгівлю ф'ючерсними контрактами на індекс bitcoin. Специфікація контрактів

zareestrovana v NKCPFR. Ce faktychno pershyy regulovanyy rynok u sviti, yakyi zaproponuвав f'ючерсні kontrakty na bitcoin.

У 2016 році юридична компанія Axon Partners стала першою українською компанією, що внесла bitcoin у свій статутний капітал, що свідчить про те що електронна валюта знаходить своє застосування в Україні. Серед компаній, які на сьогодні в Україні приймають розрахунки у bitcoin: Продуктовий магазин в Києві «Натуральні продукти»; Сервісний центр Ukrainian iPhone Service, який знаходиться в Києві; Юридична фірма «Юскутум» надала можливість оплачувати юридичні послуги за допомогою біткойнів; в інтернет-магазині SendFlowers представлений широкий вибір способів розрахунку, в тому числі є можливість купити букет квітів за біткойни; з 2014 року bitcoin почав приймати український стартап Yaware, який розробляє корпоративні додатки для бізнесу та виробництва; кав'ярня Kava Like, Київ; Агенство нерухомості Gek, Одеса; туристична компанія Blitz Travel, Київ; школа сучасної флористики Asant Studio, Київ; ІТ-компанія Silența Tech, Київ; Креативне агентство VIDEOFABRIKA, Київ; Міжнародна федерація захисту прав водія, Київ; інтернет-магазин акумуляторів 12v.ua, Київ; магазин натуральних продуктів «Еко-лавка», Київ [89].

Із серпня 2017 року Нацбанк встановив, що електронна валюта – це не гроші і не грошовий сурогат. Багато кримінальних справ проти майнерів після цього були закриті. Однак питання врегулювання електронних платіжних систем і електронної валюти залишилося відкритим. Вся претензія до НБУ стосовно роз'яснень по електронних валютах базувалася навколо того, що у словосполученні «електронна валюта» є слово «валюта». Втім, чіткого визначення, чим є bitcoin – в Україні досі немає.

НБУ висловив основні претензії до електронної валюти:

1. Неможливо дати визначення електронній валюті та і грошіма такий спосіб розрахунку назвати не можна.

2. Невідомо, хто встановлює курс електронної валюти. Можливо, за цим стоятимуть шахраї чи фейкові угоди, які регулюватимуть курс у «свій бік»

3. Електронну валюту використовують терористи, кримінальні авторитети, за неї у Дарк-неті купують зброю, наркотики та інші заборонені законом речі.

4. Планувалося, що транзакції з електронними валютами неможливо буде відслідкувати. Зараз, за словами спеціалістів, це цілком реально, хоча й складно. На даний час в Україні не існує органу, який зміг би включити до своїх компетенцій таку процедуру.

5. Неврегульованість питання оподаткування [83].

«За дорученням Ради національної безпеки і оборони завершується підготовка концепції регулювання ринку електронних валют. Її розробкою займається міжвідомча робоча група спільно з регуляторами фінансового ринку і його учасниками. В основі концепції те, що електронна валюта буде визнана однією з видів активів, які торгуються на майданчиках. Діяльність на ринку електронної валюти буде ліцензуватися, а учасники ринку будуть нести відповідальність за дотримання фінансового моніторингу при проведенні операцій. Регулятором цього ринку буде виступати Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку», - заявив колишній заступник голови Національного банку України Олег Чурій [66].

Міністерство фінансів України також не визнає bitcoin цінністю. На думку міністерства, складна правова природа електронної валюти не дозволяє визнати її ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом.

20 липня 2018 року на засіданні Ради з фінансової стабільності було обговорено та підтримано концепцію регулювання операцій з електронними валютами.

За результатами зустрічей, було обговорено модель здійснення операцій з електронними валютами в Україні (через зареєстровані на ліцензованих криптобіржах рахунки у криптовалютах), визначено відповідального фінансового регулятора (НКЦПФР) та обговорено ряд питань щодо декларування та оподаткування доходів від таких операцій. На криптовалюти виникає право власності, тому вони можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої.

На сьогодні у ВРУ зареєстровано два законопроекти, які регулюють питання використання електронних валют в Україні:

1. Законопроект № 7183 від 06. 10. 2017 р. «Про обіг криптовалюти в Україні»;

2. Законопроект № 7183-1 від 10.10.2017р. «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні». Обидва законопроекти визначають порядок створення і діяльності криптовалютних бірж, повноваження регулятора визначати цю діяльність, здійснювати моніторинг криптовалютних транзакцій, ідентифікувати суб'єктів криптовалютних операцій.

3. Законопроект № 4364 від 13.11.2020р. «Про платіжні системи». У законопроекті передбачили випуск електронних грошей та емітування платіжних карток не лише банками, а й іншими надавачами платіжних послуг, що отримали відповідну ліцензію.

Також в Україні наявна судова практика, де фігурує електронна валюта. Однак, таких прецедентів зовсім небагато, тому однозначної відповіді щодо судової практики, станом на сьогодні, зробити неможливо.

Яскравим прикладом є рішення Дарницького районного суду м. Києва по справі № 753 /599/16-ц від 26.03.2016 року. Суд погодився з думкою НБУ щодо «грошового сурогату» та вказав, що «суд не може зобов'язати відповідача передати позивачу у власність товар у вигляді цифрової продукції Bitcoin, тобто віртуальні речі, які не мають ознак матеріального світу», а тому відмовив в задоволенні позовних вимог.

Сторони по справі (А - позивач, Б - відповідач) уклали Договір обміну товару на роботи, згідно з умовами якого сторона А має на власний ризик виконати роботи з розробки та створення програмного забезпечення відповідно до технічного завдання з передачею їх результатів стороні Б, а Сторона Б має передати визначену договором кількість цифрової продукції Bitcoin, об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування в формі цифрових записів (товар) на загальну суму 10 000 гривень в обмін на виконані роботи.

Сторона А виконала умови договору - розробила та створила програмне забезпечення та за актом прийому-передачі виконаних робіт передала стороні Б, проте останньою зобов'язання щодо передачі товару в обмін на виконані роботи не виконано. У своєму договорі сторони визначили, що таке «товар»: «Відповідно до п. 1.4 договору товар - визначена договором кількість цифрової продукції Bitcoin, що є предметом господарського обігу, виробленої в процесі майнінгу та об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування в формі цифрових записів, облік якої ведеться колективно в публічній базі Blockchain невизначеною кількістю учасників по чітко завданому алгоритму».

Обраний позивачем спосіб захисту порушеного права передбачає покладення зобов'язання на відповідача передати йому у власність товар у вигляді цифрової продукції bitcoin загальною сумою 10 000 гривень, тобто віртуальні речі, які не мають ознак матеріального світу. У зв'язку з тим, що діяльність з приводу використання bitcoin при оплаті послуг в Україні є інноваційною, то відповідне законодавче врегулювання та чітке визначення статусу електронної валюти, як такої, повністю відсутнє.

Суддя, дослідивши матеріали справи та, головним чином, посилаючись на листи-роз'яснення НБУ, при вирішенні даного спору, погодився з тим, що bitcoin є річчю з невизначеним на законодавчому рівні статусом та дійшов до власного висновку зазначивши наступне: «Як вбачається з умов договору сторони погодили його виконання на безгрошовій основі (п. 2.3 договору),

тобто предметом якого є лише роботи, товар (майно/рідч). При цьому сторони визначивши предмет договору, який має ознаки віртуального - цифрова продукція bitcoin, погодили, що він не є предметом матеріального світу, який не має індивідуальних ознак, а тому, оскільки такий предмет договору не можна ідентифікувати, визначити його ознаки матеріального світу, такий предмет не може бути об'єктом судового захисту».

Тому, враховуючи загальні положення про способи захисту порушеного права, суд дійшов висновку, що судові Рішення не зможе зобов'язати відповідача передати позивачу речі, які не мають ознак матеріального світу. Розглянувши справу по суті, повністю та усебічно дослідивши матеріали справи, Дарницький районний суд м. Києва констатував, що позивачем невірно обраний спосіб захисту порушеного права і на цій підставі відмовив у задоволенні позовних вимог.

У продовження даного спору (по справі № 753/599/16-ц) позивачем була подана апеляційна скарга. Однак, Апеляційний суд міста Києва у своїй Ухвалі від 12.11.2016 р., залишив рішення суду першої інстанції без змін, вказавши аналогічні підстави для відмови: «Виходячи зі змісту листа Національного банку України та умов договору, можна дійти висновку, що Bitcoin не є рідчю та не має ознак матеріального світу. Також, Bitcoin не є продукцією, а порядок обігу віртуальної валюти Bitcoin нормативно не врегульовано» [75].

Як бачимо, визнати електронну валюту товаром українські суди ще не готові. Однак, незважаючи на відсутність законодавчого регулювання електронного валютного ринку, Україна сьогодні розробляє власні види електронних валют.

Перші кроки по впровадженню е-гривні - національної грошової одиниці України в цифровій формі - були здійснені ще в кінці 2016 року. Тоді Нацбанк спільно з провідними українськими блокчейн-фахівцями приступив до вивчення міжнародного досвіду, ризиків і переваг існуючих технологічних рішень для фінансової екосистеми країни. Фахівці НБУ заявляють, що е-

гривня, яка розробляється ними, дозволить державі і бізнесу мінімізувати витрати при переказі грошей, а також проводити моментальні операції [13].

Пілотний проект тестування інноваційного платіжного рішення в рамках запущеного Нацбанком проекту Cashless Economy стартував в червні 2017 року. Крім команди Нацбанку на волонтерських засадах до проекту були залучені зацікавлені учасники криптовалютного ринку. Були досліджені правові аспекти, макроекономічний ефект і спроектована оптимальна бізнесмодель нового цифрового активу.

У січні 2018 року НБУ уточнив, що е-гривнею буде не «криптовалюта від Нацбанку», а звичайним платіжним токеном. Як повідомляє Асоціація українських банків, електронна гривня буде перебувати на рахунках в банках, але враховуватися на електронному гаманці, а блокчейн дозволить захистити її від шахрайства, хакерських атак і незаконного зняття з рахунків, а також е-гривня стане зобов'язанням Нацбанку, яке можна буде купити за готівку [13].

Окрім того, у серпні 2017 року засновник української криптовалютної біржі Kuna Михайло Чобанян запропонував альтернативний проект національної криптовалюти під робочою назвою «криптогривня». Повідомляється, що проект дозволить напрацювати експертизу «для запуску національної криптовалюта від національного банку».

У листопаді 2018 року Kuna повністю переглянула юридичну модель свого токена, який раніше передбачалося забезпечувати гривневими запасами трейдерів на особистих гаманцях криптовалютної біржі. Сьогодні передбачається, що спочатку е-гривня буде торгуватися на біржі Kuna, потім з'явиться на будь-яких інших біржах і обмінниках. Представники Kuna підкреслили, що випуск і обіг токена буде здійснюватися в рамках правового поля, а сама монета зможе функціонувати ще до прийняття закону про регулювання операцій з електронними/крипто валютами.

Зараз модель знаходиться на фінальній стадії розробки, після чого пройде стрес-тест в юридичних компаніях [13].

Щодо використання криптовалютних активів в Україні, слід зазначити, що на сьогодні немає прямої заборони на придбання, володіння та розпорядження електронною валютою в Україні немає. Деякі чиновники вже не перший рік вказують в своїх деклараціях електронну валюту. Тут виникає питання з тим, як перевірити цю інформацію, так як власника електронного гаманця неможливо ідентифікувати. Це питання також має бути визначене на законодавчому рівні.

Таким чином, найбільш важливими питаннями, які належить вирішити парламентаріям:

- визначити правовий статус криптовалюти та електронної валюти в цілому;
- розробити нормативно-правові акти, які регулюватимуть процес обігу електронних валют в Україні;
- привести у відповідність до прийнятих нормативно-правових актів чинне законодавство;
- забезпечити механізм дії прийнятих законодавчих положень;
- підвищити правосвідомість громадян щодо прийнятих нормативно-правових актів.

На сьогоднішній день, вирішення цих питань є стратегічно необхідним для України, оскільки використання електронних грошей - це спосіб проведення розрахунків, який уже має місце і в майбутньому матиме значний вплив як на фінансовий ринок України, так і на світовий фінансовий ринок.

Висновки до розділу 2

Дослідивши всі ознаки електронної валюти для користування платіжними системами, можемо запропонувати її наступне визначення: електронна валюта - це цифрова валюта, яка має форму унікального коду, що формується за допомогою складних математичних обчислень, здатна виконувати деякі функції фіатних грошей, тобто такого типу валюти, цінність якої походить не від власної вартості або гарантії обміну на золото або іншу

валюту, а від державного наказу (fiat) та використання її як засобу платежу, існування якої забезпечується специфічними методами криптографії, а дані щодо здійснених операцій зберігаються у спеціальних блоках інформації та знаходяться у вільному доступі.

Правове регулювання систем електронної валюти та платіжних систем в світі є різним та знаходиться на різних етапах, починаючи від її невизнання та закінчуючи розробкою положень законодавчих актів. У різних державах електронні валюти виконують різні функції та мають різний правовий статус.

Законопроекти, що знаходяться на розгляді у Верховній раді України залишаються без руху вже досить тривалий час, а нові окремі проекти не готуються, лише розглядаються в межах окремих питань. Так само не розробляються локальні нормативно -правові акти, які роз'яснювали б позицію держави хоча б з якогось певного кола питань у цій сфері. Україна знаходиться у певному «правовому вакуумі», що стосується законодавчого регулювання обігу електронних валют.

Однак, наша держава входить до десятки країн, де зосереджена найбільша кількість учасників систем електронної валюти та платіжних систем, і з кожним днем їх кількість зростає. Відповідно, питання законодавчого регулювання процесу обігу електронних валют є не просто актуальним для нашої держави, а необхідним на даному етапі.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РОЗРАХУНКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

3.1 Особливості обігу електронної валюти та платіжних систем з урахуванням аналізу міжнародних правових норм

Електронні гроші – це порівняно новий платіжний інструмент, а тому сьогодні в світі існує досить багато підходів та моделей відповідного його регулювання з боку держави. Звичайно, в даній роботі ми не можемо охопити всі, оскільки кожна країна має власні особливості і бачення того, як розвиватимуться електронні гроші в майбутньому. Проте, для дослідження беззаперечний інтерес становлять регуляторні норми Європейського Союзу та вимоги Світової організації торгівлі, оскільки Україна задекларувала чіткі наміри долучитися до першої та є повноправним членом другої організації. Саме тому при розробці рекомендацій щодо формування регуляторного поля по відношенню до електронних грошей в Україні ми будемо виходити саме з європейської моделі, яка на сьогодні є достатньо повною та має тривалу практику застосування.

27 липня 2009 року Рада Європейського Союзу затвердила нову Директиву про електронні гроші [9]. Згідно зі ст. 2 Директиви право емітувати електронні гроші може отримати будь-яка юридична особа (а не лише банківські кредитні установи), що відповідає переліку критеріїв щодо режиму пруденційного нагляду та ряду нормативів (наведені нижче). Однак перелік даних установ повинен бути затвердженим контролюючим органом в певній країні. Визначаються наступні категорії установ, які мають право емітувати електронні гроші:

1. Кредитні установи (із обмеженнями).
2. Спеціалізовані установи-емітенти електронних грошей.
3. Поштові установи.

4. Європейський Центральний Банк та національні центральні банки, якщо вони не виступають у ролі кредитно-грошової установи .

5. Держави-члени Європейського Союзу, або їхні органи регіональної та місцевої влади [9].

Усім іншим фізичним та юридичним особам, крім тих , які визначені в Директиві про електронні гроші , емісію електронних грошей заборонено (стаття 18 зазначеної Директиви).

Директиві про електронні гроші чітко розділяє поняття кредитних установ та установ-емітентів електронних грошей і створює рівні умови для конкуренції цих двох типів фінансових установ. Зокрема, право на емісію електронних грошей отримали й установи -емітенти електронних грошей, які не є кредитними установами за визначенням, а отже, не мають права надавати третім особам кредити за рахунок коштів, отриманих або утримуваних з метою випуску електронних грошей та/або надавати відсотки власникам електронних грошей (ст. 12), і класичні кредитні установи (які підпадають під регулювання Директиви 2000 /48/ЕС) [10]. Проте, останнім було рекомендовано здійснювати діяльність із випуску електронних грошей виключно через дочірні підприємства, що не здійснюють кредитно -депозитної діяльності та підлягають пруденційному нагляду згідно із нормами цієї Директиви.

У цілому Директива про електронні гроші (як й інші нормативні акти Європейського Союзу) не встановлює конкретних вимог щодо обов'язкового резервування або інших механізмів гарантування емітованих електронних грошей, віддаючи встановлення цих механізмів на розсуд національних регуляторних органів країн-членів Європейського Союзу (частина 4 ст. 7). Єдиним обмеженням на наднаціональному рівні є вимоги щодо можливого інвестування таких коштів у забезпечені та низько ризиковані активи. В основному це державні та муніципальні цінні папери із низьким рівнем ризику.

Компанія-емітент електронних грошей має право стягнути комісію з власника електронних грошей, яка має бути пропорційною до фактичних

понесених витрат , лише за умови настання таких випадків (що мають бути зафіксовані у контракті):

1. Якщо вимога щодо викупу надійшла до дати припинення дії контракту;
2. Якщо контрактом передбачена дата припинення його дії, а власник електронних грошей розриває контракт до цієї дати;
3. Якщо вимога щодо викупу надходить більш ніж через один рік після дати припинення дії контракту [10].

Таким чином, дане положення Директиви про електронні гроші гарантує власнику електронних грошей повернення його коштів згідно умов, визначених у контракті без додаткових витрат.

Світова організація торгівлі (World Trade Organization) є міжнародною організацією, що займається лібералізацією міжнародної торгівлі та регулюванням торгово-політичних відносин держав-членів, яка не має документів , що безпосередньо стосуються електронних грошей, однак має чітко сформульовані загальні принципи регулювання торгівлі послугами , зокрема фінансовими.

Загальні норми щодо торгівлі послугами містяться в Генеральній угоді про торгівлю послугами (General Agreement on Trade in Services), прийнятій у 1994 році. Угода передбачає режим найбільшого сприяння для торгівлі послугами, в тому числі й принцип максимально можливої відкритості електронних платіжних систем для розрахунків і платежів за зобов'язаннями , взятими на себе країнами-учасницями Угоди [92].

Після вступу України до Світової організації торгівлі у 2008 році, норми Генеральної угоди з торгівлі послугами у сфері торгівлі фінансовими послугами стали для неї обов'язковими. Зобов'язання України містяться у так званому Графіку специфічних зобов'язань у секторі послуг, який визначає ступінь доступу і послідовність відкриття певних ринків послуг, у т.ч. фінансових.

При цьому індивідуальні зобов'язання країни щодо рівня відкритості окремих секторів сфери послуг формуються в результаті переговорів і є «зв'язаними», тобто можуть бути змінені тільки після спеціальних переговорів із зацікавленими країнами-членами Світової організації торгівлі.

Специфіка зобов'язань України перед Світовою організацією торгівлі також полягає в тому, що такі зобов'язання з юридичного погляду є в Україні нормами прямої дії, оскільки міжнародні договори є складовою українського законодавства і мають пріоритет перед нормами національного законодавства. Це означає, що будь-які нормативно-правові зміни повинні не суперечити зобов'язанням України перед Світовою організацією торгівлі і основним принципам діяльності цієї організації, зокрема – принципу недискримінації. Іншими словами, Україна не може змінювати режим доступу іноземних компаній на внутрішній ринок.

Відповідно до зобов'язань України перед Світовою організацією торгівлі, заборонені будь-які обмеження доступу на ринок та встановлення винятків щодо надання національного режиму роботи компаніям-емітентам електронних грошей, які розміщені на території України (комерційна присутність), або надають послуги вітчизняним споживачам за кордоном (споживання за кордоном), або надаються з-за кордону національним споживачам (транскордонна торгівля). Отже, Україна взяла на себе досить жорсткі зобов'язання у сфері надання платіжних послуг. Будь-які порушення цих зобов'язань, в тому числі шляхом формування монопольних структур на національному платіжному ринку можуть мати наслідком великі іміджеві та комерційні втрати.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що розвиток електронних платежів і, зокрема, електронних грошей сприяє зменшенню витрат на готівковий обіг та прискоренню економічного зростання. Краща міжнародна практика показує, що для того, щоб система регулювання була ефективною та стимулювала розвиток ринку електронних грошей, потрібно на законодавчому рівні закріпити наступне [100]:

- дозволити випуск електронних грошей широкому колу компаній (а не лише банкам);
- водночас, для отримання дозволу на випуск електронних грошей, компанія повинна відповідати вимогам щодо розміру власного капіталу, технічної спроможності та ділової репутації. При цьому рівень капіталу повинен бути суттєво менший за обсяг, що встановлений для банків;
- дозволити використання електронних грошей для всіх видів розрахунків між фізичними, юридичними особами та державним сектором;
- забезпечити погашення випущених електронних грошей користувачам через вкладення залучених коштів в ліквідні та безпечні активи;
- діяльність щодо випуску, обігу та погашення електронних грошей повинна бути ізольованою від операцій, що не є пов'язаними із платіжними послугами;
- для уникнення ризику відмивання коштів анонімні операції з електронними грошима повинні бути обмеженими за розміром, а юридичні особи, що здійснюють такі операції та мають відповідні рахунки в системах електронних грошей, мають реєструвати їх згідно з вимогами податкового законодавства;
- також повинен проводитись моніторинг можливих зловживань у системі електронних грошей;

Глобалізація, нестримне зростання грошових ринків, загальна комп'ютеризація і розвиток ІТ-технологій спричинили появу в нашому суспільстві величезної кількості додаткових інститутів, фінансових інструментів і нових форм взаємодії між людьми. Одним з таких інститутів в сучасному світі виступає електронна валюта [49].

На сьогоднішній день операції з електронною валютою проводять не тільки на безлічі бірж, обмінників та інших ресурсів в інтернеті, але і в багатьох оффлайн-компаніях: магазинах, сервісних центрах і навіть держустановах. Так, наприклад, відомі випадки видачі зарплати

держслужбовцям в Bitcoin ах, також їх приймають до оплати в багатьох ресторанах, готелях , магазинах в ряді країн світу [53].

Учасники саміту Великої двадцятки, який проходив у Буенос Айресі 30.11.2018р.-01.12.2018 р., свідомо відійшли у своєму комюніке від використання терміну криптовалюта (cryptocurrency), замінивши його на крипто-активи (crypto-assets), де прямо підкреслено : крипто-активи не мають ключових атрибутів суверенних валют [49].

На думку учасників саміту, криптовалюта – це не валюта, а актив, тому вони використовують термін «крипто-актив» як більш коректний . Така позиція не є загальноприйнятою навіть усередині самих країн-учасників двадцятки. На урядовому рівні країни демонструють різні підходи до правової кваліфікації криптовалют. Більше того, навіть усередині цих країн не припиняються дискусії, які часто призводять до різних тлумачень цього інституту відомствами однієї країни [55].

У Сполучених Штатах Америки електронні валюти розглядаються одночасно як аналог грошей, як власність і як біржові товари, залежно від позиції тієї чи іншої інституції. Особливість США – прецедентна система права, яка дозволяє судам активно брати участь у законодавчому врегулюванні різних питань, не виключаючи й електронні валюти. У серпні 2013 р. суддя Округного суду Східного округу Техасу Еймос Мезант ухвалив рішення, де зазначив, що , оскільки електронну валюту Bitcoin можна використовувати як гроші для оплати за товари або обмінювати на традиційні валюти, як долар США, євро , єна або юань, то Bitcoin є валютою або формою грошей [75].

У вересні 2016 р. суддя Округного суду Південного округу Нью -Йорка Елісон Нетан підтвердила, що Bitcoin и є грошовими коштами [37]. На противагу цим рішенням суддя Округного суду Майямі Тереза Пулер зауважила, що Bitcoin може мати спільні ознаки з грошима, але має й багато відмінностей , хоча він і може обмінюватися на товари , проте він не є звичайним засобом обміну , його приймають не всі торговці або постачальники послуг.

Суддя зазначив, що з такою мінливістю він має обмежені можливості виступати як цінність. Вона дійшла висновку: цілком очевидно, що Bitcoin має пройти ще довгий шлях, поки він стане еквівалентом грошей [83].

Ще одну думку висловив суддя магістрату Х'ю Скотт, відповідно до якої Bitcoin подібний до товару або предмета збирання, але не форми валюти [39].

Проблему Bitcoin не обійшли увагою федеральні органи США. У лютому 2014 р. тодішня голова Федеральної резервної системи (ФРС) США Джанет Йеллен озвучила офіційну позицію ФРС щодо електронних валют, заявивши, що електронна валюта жодним чином не пересікається з банківською сферою, а тому ФРС не має повноважень з її регулювання. Федеральне бюро розслідувань у своїх офіційних звітах розглядає Bitcoin як віртуальну валюту. Подібна ж позиція й у Комісії з фінансових злочинів при Міністерстві фінансів США. Американська державна комісія, що завідує біржовими ф'ючерсами, у вересні 2015 р. прирівняла електронні валюти до біржових товарів [85].

У грудні 2017 р. ця комісія офіційно дозволила розпочати торгівлю ф'ючерсами на Bitcoin. Голова комісії Кристофер Джанкарло зауважив, що Bitcoin є віртуальною валютою, товаром, з яким комісія ще жодного разу не стикалася [55].

Закон «Про уніфікацію грошових послуг» (щодо штату Вашингтон) встановлює, що компанії можуть використовувати електронні валютні перекази жителя Вашингтона після отримання Вашингтонської ліцензії оператора по переказу грошових коштів. Ця вимога відноситься до бірж, що надають послуги по обміну фіатних грошей на електронні валюти і навпаки, так і до обміну тільки цифрових грошей. Компанії, які надають електронні валютні гаманці, повинні провести аудит безпеки комп'ютерної системи для того, щоб отримати відповідну ліцензію. Транзакції між фізичними особами в електронній валюті, не потребують дозволу [58].

Штат Каліфорнія першим із всіх дозволив використовувати електронну валюту прийнявши Assembly Bill 129. Цей закон дозволяє будь-якій корпорації, асоціації чи фізичній особі брати участь в обороті грошей, відмінних від законних платіжних систем. Але проблема у штаті Каліфорнія полягає у тому, що Assembly Bill 129 не врегульовує введення криптовалютного бізнесу. У Нью-Йорку відповідна проблема вирішена в серпні 2015 року шляхом законодавчого закріплення у New York Codes, Rules and Regulations Департаментом фінансових послуг. Тут є водночас позитивним і негативним прийняття Bitlicense – ліцензії на введення криптовалютного бізнесу. Щодо судової практики США тут варто наголосити на те, що на федеральному рівні існує потреба до уніфікації відносин щодо криптовалюти, тому формується система однакового вирішення справ.

Проте із рішень суддів різних штатів можна стверджувати, що результат розгляду справи деколи істотно відрізняється. Прикладом цього слугує рішення судді Окружного суду Східного округу Техасу (Case NO. 4:13-CV-416) та рішення Окружного суду Флориди (Case NO.: F14-2923). У першому випадку, було визначено біткоїн валютою і вирішено питання щодо застосування певного законодавства до операцій з цією електронною валютою. У другій справі, суд ухвалив і проголосив протилежне, що призвело до зняття обвинувачення відносно легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [50].

Причини надання дозволу в обіг електронної валюти і її певного врегулювання були зумовлені тим, що компанії, особливо стартапи, активно почали її використовувати, появилися різноманітні біржі, страхові компанії, що не боялися різноманітних ризиків із нестандартними грошима. З другого боку необхідність втручання держави в особі її органів було те, що біткоїн став платіжним засобом діяльності Даркнету, анонімна мережа, яка на сьогодні активно функціонує в мережі Інтернет по всьому світу, яка схожа на чорний ринок, де можна придбати зброю, наркотики, людей, фальшиві гроші та документи, а за потреби вам запропонують навіть послуги кіллера [84].

Сполучені Штати Америки - одна з найбільш зручних у світі країн для ведення електронно валютного бізнесу. Тут інкорпоровані великі хедж-фонди, біржі та інші компанії, пов'язані з електронною валютою, а за багато товарів і послуг можна розплатитися не тільки фіатними або електронними грошима, але і цифровими. У США також поширені банкомати (АТМ), які надають можливість обміну фідуціарних грошей і електронної валюти.

Великобританія - лідер криптовалютної інтеграції і одна з найбільш сприятливих і комфортних юрисдикцій для ведення криптовалютного бізнесу. Більш того, держава надає підтримку стартапам, пов'язаним із електронною валютою. Однак остаточна позиція уряду щодо правового регулювання діяльності, пов'язаної з електронною валютою, до сих пір не вироблена. Разом з тим держава має намір упорядкувати криптовалютні відносини, по-перше, з метою запобігання злочинного використання цифрових валют для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та здійснення іншої незаконної діяльності і, по-друге, для підтримки інновацій в цій сфері [51]. У Великій Британії Управління з фінансового регулювання і контролю у 2014 р. заявило, що Bitcoin не є валютою та грошима, а тому його обіг фінансовим законодавством Великої Британії не регулюється. Відповідно, Bitcoin у Великій Британії до сьогодні вважається «унікальною комбінацією цифр, отриманою в результаті складних математичних розрахунків та алгоритмів» [59].

Канада займає друге місце в світі після США за кількістю встановлених Bitcoin - банкоматів. З метою кращого розуміння технології Blockchain держава розробляє цифрову версію канадського долара на його основі. Регулятори продовжують спостерігати за розвитком цифрової валюти і розподілених технологій, здійснюючи регулювання криптовалютної діяльності лише при необхідності [83].

При цьому діяльність криптовалютних бірж була врегульована ще в 2014 році, коли генерал-губернатор Канади схвалив законопроект, відповідно до якого такі біржі підлягають реєстрації в Канадському центрі аналізу

фінансових операцій та звітності і зобов'язані дотримуватися законодавства в сфері протидії легалізації доходів [56].

Австралія прагне забезпечити сприятливі умови для розвитку технологічних компаній і створення власних фінансово-технічних центрів. Уряд Австралії не виключає можливості використання технології Blockchain в різних сферах державного управління. Можливість застосування Blockchain розглядає і пошта Австралії. Активно розвиваються і недержавні проекти, пов'язані з цифровими грошима і децентралізованими технологіями [45].

Японія - світовий лідер інновацій. Саме в Японію своїми лінгвістичними корінням сягає псевдонім засновника Bitcoin Сатоши Накамото. В Японії функціонує Комісія з цифровим активів Японії (The Japan Authority of Digital Asset), що є по суті саморегульованим органом. А в 2016 році тут був прийнятий закон, який врегулював діяльність бірж: тепер вони підлягають реєстрації в Агентстві фінансових послуг, яке може здійснювати перевірки такого бізнесу і застосовувати адміністративні заходи по відношенню до нього. Відповідно до цього закону, криптовалюта є цінністю, подібної до активів. Операції з цифровою валютою заборонені японським законодавством [84]. Одним із поштовхів до надання криптовалютам статусу законного засобу платежу стали обвал торгів на одній з найбільших біткойн - бірж MTGox та її банкрутство у 2014 р., внаслідок чого її клієнти зазнали величезних втрат, а курс криптовалюти сильно впав. Саме для того, щоб запобігти подібним ситуаціям та захистити права споживачів, Японія і здійснює законодавче врегулювання цього питання.

В Європі підходи до криптовалют також не є чимось усталеним чи уніфікованим. У жовтні 2012 р. Європейський центральний банк (ЄЦБ) використовує термін «віртуальні валюти», до яких відносить і Bitcoin. Віртуальну валюту ЄЦБ визначив як тип нерегульованих цифрових грошей, який видається і зазвичай контролюється його розробниками, використовується і приймається серед членів певного віртуального співтовариства. Також, опублікував звіт, в якому заявив, що традиційне

регулювання фінансового сектора не може бути застосовано до біткоїну. Сам біткоїн в документі було визначено як конвертована децентралізована віртуальна валюта [38].

Проте вже у жовтні 2016 р. Європейський центральний банк дійшов висновку, що віртуальні валюти не є ані грошима, ані валютою, а скоріше засобом обміну, але не платежу. Аналогічну термінологію (virtual currencies) використовує Європейський суд справедливості у своєму рішенні від 22 жовтня 2015 р. у справі Хедквіст проти Швеції, зазначаючи, що Bitcoin є договірним платіжним засобом.

На початку січня 2016 року Єврокомісія оголосила свої плани щодо посилення стандартів звітності для криптовалютних бірж і компаній, що надають криптовалютні гарантії користувачам (далі – «провайдери криптовалютних гарантіїв»). Зокрема, Єврокомісія має намір зобов'язати європейські криптовалютні біржі і провайдерів криптовалютних гарантіїв проводити обов'язкову ідентифікацію користувачів [84].

У січні 2016 року в Європарламенті відбулися громадські слухання, які були присвячені цифровим валют. Один з учасників слухань, представник бюджетного комітету Європарламенту, коментуючи позицію регулятора, заявив, що Європарламент схиляється до того, що необхідно продовжувати спостерігати за ситуацією навколо цифрових валют. З часом регулятори прийшли до висновку щодо необхідності прискорення процесу врегулювання обігу криптовалюти. Так, у липні 2016 року Єврокомісія запропонувала прийняти директиву, яка покладе обов'язок на криптовалютні біржі та провайдерів криптовалютних гарантіїв дотримуватися вимог Директиви 2015/849/ЕС про попередження використання фінансової системи для цілей відмивання злочинних доходів і фінансування тероризму [50].

Зокрема, пропонується забезпечити обов'язкову реєстрацію або ліцензування діяльності криптовалютних бірж, які здійснюють обмін криптовалюти на фіатні гроші і навпаки, і компаній, що надають криптовалютні гарантії користувачам. Крім того, планується створення

центральної бази даних з інформацією про користувачів цифрових валют. У серпні 2016 року Європейська служба банківського нагляду опублікувала висновок щодо запропонованої директиви. Відповідно до вищезазначеного документа, положення про збір персональних даних повинні бути більш суворими, а європейські регулятори повинні мати можливість накладати санкції на криптовалютні біржі і провайдерів криптовалютних гаманців, які не дотримуються встановлених правил [58].

У вересні 2017 року Європейським парламентом були внесені зміни до Директиви ЄС 2015/849 від 20 травня 2015 року «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму». Зокрема, з цього часу на криптовалюти покладають ті самі зобов'язання, що і на інші фінансові сервіси в Євросоюзі. Оператори і криптовалютні біржі тепер будуть зобов'язані верифікувати користувачів і моніторити транзакції так само, як і адміністрація «традиційних» фінансових сервісів. При цьому нижній поріг ідентифікації користувачів знижується з 250 до 150 євро [10].

Незважаючи на успішні спроби врегулювати діяльність суб'єктів у сфері обігу криптовалюти, європейські регулятори досі не уніфікували своє ставлення щодо фінансово-правової природи криптовалюти. Замість терміну «криптовалюта» європейськими регуляторами часто використовується термін «віртуальна валюта». При цьому вона розглядається в тому числі і як засіб платежу. Зокрема, про це свідчить пропозиція Єврокомісії щодо встановлення додаткового регулювання для криптовалютних бірж і провайдерів криптовалютних гаманців шляхом прийняття окремої директиви. В багатьох країнах Європи (Іспанії, Португалії, Швейцарії тощо) легально існують Bitcoin-банкомати (биткоїномати) – банкомати, в яких можна обміняти BTC на фіатні гроші [24, с. 1]. Три тисячі таких банкоматів для обміну Bitcoin ів на євро наявні в Польщі [15]. В Нідерландах нормативно закріплено правове положення криптовалют як електронних грошей.

В Німеччині в 2013 році Федеральне управління фінансового контролю (нім. Federal Financial Supervisory Authority) визначило криптовалюту як «приватні кошти», які можуть використовуватися в якості оплати і замінювати традиційну валюту в цивільно-правових договорах. Так, Міністерство фінансів прийняло рішення про визнання криптовалюти біткоїн офіціальним засобом розрахунку. При цьому, в комерційних цілях діяльність з зазначеною криптовалютою потребує на отримання спеціального дозволу (ліцензії), такі організації стають підконтрольними Федеральному управлінню з фінансового нагляду. Федеративна Республіка Німеччина на рівні Федерального міністерства фінансів визначила, що Bitcoin не може бути кваліфікований як електронна або іноземна валюта, а більше відповідає поняттю «приватні гроші», за допомогою яких можуть здійснюватися багатосторонні клірингові операції [28]. У лютому 2018 р. Федеральне міністерство фінансів роз'яснило, що віртуальні валюти (криптовалюти, як, наприклад, Bitcoin) прирівнюються до законних засобів платежу в тій мірі, в якій вони були прийняті сторонами угоди як альтернативні договірні і прямі засоби оплати, що не слугують іншій цілі, крім використання в якості засобу платежу [29].

В Швейцарії, за визначеннями аналітиків, прийняті найбільш сприятливі закони для обігу криптовалют. Швейцарська біржа криптовалют ECUREX GmbH на сучасному етапі є першою в світі обмінною платформою криптовалют на фіатні гроші, що повністю відповідає нормативним вимогам Закону Швейцарії «Про банківську діяльність». Крім цього, операції з криптовалютами в цій країні було звільнено від податку на додану вартість – відповідно відповіді на запит швейцарських Bitcoin-компаній до Швейцарської Федеральної податкової адміністрації, транзакції з криптовалютами було визнано в цій країні як платіжний засіб, а не операції з надання послуг або товарів [28].

Справжній прорив щодо офіційного визначення статусу криптовалют зробила Республіка Білорусь, президент якої 21 грудня 2017 р. підписав Декрет

№ 8 «Про розвиток цифрової економіки», яким легалізував обіг криптовалют на території країни. Згідно з пунктом 4 додатку № 1 до вказаного Декрету криптовалюта визначається як Bitcoin або інший цифровий знак (токен), що використовується у міжнародному обороті в якості універсального засобу обміну.

З викладеного випливає, що існує досить широкий спектр тлумачень поняття «криптовалюта» офіційними органами різних країн. Але в цій різноманітності вбачається і певна закономірність: в тій чи іншій формі, але криптовалюти все ж таки визнаються засобами обміну, а у деяких випадках – навіть засобами платежу [34]. Таким чином, неоднозначний підхід до криптовалют у різних країнах світу створює додаткові проблеми для визначення правового положення криптовалюти. Наступною проблемою є оподаткування криптовалюти. Європейський Суд в своєму рішенні у справі *Skatteverket v. David Hedqvist* (C-264/14) постановив застосовувати до суб'єктів, які займаються обміном національних валют на віртуальну криптовалюту Bitcoin, звільняються від ПДВ [5].

3.2 Застосування електронної валюти у діяльності платіжних систем

За капіталістичного способу виробництва перед виробниками та суб'єктами господарювання та іншими учасниками відносин у сфері господарювання; юридичними і фізичними особами поряд із завданням заробляння грошей стоїть друге – не менш важливе завдання – принаймні їх збереження, а то й примноження. У розвинених країнах постійно проводяться дослідження, на основі яких продаються майстеркласи і спеціальні курси, покликані навчити комерсанта і звичайну людину зберегти наявні грошові ресурси. Цю проблему складно зрозуміти значній кількості резидентів України, які тільки намагаються вирішити перше завдання.

Натомість збереження грошей є великою проблемою, адже нерухомість часто дешевшає, прикраси із дорогоцінних металів і коштовного каміння,

рівно як і витвори мистецтва у випадку потреби складно продати швидко і за реальну вартість (до того ж вони вимагають постійних витрат на охорону), акції будь якого підприємства можуть знецінитися, рівно як знецінюються (у довгостроковій перспективі) грошові одиниці (валюта) усіх без винятку держав світу, ще швидше падає вартість вуглеводнів – вугілля, нафти, газу тощо. Зростають у ціні чиста прісна вода і корисна їжа, але ними неможливо заpastися на тривалий строк через фізичну неможливість або високу вартість зберігання з дотриманням якості [2].

Нещодавно з'явилося ще одне явище, фінансовий інструмент, місце зберігання (накопичення) грошей. І це нове явище є криптовалютою. На сьогодні у світі існує більше десятка криптовалют, тобто валют, емісію яких визначає спеціальна комп'ютерна програма, і які функціонують за допомогою мережі Інтернет.

Однією із перших, найбільш поширеною серед них, є криптовалюта Bitcoin [89]. В Україні питання обігу електронних валют залишаються без чіткої відповіді щодо їх законності. З одного боку, згідно зі статтею 32 Закону України «Про Національний банк України» грошовою одиницею України є гривня. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються [55].

З іншого боку, не зрозуміло, чи є криптовалюта грошовою одиницею, грошовим сурогатом і засобом платежу. До того ж, законодавством не передбачено покарання власників криптовалют. Проте, у багатьох країнах світу можна не лише вільно обмінювати криптовалюту, зокрема Bitcoin, на місцеву або іноземну валюту, але й здійснювати операції з купівлі-продажу будь-яких товарів, робіт та послуг. У більшій чи меншій мірі операції з Bitcoin отримали легалізацію в Австралії, Австрії, Болгарії, Бразилії, Ізраїлі, Канаді, КНР, Норвегії, Сінгапурі, США, Тайланді, ФРН, Хорватії, Швейцарії, Японії та ін. [63].

В Україні НБУ на основі наведеної статті Закону України «Про Національний банк України» вказав, що Bitcoin не має правового статусу. Але

внаслідок особливостей обігу Bitcoin операції з ними в Україні проводяться щоденно. Українці купують, заробляють Bitcoin, розраховуються ними. А, отже, постає питання щодо співвідношення українського законодавства із можливостями здійснення операцій із Bitcoin. І з цим питанням пов'язане питання наявності правових та інших ризиків для власника Bitcoin в Україні. Слід зазначити, що сьогодні у науковій періодиці ще недостатньо уваги приділено питанням обігу Bitcoin. Особливо це стосується української юридичної наукової періодики.

На початку XXI століття електронні валюти використовувалися виключно у комп'ютерній мережі в якості платежу за отримання певних бонусів у комп'ютерній грі. Заробити електронну валюту для використання у комп'ютерній грі спочатку можна було шляхом виконання певних завдань у тій самій, чи іншій комп'ютерній грі або шляхом виконання певних нескладних операцій на різних сайтах у мережі Інтернет, підтвердження ознайомлення з певною рекламною інформацією чи її розсилання на інші адреси [17].

Протягом 2008–2019 років у світі з'явилися декілька видів електронних валют. Найбільшого поширення серед них отримали Bitcoin, – криптовалюта, описана у мережі Інтернет з 31.10.2008 року і поширена з початку 2009 року особою або групою осіб чи компанією під ім'ям Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto). Особливістю електронної валюти Bitcoin є її повна децентралізація, що відрізняє її від усіх сучасних класичних валют світу. Наприклад, емісію національної валюти України здійснює НБУ, який в залежності від ситуації в економіці може збільшувати чи зменшувати обсяг готівкової маси, а також впливати на безготівкові розрахунки; емісію валюти США монопольно здійснює Федеральна резервна система, яка не є державним органом. Емісія Bitcoin здійснюється на основі комп'ютерної програми за спеціальною формулою, що передбачає постійне зменшення обсягів випуску за геометричною прогресією[20].

Програма нагадує одну з відомих давньогрецьких апорій, за якою Ахіллес, який вважався найшвидшою людиною античності, не може наздогнати черепахи, яка вважалася найповільнішою (на суші) твариною античності. Поки Ахіллес пробігає певну значну відстань, яка відділяє його від черепахи, остання проповзає певну відстань, яку йому знову треба долати, щоб знову не встигнути застати черепахи саме у тій точці, на якій вона була на початку його останнього маневру. Так само і випуск Bitcoin з кожним разом зменшується. Проте, на відміну від апорії, кінцева кількість Bitcoin відома. Їх буде випущено 42 млн. одиниць.

Так само для Bitcoin, рівно як і для інших електронних валют, залишається ризик на випадок виходу з ладу усіх або майже усіх комп'ютерів у світі або зникнення мережі Інтернет за умови, що не з'явиться нова аналогічна в якості «спадкоємця» і правонабувача Інтернету [22]. Ризик має економіко-правову природу. Його суть зводиться до того, що вартість будь-якої електронної валюти визначається співвідношенням попиту і пропозиції на неї. Можна інвестувати реальні гроші у криптовалюту, попит на яку не зросте, а навпаки зменшується через її непопулярність або інші причини. Цей суто економічний ризик може викликатися правовим, пов'язаним із тим, що держава легітимізує операції із електронною валютою, але не з усією, а лише з якоюсь конкретною або тією, яку емітує сама. І передумови до підтримання цього ризику є.

Так, 29.11.2016 року з'явилася новина, що НБУ планує випуск власних електронних грошей на основі Національної платіжної системи «ПРОСТІР» із застосуванням технології Blockchain, а літом 2017 року з'явилася інформація про те, що шість найбільших банків світу – Barclays, Credit Suisse, Canadian Imperial Bank of Commerce, HSBC, MUFG, State Street – планують у 2021 році запуснути нову криптовалюту [23].

У випадку реалізації цих проектів і легітимації операцій з новими видами електронних валют існує ризик різкого зниження попиту, а відповідно, і ціни на існуючі електронні валюти. Для проведення операцій із Bitcoin особи

необхідно створити електронний гаманець Bitcoin. Це можна зробити за будь-яким комп'ютером, який має доступ до мережі Інтернет. Як правило, ця операція є безкоштовною. Електронний гаманець відкривається на певному ресурсі, власниками якого є особи або суб'єкти господарювання, зареєстровані не в Україні, а здебільшого в якійсь офшорній зоні. Проте, вони відкрито надають свою адресу й інші реквізити. Обов'язковою умовою відкриття електронного гаманця є погодження із запропонованими умовами договору приєднання.

Цей договір пропонується однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту. За цим договором фірма-надавач послуг з розміщення гаманця залишає за собою право в односторонньому порядку змінювати його умови. На сьогодні усі операції за посередництва електронного гаманця є безкоштовними. Проте, у договорі прописано право фірми-надавача послуг з розміщення гаманця впроваджувати певні платні послуги. В обох випадках інформацію буде передано власникам гаманця на електронну пошту, адресу якої вони надають при реєстрації. Договір приєднання викладено на декількох аркушах англійською мовою[26].

Переважна більшість умов договору сформульована таким чином, що особа погоджується із тим, що фірма-надавач послуг з розміщення гаманця не несе відповідальності за втрату власником гаманця паролю, укладання ним будь-яких угод і проведення будь-яких операцій, захист своєї інформації, пошкодження третіми особами комп'ютерних програм та обладнання власника гаманця тощо.

Останнє має значення у зв'язку із тим, що після відкриття на певному комп'ютері електронного гаманця або проведення операцій із купівлі-продажу Bitcoin чи за Bitcoin ризик хакерської атаки на цей комп'ютер збільшується у разі. Після реєстрації особа отримує «ID гаманця», що являє собою напис із сукупності латинських літер, цифр і тире. Цей «ID гаманець» відомий лише особі-власнику та фірмі-надавачу послуг з розміщення гаманця. Під час

здійснення операцій особа отримує окремий рахунок на кожну нову операцію і контрагент не знає «ID гаманця». Цим забезпечується анонімність операцій із Bitcoin. Крім «ID гаманця», який надається особі фірмою-надавачем послуг з розміщення гаманця, сама особа обирає собі пароль для входу, який повинен складатися із якомога більшої кількості символів, в більшості особи, які планують проводити операції зі значною кількістю Bitcoin, обирають пароль із не менш ніж 30 символів. Фахівці зі сфери комп'ютерних технологій не радять зберігати «ID гаманця» і особливо пароль у пам'яті підключеного до мережі Інтернет комп'ютеру. Найкращим вважається зберігання на паперовому носії або «холодне зберігання», тобто зберігання у пам'яті комп'ютера, не підключеного до мережі Інтернет [28].

Отже, зберігання контрольної інформації в активному – підключеному до мережі Інтернет комп'ютері є ще одним ризиком для власника Bitcoin. Цей ризик також має технологічну природу.

Загрозу для власника гаманця Bitcoin становлять дії третіх осіб. Схожим із попереднім є ризик незаконної передачі третім особам інформації про «ID гаманця» та пароль власника Bitcoin самою фірмою-надавачем послуг з розміщення гаманця. Хоча на своїх сайтах і в договорі вона вказує, що не цікавиться паролем власника Bitcoin, все одно існують серйозні сумніви щодо цього. І беззаперечним правовим ризиком є ризик зміни в односторонньому порядку фірмою -надавачем послуг з розміщення електронного гаманця умов договору або запровадження платних послуг. Вагомим правовим ризиком для власника Bitcoin в Україні є невизначеність органів законодавчої та виконавчої влади стосовно законності операцій із Bitcoin.

З одного боку, ще 10.11.2014 року НБУ видав роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «електронної валюти/криптовалюти» Bitcoin, в якому послався на згадану статтю 32 Закону України «Про Національний банк України», а також на статтю 99 Конституції України, статтю 192 Цивільного кодексу України, статтю 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та статтю 3 Декрету Кабінету

Міністрів України від 19.02.1993 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». НБУ визнав Bitcoin як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства [27].

При цьому жодного покарання за проведення розрахунків у Bitcoin в українському законодавстві не передбачено. А в названому роз'ясненні НБУ покладає усі ризики на самих власників Bitcoin і рекомендує громадянам використовувати послуги лише тих платіжних систем, систем розрахунків, які внесені НБУ до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [28].

Тобто, правовий ризик для власника Bitcoin в Україні має дві складові:

1) у випадку суперечливої ситуації, пов'язаної із незаконним заволодінням чужими Bitcoin, власнику не доводиться розраховувати на юридичну допомогу держави;

2) у невизначеності правового режиму операцій із електронною валютою.

На сьогодні багато громадян України та суб'єктів господарювання проводять операції з Bitcoin. Через їх анонімність переважна більшість інформації є невідомою громадськості. Інформація про них стає відомою іншим (зокрема, державі) або у випадку її оприлюднення самими власниками біткойнів (відомий приклад, коли троє депутатів від БПП у декларації за 2016 рік задекларували наявність у себе Bitcoin – О. Урбанський мав 1277 Bitcoin і придбав у 2017 році 1217 Bitcoin, Д. Білоцерківець мав 398 Bitcoin, Д. Голубов мав 4376 Bitcoin), або через втрату власниками гаманців Bitcoin «ID гаманця» і пароллю, або внаслідок повідомлення інформації правоохоронним чи іншим органам банками, біржами Bitcoin та іншими фінансовими інститутами. Слід зазначити, що сьогодні як мінімум один український комерційний банк надає послуги з купівлі-продажу Bitcoin за гривні і долари США, беручи певну комісію за посередництво у цих операціях [34].

Проте, для проведення цієї операції потрібно зареєструватися, тобто, передати банку свої персональні дані вкупі з електронною адресою. А отже, у цьому випадку зникає одна із основних властивостей операцій із Bitcoin – анонімність. Ризик для власників Bitcoin полягає саме у невизначеності правового режиму операцій із електронною валютою. Так, у випадку розкриття інформації про власні накопичення у Bitcoin публічною особою, тобто до прикладу чиновником чи народним депутатом, держава з певними зусиллями, але зможе отримати дані про транзакції з купівлі-продажу Bitcoin з точністю до секунди.

Зрозуміло, що у випадку запровадження покарання за здійснення операцій на ринку електронної валюти, на основі принципу відсутності зворотної дії закону, що погіршує становище особи, до неї санкції застосовані не будуть. Проте, можуть бути запроваджені заходи перевірки походження реальних грошей, за які купувалася криптовалюта, негативна реклама у ЗМІ тощо. І навпаки, у випадку повної легалізації і легітимації Україною операцій на ринку електронної валюти з певної календарної дати держава може відкрито називати порушниками тих осіб, хто проводив такі операції до цієї дати.

І тут ризик для власника Bitcoin полягає у можливості застосування подвійних стандартів з боку окремих державних органів чи посадових осіб. В Україні формується деяка сприятлива судова практика на користь Bitcoin. Прикладом цього є рішення 13 жовтня 2016 року Харківського апеляційного адміністративного суду, у якому що всі операції, що проводяться з E-Dinar Coin, можуть бути прирівняні до операцій зі звичайними грошима.

У рішенні Дарницького районного суду Києва у справі №753/599/16 -ц від 24.03.2016, яке набрало законної сили 12.10.2016 – першому і поки що єдиному з відомих нам зразків цивільного судочинства з цього питання в Україні де суд посилався на лист НБУ №29 -208/72889 в обґрунтування своєї позиції.

Коротко розглядаючи цю справу та не вдаючись у дискусію щодо правомірності рішення суду, лише зазначимо, що спір був між двома особами, які уклали договір обміну товару на роботи, згідно з яким виконавцем було взято на себе зобов'язання на власний ризик виконати роботи з розробки та створення програмного забезпечення, а замовником було взято зобов'язання передати іншій стороні визначену договором кількість цифрової продукції Bitcoin на загальну суму 10 тис. грн в обмін на виконання робіт. При цьому в договорі сторонами було дано власне визначення товару та Bitcoin. Після того, як робота була виконана, а результати передані, замовник обіцяні Bitcoin не передав, через що виконавець і був вимушений звернутися до суду за захистом порушених прав. Проте суд не визнав Bitcoin як товар, зазначивши: «Оскільки такий предмет договору (Bitcoin – від автора) не можна ідентифікувати, визначити його ознаки матеріального світу, він не може бути об'єктом судового захисту».

Така позиція суду є більш ніж дискусійною (як мінімум, тому, що в Податковому кодексі товари визначаються як матеріальні та нематеріальні активи), проте ще більш дискусійним є посилання суду на вищезазначений лист НБУ, який має рекомендаційний характер та вже дає свої негативні результати в судовій практиці. Така практика вкрай шкідливою для регулювання суспільних відносин, адже через позицію Нацбанку Bitcoin не можуть бути засобом законного платежу. Відповідно, щоб не порушувати чинне законодавство, криптовалюта може слугувати лише як товар, комп'ютерна програма, грошовий сурогат тощо, але не як гроші чи валютні цінності, що фактично суперечить їх природі.

ТОВ «ЄДИНАРКОІН» вдалося довести, що всі операції, які проводять з E-Dinar Coin, можуть прирівняти до операцій зі звичайними грошима, а отже, криптовалюту повинні вважати такою ж валютою, як долар, рубль або гривню. Відповідне рішення по справі № 820/4535 /16 від 22.09.2018 р. виніс Харківський апеляційний адміністративний суд.

Згідно з офіційними даними, у більшості великих країн використання електронних валют не заборонено. Але державні органи аж ніяк не заохочують здійснення покупки-продажу будь-яких товарів і послуг за допомогою криптовалют у магазинах, готових приймати її до оплати, яких стає все більше по всьому світу [5].

Легалізацію криптовалюти E-Dinar Coin представники компанії вважають своєю перемогою і готують наступний судовий позов. Компанія планує оскаржити встановлену монополію в американській корпорації Apple, яка передбачає реалізацію лише п'яти криптовалют на AppMarket. З огляду на незаконність дій корпорації-гіганта при встановленні даних обмежень компанія E-Dinar Coin готова відстоювати свої права на реалізацію криптовалюти на платформу і застосувати всі необхідні заходи для вирішення даного положення. Це допоможе забезпечити кожному учаснику E-Dinar Coin можливість просунутого користування децентралізованою системою і криптовалютою за допомогою сучасних технологій — мобільних додатків [97].

E-Dinar Coin функціонує на системі за технологією Blockchain і використовує алгоритм майнінгу на основі delegated proof-of-stake (найнадійніший метод розподілу даних), а обсяг її емісії, на відміну від конкурентів, має такий масштаб, що його буде достатньо для забезпечення всіх бажаючих засобом для взаємних розрахунків: швидко, анонімно, незважаючи ні на які кордони та адміністративні обмеження. Крім того, E - 54 Dinar Coin націлена на розвиток технології blockchain, розробку нових універсальних проектів по збереженню навколишнього середовища та поліпшення якості життя кожної людини на землі [30]. На думку представника ТОВ «ЄДИНАРКОІН» Машира В.О. «сучасні гроші більше не забезпечені реальними активами і можуть втратити свою купівельну спроможність і викликати подальшу гіперінфляцію. Криптовалюта ж є єдиним надійним виходом із цієї нестабільної ситуації, яка негативно впливає на глобальну фінансову систему» [86].

Отож, сьогодні E-Dinar Coin продовжує розвиток. Засновники кажуть, що популярності EDC сприяє той факт, що ця валюта була створена людьми для людей і є оптимальним платіжним засобом у багатьох країнах. При всій законності електронна валюта є об'єктом підвищеного інтересу правоохоронних, податкових та правових органів, які націлені на отримання більшого контролю над монетами, встановлення жорсткого нагляду та обкладання податками криптовалюти, здатної замінити паперові гроші, що емітуються центральними банками-регуляторами.

3.3 Пропозиції щодо правового регулювання обігу електронної валюти та платіжних систем в Україні

Україна на шляху інтеграції до міжнародного співтовариства не може залишатись осторонь процесів, що відбуваються, зокрема, у сфері інформаційних технологій. Особливо актуальним є питання правового регулювання електронних грошей у нашій державі. Актуальність та важливість забезпечення правового регулювання електронної валюти сприятиме подальшому процвітанню електронних платіжних технологій в Україні.

Ми вважаємо, що законодавство у сфері електронної валюти має бути прозорим та ефективним. Тобто вільні напрями для обігу електронної валюти, доступ до ринку та надання права на емісію електронних грошей для гравців різних форм власності, а також резервування 100% забезпечення емісії електронної валюти на рахунках у Національному банку України є оптимальними для законодавчого регулювання електронної валюти.

Важливим є питання зменшення тіньової економіки через збільшення обсягів електронної валюти. Це означає, що криптовалюта може поступово витіснити з обігу готівку, яка в Україні є каталізатором тінізації економіки та ухилення від податків, за умови ефективного законодавчого регулювання та підтримці держави. Звичайно, питання зростання чи зменшення обсягів тіньової економіки за допомогою електронної валюти є спірним, однак воно

вирішується елементарним запровадженням реєстрації реального користувача цими грошима через платіжні системи. Тоді всі транзакції можна буде відслідкувати, що унеможливило б здійснення електронних платежів з метою використання для корупційних дій, розрахунків при купівлі наркотичних речовин, можливість створення фінансових пірамід.

Також необхідно створити механізм контролю за операціями. Частково такий уже передбачений у п. 9.8 Законі України «Про електронну комерцію»: «Платіжна організація платіжної системи зобов'язана забезпечити зберігання інформації про кожну операцію з переказу коштів, здійснену її учасниками, в системі обліку платіжної організації платіжної системи, з можливістю відновити дані про дату здійснення операції, ініціатора та отримувача переказу, місце ініціювання та виплати переказу, суму та валюту переказу коштів». Окрім того у п. 9.5 цього ж таки проекту вказано, що «Платіжна організація платіжної системи несе відповідальність за діяльність своїх учасників та операторів послуг платіжної інфраструктури» [51].

Слід зазначити, що Україна в цілому не відстає від світових тенденцій. Активно ведеться робота над спільним проектом Національного антикорупційного бюро України та Національного банку України «Cashless есопому», головною метою якого є зменшення розрахунків готівкою. У рамках проекту до Верховної Ради України подано законопроект №5361, відповідно до якого очікується лібералізація розрахунків електронними грошима. Новаціями є: позбавлення банків монополії на випуск електронної валюти, посилення відповідальності за порушення аж до ув'язнення.

Однак, якими б прогресивними не були інформаційні технології, багато чого у механізмі їх дії абсолютно не залежить від людини. Так, при виході з ладу платіжної системи, втраті даних тощо неможливо буде ні встановити яка сума була на вашому рахунку, ні які операції з нього здійснювались, а, як наслідок, і відшкодувати необхідну кількість грошей, які перебували на вашому електронному гаманці. Не слід забувати й про численні хакерські атаки, можливість крадіжки особистих даних, тобто облікових записів

користувачів системи, а з ними й втрати коштів; про поширений серед шахраїв фішинг (вірус, який запам'ятовує послідовність натискання клавіш (наприклад, пароллю) в системі електронного гаманця), що масово зараз спіткає користувачів електронних гаманців та багато інших шахрайських операцій. Тому, електронні гроші зберігаються на електронному гаманці на окремих смартфонах, які використовуються не за призначенням, а виключно для проведення операцій через гаманець, щоб не піддавати систему небезпеці.

На жаль, жодного механізму подальших дій наше законодавство в разі «падіння системи» не передбачило, і «вкладники» фактично користуються цим благом електронних грошей на власний ризик. Тому, пропонуємо створення такими системами, по-перше, надійних резервних копій облікових записів (тобто закріплювати за кожною такою електронною системою обов'язок вести подвійний облік користувачів, а також використання механізму «страхування» рахунків користувачів шляхом чи то домовленостей з банками, чи то реальних грошових резервів (як це робить Фонд гарантування вкладів в Україні).

Діяльність банків є ризикованою, а тому держава по відношенню до них впровадила своєрідний «механізм публічного страхування» – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Отже, якщо банк визнають неплатоспроможним, його вкладникам здійснюють відшкодування у граничному розмірі 200 000 грн [39]. От тільки не зрозуміло, яким чином зможуть повернути свої кошти користувачі електронної валюти.

Варто звернути увагу на те, що у статті 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» вкладом є «кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку, включаючи нараховані відсотки на такі кошти» [60]. Оскільки у визначенні вкладу взагалі не передбачено існування такої форми грошей як електронні, то зрозуміло, що

банк не дає клієнтам жодних гарантій щодо забезпечення відшкодування останніх .

Отже, впровадження електронних грошей в нашій державі , звісно, є прогресивним кроком, проте актуальним залишається питання щодо чіткої нормативної бази, яка була б заснована на кращому міжнародному досвіді та враховувала б захист прав споживачів, обов'язковість державного нагляду та мінімізацію усіх ризиків, пов'язаних із користуванням платіжними системами електронної валюти.

Висновки до розділу 3

Розвиток інформаційних технологій спричиняє появу нових можливостей для ведення бізнесу. Одна з них – розраховуватися за поставлені товари чи надані послуги електронною валютою. Доступ до електронних грошей здійснюється через пластикові банківські картки.

За допомогою електронної валюти можна онлайн поповнювати рахунки мобільних телефонних номерів усіх українських операторів; здійснювати електронні платежі всередині системи на рахунки фізичних і юридичних осіб; здійснювати міжбанківські платежі в національній валюті по Україні; оплачувати комунальні послуги онлайн . З метою широкого розповсюдження електронної валюти в Україні, необхідним є врегулювання законодавчих норм щодо безготівкових розрахунків, створити контролюючі органи, які будуть попереджувати порушення у сфері такого грошового обігу та проводити таку фінансову політику, яка б не дозволила активному зростанню грошового обороту негативно вплинути на інфляційні процеси в економіці. Порушення функціонування платіжної системи може призвести до наслідків на фінансовому ринку, який вона обслуговує.

Тому сьогодні постає питання про забезпечення нормального функціонування і розвитку платіжних систем, інакше кажучи, про забезпечення безпеки платіжних систем.

При створенні системи безпеки конкретної платіжної системи необхідно враховувати її специфіку, зокрема, класифікацію системи за роллю, організацією розрахунків і платіжних інструментів, які використовують для здійснення платежів. Лише врахування і розуміння цих важливих моментів дає змогу правильно створити модель можливих загроз і вибрати ефективні способи захисту, які повинні бути невід'ємною частиною платіжної системи і здійснюватися на усіх етапах створення та обробки платежів.

ВИСНОВКИ

У роботі було проведено дослідження державного регулювання електронної валюти та платіжних систем в Україні, що дозволило: розкрити теоретико-методологічні засади дослідження електронної валюти та платіжних систем, а такожи їх роль в економіці, визначити особливості розвитку ринку електронної валюти в різних країнах світу, проаналізувати функціонування електронних платіжних інструментів в Україні.

На основі аналізу нормативно-правового законодавства ми визначили роль і функції банку у випуску електронної валюти, окреслили правила обігу електронної валюти в Україні, охарактеризували проблеми правового регулювання електронної валюти та платіжних систем в українському законодавстві; розкрили особливості обігу електронної валюти з урахуванням міжнародних правових норм.

На основі даних Національного банку України ми оцінили обсяг електронної валюти та стан електронних платіжних систем в українській економіці та здійснили прогноз щодо динаміки електронної валюти в Україні. Проведене дослідження дало нам можливість виокремити пропозиції щодо вдосконалення ринку електронної валюти в Україні та зробити наступні висновки:

1. Електронна валюта/криптовалюта є однією з найактуальніших економічних категорій сучасної науки про гроші, банки і кредит. В середині 90-х років вони почали активно вводитися в обіг електронними розрахунково-платіжними системами та іншими комерційними структурами, що функціонують в глобальній мережі Інтернет в режимі реального часу (online). На сьогодні немає визнаного у світі визначення електронної валюти, яке б однозначно розкривало їх економічну та правову сутність. Однак, визначають, що електронна валюта – це грошова вартість, яка є вимогою до емітента і яка зберігається на електронному пристрої; емітується під час отримання грошових коштів у вартісному розмірі не меншому, ніж емітована грошова

вартість; приймається як засіб платежу підприємствами, іншими ніж емітент. Електронний платіжний інструмент повинен виконувати функції грошей (міри вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів, засобу платежу, світових грошей) та має існувати в електронній формі.

2. Правове визначення терміну електронні гроші для країн Європейського Союзу міститься, зокрема, у Директиві 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу. В Україні особливості випуску електронних грошей і здійснення операцій з ними встановлені статтею 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 10 лютого 2016 року №65. Електронні гроші мають відмінності від інших засобів безготівкового розрахунку: електронні гроші є одночасно і платіжним засобом, і зобов'язанням їх емітента. Для проведення операцій використовується окремий обліковий запис користувача або персональний «електронний гаманець», кошти на якому виражені в електронних грошових одиницях.

3. Переваги електронної валюти: доступність, зручність, мобільність, безпечність, простота використання, оперативність, анонімність, підтримка мікроплатежів. Тому, ми розглядаємо електронну валюту як інноваційний платіжний інструмент, що має низку переваг, порівняно з традиційними формами грошей, та надає економічним агентам новий спосіб для проведення платіжних розрахунків, а також як нову платіжну технологію, яка дозволяє зберігати гроші в електронній формі.

4. Основними наслідками використання електронних грошей виділено: стимулювання споживання домашніх господарств; позитивний вплив на фінансову систему та монетизацію економіки; сприяння залученню коштів населення та компаній у банківську систему і зменшення обігу готівки; скорочення операційних та транспортних витрат економіки при здійсненні платежів для держави та населення в цілому. Ну і як наслідок – зменшення

тіньової економіки, оскільки всі операції відображені в електронних платіжних системах, ведеться їх повний облік, порівняно з готівковими грошима.

5. Розвиток електронної валюти у світі має чітко виражені географічні особливості. Традиційно найбільший розвиток електронна валюта отримала в економічно розвинених країнах, а саме – у Сполучених Штатах, Європейському Союзі, Японії, Південній Кореї, Сінгапурі, Гонконгу. В Україні, електронна валюта має набагато меншу популярність і поширення.

6. Головним органом в українських платіжних системах є Національний банк України, він також є платіжною організацією та розрахунковим банком для Національної платіжної системи «ПРОСТІР», учасниками якої є 52 банки та 23 небанківські установи. На території України емітентом електронних грошей може бути тільки банк, за погодженням НБУ, він же надає користувачам або комерційним агентам можливість їх сплати. Банк, що здійснює випуск електронних грошей бере на себе зобов'язання за їх погашення. Обіг електронних грошей у вигляді грошових зобов'язань здійснюється шляхом відступлення права вимоги до емітента, внаслідок чого виникає зобов'язання останнього в розмірі пред'явлених електронних грошей. Передоплата традиційними грошима є передумовою для запису на технічному пристрої користувача грошової вимоги до емітента у вигляді електронних грошей.

7. Випуск електронної валюти в Україні мають право здійснювати лише банки. Нині 23 банки мають право здійснювати емісію електронних грошей, та співпрацюють в межах платіжних інструментів та платіжних систем, таких, як Національна платіжна системи «ПРОСТІР», Visa та «Глобал Мані», «FORPOST», «ALFA-MONEY», MasterCard, XPAY. Загалом, обсяг випущених електронних грошей та обсяг операцій з ними у 2019 році в Україні зріс більш як удвічі. За підсумками діяльності у 2019 році обсяг операцій із використанням платіжних карток Національної платіжної системи «ПРОСТІР» та електронних грошей збільшився на 79% порівняно з попереднім роком. 73% операцій із використанням платіжних карток Національної

платіжної системи «ПРОСТІР» у 2019 році здійснювалися у власній мережі банків-емітентів системи.

8. Ринок електронної валюти в Україні характеризується нерівномірністю поширення. Пропозиція електронної валюти залежить від багатьох факторів, які можуть стримувати їх розвиток: стимулів для споживачів, торговців, емітентів та посередників під час їх використання. Тобто легкість використання пристроїв, на яких зберігаються електронна валюта, конфіденційність та безпека розрахунків будуть позитивно впливати на прагнення споживачів використовувати її. При цьому, однією з основних складових розвитку електронних платіжних систем у світі і в тому числі в Україні є Інтернет - торгівля, яка, нажаль, розвивається в нашій країні набагато повільніше ніж у сусідніх європейських державах. Серед основних перешкод розвитку – високий рівень корупції, відсутність доступу до фінансових ресурсів, а також недовіра споживачів і звичка розраховуватися готівкою, несформоване законодавче поле, високий рівень тінізації економіки, недостатній розвиток електронної комерції в країні. Таким чином, зараз саме від держави залежить розвиток електронної валюти в Україні. Якщо вона створить своїм громадянам умови для використання усіх переваг електронних грошей і систем електронних розрахунків, вона підштовхне цей ринок до бурхливого розвитку.

9. Міжнародний досвід свідчить, що розвиток електронної валюти сприяє зменшенню витрат на готівковий обіг та прискоренню економічного зростання. Для стимулювання розвитку ринку електронної валюти, потрібно дозволити випуск електронних грошей широкому колу компаній, при цьому компанія-емітент повинна відповідати вимогам щодо розміру власного капіталу, технічної спроможності та ділової репутації; для уникнення ризику відмивання коштів анонімні операції з електронними валютами повинні бути обмеженими за розміром, а юридичні особи, що здійснюють такі операції та мають відповідні рахунки в системах електронної валюти, мають реєструвати їх згідно з вимогами податкового законодавства, забезпечити внесення змін до

законодавчих актів України, що регулюють електронні гроші. Також повинен проводитись моніторинг можливих зловживань у системі електронних грошей.

11. Впровадження електронної валюти в нашій державі, звісно, є прогресивним кроком, проте актуальним залишається питання щодо чіткої нормативної бази, яка була б заснована на кращому міжнародному досвіді та враховувала б захист прав споживачів, обов'язковість державного нагляду та мінімізацію усіх ризиків, пов'язаних із користуванням платіжними системами електронних грошей.

12. У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, правовою неврегульованістю суспільних відносин у сфері використання електронних грошей та їх специфічним характером на практиці виникають певні труднощі, зокрема: а) складність у індивідуалізації суб'єктів правочинів; б) транскордонність правовідносин обґрунтовує необхідність визначення відповідних норм законодавства для застосування та врахування під час вчинення правочинів; в) специфічність та невизначеність криптовалют; г) стрімкі трансформації та інновації у технологічному вимірі електронних грошей, яка ускладнює можливості належного правового регулювання.

13. Також потребує врахування той факт, що більшість правочинів перебувають у тіні, щої спричинено, серед іншого, неякісним правовим регулюванням питань оподаткування та ускладненими можливостями контролю за суб'єктами відповідних правовідносин. Крім того, на території нашої держави залишається неврегульованим питання вирішення спорів між особами, якими укладено правочини із використанням електронних грошей. Наведене значно ускладнює реалізацію прав та обов'язків сторін правочину, наголошує на безкарності нівелювання договірними засадами.

14. Проведений аналіз дає підставу стверджувати, що вдосконалення законодавства у сфері обігу електронної валюти наразі перебуває на піку своєї актуальності та потребує свого якісного оновлення, зі огляду на те, що за попередні роки воно лише частково врегулювало відповідні правовідносини. Зі урахуванням вектору європейської інтеграції нашої держави доцільними

вбачається проведення адаптації національних нормативно-правових актів до усталеної міжнародної нормотворчої практики.

15. Варто погодитися із більшістю представників доктрини та практиків із приводу необхідності прийняття єдиного спеціального Закону України «Про електронну валюту». Такий нормативно-правовий акт є нагальною вимогою часу та необхідний на шляху врегулювання укладання правочинів із електронною валютою. Вбачається за можливе запропонувати, перед прийняттям зазначеного закону, затвердити детально розроблену Стратегію реформування національного законодавства у сфері обігу електронної валюти, заклавши у ній підвалини врегулювання відповідних правовідносин на довгострокову перспективу, пріоритетні цілі законодавчих трансформацій з урахуванням напрацювань закордонної практики та представників доктрини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. П. Банківські електронні послуги [Текст]: навчальний посібник для студентів денної та заочно-дистанційної форм навчання / Б. П. Адамик. – [2-ге видання]. – Тернопіль: Карт-бланш, 2009. – 96 с.
2. Адамик Б. П. Інформаційні технології у банківській сфері [Текст]: навчальний посібник / Б. П. Адамик, І. С. Литвин, В. О. Ткачук. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
3. Аналітичні дані щодо діяльності в Україні впродовж 2018 року внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених резидентами [Текст] // Вісник Національного банку України, 2019. – № 4. – С.58 – 59.
4. Банківські операції [Текст] : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
5. Верланов С. Правова природа криптовалют у судовій практиці Європейського суду справедливості [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <http://advisortax.org/wp-content/uploads/2017/11/Legal-nature-of-cryptocurrencies-Verlanov.pdf> . Назва з екрану.
6. Віднійчук-Вірван Л. А. Платіжні системи [Текст] : навч. посібник / Л. А. Віднійчук-Вірван. – Львів: “Магнолія плюс”, 2007. – 190 с.
7. Вовчак О. Д. Платіжні системи [Текст] : навчальний посібник / О. Д. Вовчак, Г. Є. Шпаргило, Т. Я. Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 341 с.
8. Давидовська Г. Електронні гроші та електронні платіжні системи в Україні / Г. Давидовська // Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 9. – Частина 2. – С. 152-154. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2011_9_2/pdf/davydovska.PDF. Назва з екрану.

9. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20\(EU\)%202015_UA.htm](http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20(EU)%202015_UA.htm). Назва з екрану.

10. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a18. Назва з екрану.

11. Директива 2015/849 Європейського Союзу про електронні гроші. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur.lex.europa.eu/LexUr=OJ:L:2015:267:0007:0017:EN:PDF>. Назва з екрану.

12. Доля Т.С. Платіжні системи Internet як інструменти електронної комерції [Електронний ресурс] / Т.С. Доля. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Torg/2009_10/13.pdf. Назва з екрану.

13. Е-гривна vs. криптогривна: столкнутся ли лбами две украинские цифровые монеты? [Електронний ресурс] // Fork Log [Інтернет-портал]. – 2018.

14. Електронні платіжні системи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://international-site.net/uk-ua/zakazchiku/100/elektronn-plat-zhn-sistemi-v-ukra-n>. Назва з екрану.

15. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст] : навчальний посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.

16. Єрохіна Н. А. Електронні гроші в платіжній системі держави [Текст] / Н. А. Єрохіна, О. Г. Микитина // Фінанси України. – 2002. – № 3. – С. 134 – 140.

17. Засадна Х. О. Про захист послуг Інтернет-банкінгу // Вісник Університету банківської справи Національного банку України, 2008. – №3. – С. 225-229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUbsNbU/2008_3/Visnyk%20UBS%20NB%203_225.pdf. Назва з екрану.

18. Захарченко О. М. . Банківське обслуговування в мережі Інтернет [Електронний ресурс] / О. М. Захарченко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 2. – С. 74–78. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/PORTAL/natural/Nvuu/Ekon/2011_33_sv2/SOURCE/14.pdf. Назва з екрану.

19. Кириченко М. М. Перспективи розвитку «Private Banking» в Україні [Текст] / М. М. Кириченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9(63). – С. 38-42.

20. Компанієць С. Інтернет-платежі за технологією НСМЕП [Текст] / С. Компанієць // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8. – С.18– 19.

21. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України : прийнятий 08.12.2004 р. № 2222-IV / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. Назва з екрану.

22. Кравець В. Інтернет-комерція в Україні [Текст] / В. Кравець // Вісник Національного банку України, 2004. –№ 3.–С. 9 – 12.

23. Кравець В. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків [Текст] / В. Кравець // Вісник Національного банку України, 2011. – № 10.–С. 45 – 47.

24. Куриляк В. Платіжні системи в Інтернеті: порівняльний аналіз [Текст] / В. Куриляк // Банківська справа. – 2001. – С. 29 – 33.

25. Куцевол М.А. Поняття та економічна природа криптовалюти / М.А. Куцевол, О.А. Шевченко-Наумова [Електронний ресурс]. – К.: Молодий вчений. – № 4(44). – 2017.– – Режим доступу: ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/16391/1/79-85.pdf. Назва з екрану.

26. Лейбов В. Інтернет-банкінг для пересічних громадян [Текст] / В. Лейбов // Фінансовий ринок України. – 2010. – № 6-7. – С. 51-52.

27. Лист Департаменту платіжних систем Національного банку України «Про надання інформації про використання Інтернет-технологій клієнтами банків при здійсненні розрахунків» від 13.06.2007 р., № 25-112/1151-6023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v6023500-07>. Назва з екрану.

28. Махаєва О. Електронні гроші в Європі та в Україні [Текст] /О. Махаєва // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 9. – С. 22 – 24.

29. Меджибовська Н. Банківські послуги та Інтернет [Текст] / Н. Меджибовська // Банківська справа. – 2001. – № 5. – С. 41-43.

30. Михайлюк Г. Поняття та особливості надання банківських послуг за допомогою Інтернету [Текст] / Г. Михайлюк // Право України. – 2010. – №8. – С.162-168.

31. Міщенко В. І. Особливості та перспективи розвитку електронної комерції (е-комерції) в банківському бізнесі [Текст] / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, Г. В. Юрчук // Банківська справа, 2001. – № 4. – С. 18–27.

32. Мрочко М. С. Розвиток банківських послуг у всесвітній мережі Інтернет [Текст] / М. С. Мрочко, Т. В. Павлів // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 131-135.

33. Офіційна позиція Міністерства доходів і зборів України з приводу ситуації навколо роботи оператора системи WebMoney. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/100169.html>. Назва з екрану.

34. Офіційний сайт асоціації учасників НСМЕП. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ansmer.kiev.ua> Назва з екрану.

35. Офіційний сайт ВАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.privatbank.com.ua. Назва з екрану.

36. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=47078&showTitle=true. Назва з екрану.

37. Офіційний сайт Національної платіжної системи ПРОСТІР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <http://prostir.gov.ua/prostir/>. Назва з екрану.
38. Офіційний сайт УКРКАРД: оператор платіжних сервісів. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrcard.com.ua/pro-kompaniyu/novini-ta-pres-relizi/mi-u-zmi/313-bezmovna-moneta-chomu-elektronni-groshi-perebuvaют-u-tini-bankivskikh-kart>.
39. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <http://www.fg.gov.ua/dostup-do-publichnoi-informatsii>. Назва з екрану.
40. Пасічник І. В. Підвищення конкурентоспроможності банківських установ на основі використання електронних технологій [Електронний ресурс] / І.В. Пасічник, К. М. Базадзе // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part2/50.PDF
41. Пацера М. Сучасний стан і перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів [Текст] / М. Пацера // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 41 – 43.
42. Пиріг С. О. Платіжні системи [Текст] : навч. посібник / С. О. Пиріг. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
43. Підсумки роботи НСМЕР у 2010 році [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/NSMER/2010.pdf. Назва з екрану.
44. Платіжні системи [Текст]: навч. посібник для студентів вищ. закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
45. Положення про електронні гроші в Україні: постанова Національного банку України від 04. 11. 2010 № 481. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>. Назва з екрану.
46. Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: постанова Правління НБУ : прийнята 30.04.2010 року № 223 / Національний банк України. – Офіційний текст. -

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0474-10>. Назва з екрану.

47. Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури: Постанова Правління Національного банку України від 04. 02. 2014 № 43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14/print1458716083308268>. Назва з екрану.

48. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. Назва з екрану.

49. Про використання електронних грошей в Україні: Лист Національного банку України від 06. 08. 2014 № 25-109/42508. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB14383.html. Назва з екрану.

50. Про державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12. 07 .2001 № 2664-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. Назва з екрану.

51. Про заборону користування електронними грошима Webmoney, Яндекс.Деньги, QIWI, Wallet і Wallet one («Єдиний гаманець»): телеграма Правління Національного банку України від 07. 11. 2016 № 57-0002/90626. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hgraf.com.ua/index.php/joomla-pages/finansi/ item/6775-ukrajintsyam-zaboronili-koristuvatisyawebmoney-yandeks-dengi-i-edinim-gamantsem>. Назва з екрану.

52. Про захист інформації в автоматизованих системах закон України: прийнятий 05.07.1994 р. № 81/94 – ВР / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 31. – ст. 286.

53. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів: Постанова Правління Національного банку України від 05. 11. 2014 № 705. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>. Назва з екрану.

54. Про здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів: постанова Кабінету Міністрів України : прийнята 29.09.2010 року № 878 Кабінет Міністрів України. – Офіційний текст. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/878-2010-%D0%BF>. назва з екрану.

55. Про Національний банк України: Закон України від 20. 05. 1999 року № 679-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. Назва з екрану.

56. Про платіжні послуги США: Уніфікований Закон. 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssl.csg.org/terrorism/umsa2001final>. Назва з екрану.

57. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05. 04. 2001 № 2346-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/print1511629903705701>. Назва з екрану.

58. Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: Постанова Правління Національного банку України від 05. 11. 2014 № 705. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>. Назва з екрану.

59. Про розгляд звернення: Лист Національного банку України від 15. 10. 2015 № 53-01006/76376. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB15241.html. Назва з екрану.

60. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>. Назва з екрану.

61. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: закон України: прийнятий 12.07.2001 року № 2664-III / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/page>. Назва з екрану.

62. Проценко А. Т. Правові основи обігу електронних грошей в Україні [Текст] / А. Т. Проценко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 37(3). С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_37%283%29__3.

63. Ранчинский К. Л. Вопросы правового статуса и регулирования электронных денег в странах ЕС [Текст] / К. Л. Ранчинский // Вестник Российского университета дружбы народов. 2011. № 1. С. 69-77.

64. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік. – К. – Національний банк України. – 2012. – 186 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=121938>. Назва з екрану.

65. Рогач І. Ф. Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах [Текст]: навчальний посібник / І. Ф. Рогач, М. А. Сендзюк, В. А. Антонюк. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 239 с.

66. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin [Електронний ресурс] // Офіційний портал Національного банку України [Інтернет-портал]. – 2018. – Електронні дані. – Режим доступу: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608. Назва з екрану.

67. Савлук М. Електронні гроші: сутність та порівняльний аналіз якісних властивостей [Текст] / М. Савлук // Вісник Національного банку України. – 2004. – №11. – С.10-14.

68. Савченко А. Виконання Базових принципів для системно важливих платіжних систем у Системі електронних міжбанківських переказів НБУ [Текст] / А. Савченко, Є. Бургіна // Вісник Національного банку України. – 2003.–№8.–С.38–41

69. Савченко А. Розвиток платіжної системи України за десятиріччя Україні [Текст] / А. Савченко, В. Кравець // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С.10 – 12.

70. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні [Текст]: науково-аналітичні матеріали / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В.І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Грищук. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – Вип. 10. – 145 с.

71. Ступка Н. М. Впровадження Інтернет-технологій як напрям підвищення конкурентоспроможності комерційних банків [Електронний ресурс] / Н. М. Ступка // Вісник Української академії банківської справи, 2004. – №2(17). – С. 1–5. / Режим доступу: http://dspace.academy.sumy.ua/bitstream/123456789/576/2004_10pdf. Назва з екрану.

72. Технологія інтернет-розрахунків PayCash [Електронний ресурс]. – Режим доступу: з <http://www.imoney.ua/system/paycash.ua.htm>. Назва з екрану.

73. Толкачов С. Картки НСМЕР: зручність, безпечність, перспектива [Текст] / С. Толкачов // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С.54 – 55.

74. Транскордонні перекази за підсумками 2019 року [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2020. – № 3. – С. 36–39.

75. Ухвала Апеляційного суду м. Києва по справі № 753/599/16-ц [Електронний ресурс] // Ліга Закон [Інтернет-портал]. – 2016. – Електронні дані. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/-link1/SO13658.html. Назва з екрану.

76. Харченко В. Банківські платіжні картки: передумови створення Єдиного національного платіжного простору в Україні [Текст] / В. Харченко, Р. Капралов // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 32 – 37.

77. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2019 році [Текст] / В. Харченко // Вісник Національного банку України. – 2020. – № 6 . – С. 26–33.

78. Центральний банк та грошово-кредитна політика [Текст]: підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, та ін. ; за заг. ред. А. М. Мороза і М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.

79. Чайковський Я. І. Платіжні системи [Текст]: навч. посібник / Я. І. Чайковський. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 210 с.

80. Чуб О.О. Розвиток Інтернет-банкінгу в глобальному середовищі [Електронний ресурс] / О.О. Чуб // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2009_1/26.3.07.pdf. Назва з екрану.

81. Шалига Т. С. Розвиток дистанційних банківських послуг як показник модернізації елементів національної банківської системи [Електронний ресурс] / Т. С. Шалига. – 2010. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portals/Soc_Gum/VUABS/2010_2/29_03_09.pdf. Назва з екрану.

82. Що таке Bitcoin і криптовалюта? [Електронний ресурс] // Bitcoin Security [Інтернет-портал]. – 2015. – Електронні дані. – : <http://bits.media/chto-takoebitcoin>. Назва з екрану.

83. Щодо використання електронних грошей в Україні: Лист Національного банку України від 26. 06. 2014 № 25-109/33434. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3343500-14>. Назва з екрану.

84. Щодо переліку систем електронних грошей та банків, які здійснюють операції з електронними грошима в Україні: Лист Національного банку України від 15. 01. 2013 № 25-112/335. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_335500-13. Назва з екрану.

85. Щодо проблемних питань обігу та використання електронних грошей: Лист Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 03. 06. 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.dt-kt.com/?p=4815>. Назва з екрану.

86. Юрчук Г. Мережа Інтернет – сучасний канал і середовище надання фінансових послуг [Текст] / Г. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2002. – №6, – С.33–39.

87. Юрчук, Г. В. Особливості еволюції ринку фінансових послуг та їх надання в умовах розвитку інформаційного суспільства [Текст] / Г. В. Юрчук // Вісник Української академії банківської справи. - 2001. – № 2. – С. 57-64.

88. Ющишин Л. О. Електронні платіжні системи у міжнародній практиці та їх застосування [Електронний ресурс] / Л. О. Ющишин, С. М. Сало // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2012. – Випуск 9(33). – Ч.3. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2012_9_3/71.pdf

89. Bitcoin в Україні: НБУ та інші регулятори визначилися зі статусом криптовалют [Електронний ресурс] // НВ Бізнес [Інтернет-портал]. – 2017. – Електронні дані. – Режим доступу: https://biz.nv.ua/ukr/finance/bitcoin-v-ukrajini-nbu-i-inshi-reguljatori-viznachilisja-zi-statusom-kriptovaljuta-2293048.html?new_site=1. Назва з екрану.

90. Evaluation of the E-Money Directive (2000/46/EC), European Commission, February, 2006. [Electronic resource]. Mode of access: http://europa.eu.int/comm/internal_market/bank/e-money/index_en.htm#evaluati. -

91. FATF Money Laundering Using New Payment Methods. Report on New Payment Methods, 13 October 2006. [Electronic resource]. Mode of access: <https://www.fatf-gafi.org/documents/documents/reportonnewpaymentmethods.htm>.

92. General Agreement on Trade in Services. World Trade Organization, 2014. [Electronic resource]. Mode of access: https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsintr_e.htm.

93. Hasan, I., Renzis, T., Schmiedel, H. (2016) Retail Payments and Economic Growth. - Bank of Finland Research Discussion Papers, 2016. [Electronic resource]. Mode of access: http://www.suomenpankki.fi/en/julkaisut/tutkimukset/keskustelualoitteet/Documents/BoF_DP_1219.pdf.

94. Mobile Contactless Payments In Europe: The Reality BeyondRealityBeyond The NFC Hype, Forrester, July 2015. [Electronic resource]. Mode of access : <http://spectrum.ieee.org/computing/networks/theres-no-stopping-the-rise-of-emoney/0>.

95. PayPal Emerging As World's «Fifth Payment Network», 2018. [Electronic resource]. Mode of access : <http://pymnts.com/briefing-room/commerce-3-0/PayPal->

Emerging-As-World-s-Fifth-Payment Network/?goback=.gde_3568809_member_118609071#.T7-qX5MkE18.linkedin.

96. Report on electronic money, ECB, 1998. [Electronic resource]. Mode of access : <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>.

97. Revenue Administration: Managing the Shadow Economy, 2010. [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1014.pdf>.

98. WebMoney: Mode to acces, [Electronic resource]. Mode of access: <https://news.wmtransfer.com/page/85?ref?re>.

99. Wilusz D. (2011) Legalde terminants of electronic money systems developmentin European Union [Text] / Prawny i ekonomicznyprzełądprawagospodarczego. – Wydawnictwo Naukowe UAM. 2011. Vol. 2. P. 125-134

100. World Trade Organization. [Electronic resource]. Mode of access: https://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm/.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація електронної валюти

За типом носія

- 1. На базі фізичного пристрою (англ. hardware – based): електронна валюта зберігається на спеціальному пристрої (наприклад, на чіпі, вбудованому в смарт-карту), що одночасно використовується для здійснення платежів. При використанні такого типу платіжних інструментів транзакція між платником та отримувачем платежу іноді може бути виконана без додаткового під'єднання смарт-карт до мережі (третьої особи).
- 2. На базі програмного забезпечення (англ. network – based чи software – based), або їх ще називають онлайн-грошима: електронна валюта зберігається на накопичувачах інформації у формі файлів бази даних/масиву інформації. У цьому випадку, при здійсненні транзакції запит до оператора електронної валюти є обов'язковим для завершення операції.

За типом технології зберігання

- 1. Із централізованим веденням рахунків (англ. account – based): всі транзакції записуються та авторизуються через централізовану систему рахунків, управління якою здійснює система електронної валюти.
- 2. Із використанням електронних записів/символів (англ. token – based): транзакція не потребує авторизації і електронні гроші існують у формі електронних символів, які обертаються всередині комп'ютерної чи телекомунікаційної мережі, або шляхом прямого під'єднання до такої мережі електронних пристроїв.

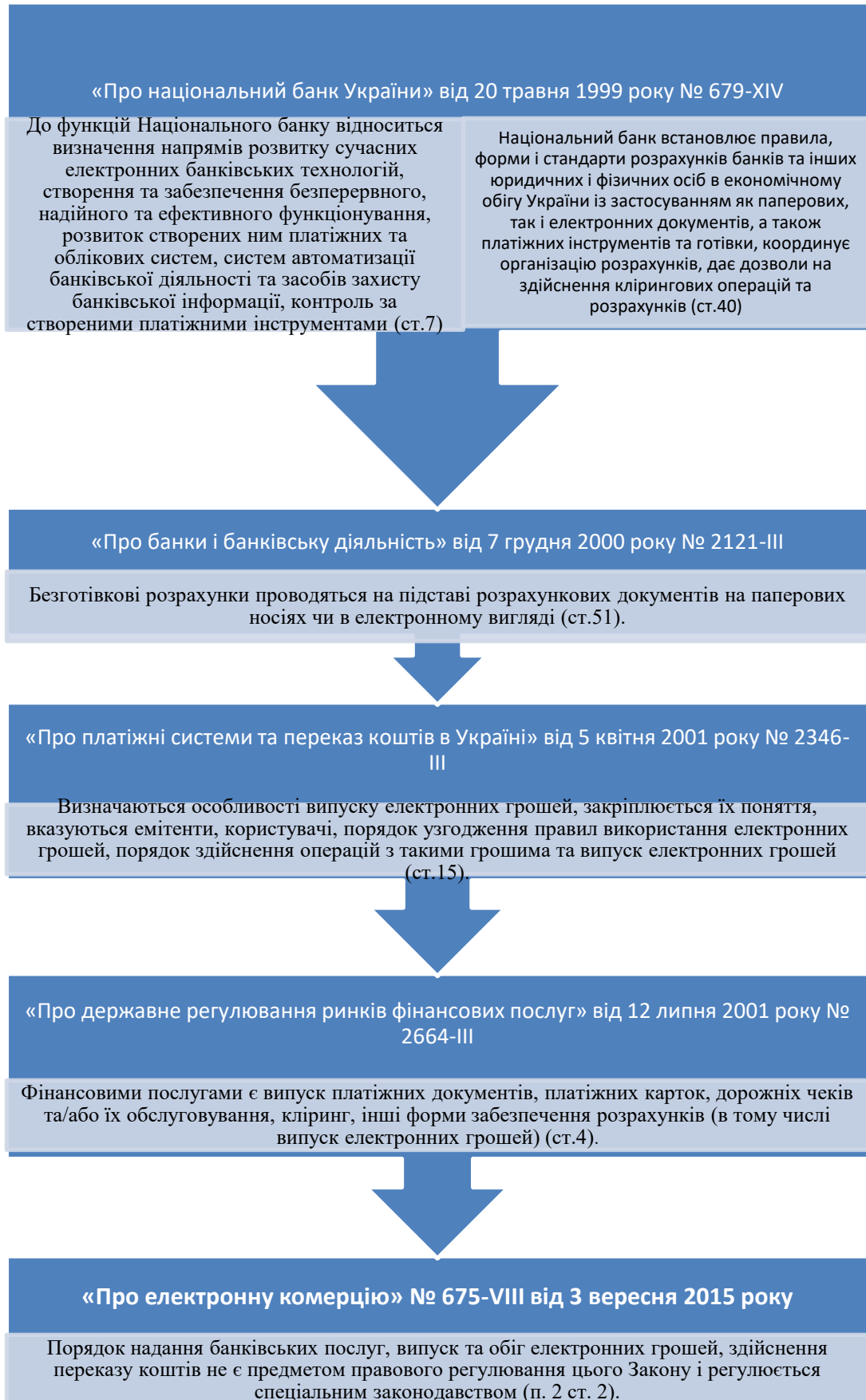
За ступенем анонімності

- 1. Повністю анонімні системи електронної валюти: ідентифікація користувача не вимагається ані при придбанні ним електронної валюти, ні при здійсненні ним транзакцій, а отже, ідентифікація та відстеження здійснених операцій між платником та отримувачем платежу є неможливою.
- 2. Системи, що вимагають ідентифікації: платник та отримувач платежу, здійсненого за допомогою електронної валюти, мають ідентифікувати себе, надаючи, таким чином, можливість системі електронної валюти відслідковувати транзакції.
- 3. Системи, що вимагають часткової ідентифікації: як правило, вимоги щодо часткової ідентифікації клієнтів можуть бути встановлені на законодавчому рівні та передбачати мінімальну ідентифікацію клієнта (наприклад, за паспортними даними). Проте, доступ до інформації щодо ідентифікації клієнтів та здійснені ними угоди можуть мати лише чітко визначені державні інституції.

За розміром платежу

- 1. Системи пікоплатежів (англ. picopayments): можуть здійснюватись платежі розміром від менш, ніж 1 євроценту до 1 євро.
- 2. Системи мікроплатежів: можуть здійснюватись платежі розміром від 1 євро до 10 євро. Здійснення платежів такого розміру із використанням чеків чи платіжних карт часто не є економічно вигідним.
- 3. Системи макроплатежів: можуть здійснюватись транзакції більшого розміру.

Поняття електронних грошей в законодавстві України

Методи регулювання електронної валюти в Україні

Назва методу регулювання	Застосування	Ризики застосування
Методи прямого регулювання		
Вимога щодо проведення безготівковими розрахунками	З 04 січня 2017 року гранична сума розрахунків готівкою за участю фізичних осіб – 50 тис грн, а для розрахунків готівкою підприємств (підприємців) – 10 тис. грн.	Використання інших інструментів безготівкових розрахунків
Скорочення надлишку ліквідності, створюваного заміною готівки грошей НБУ електронною валютою	Здійснення операцій на відкритому ринку, каналні відсоткові ставки	Скорочення надлишкових резервів – скорочення грошової бази
Законодавче обмеження можливості створення електронної валюти приватними емітентами	Ліцензування НБУ комерційних банків щодо емісії електронної валюти	Обмеження входу на ринок електронної валюти небанківським фінансово-кредитним установам, зниження рівня електронних платіжних інновацій
Введення обов'язкових нормативів резервування під емісію електронної валюти	Кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0	Зростання нормативу може вивести до обмеження пропозиції емісії електронної валюти, збільшення грошового агрегату, незабезпеченість емісії електронної валюти
Вимога щодо обсягів проведення розрахунків електронною валютою	Обмеження в частині суми: для поповнюваних електронних пристроїв сума не повинна перевищувати 8000 грн., а для непоповнюваних електронних пристроїв ця сума не повинна перевищувати 2000 грн.; право використання електронних грошей до 35000 грн протягом календарного року. Загальна сума електронних грошей перерахованих користувачами-фізичними особами іншим користувачам-фізичним особам з використанням розрахункових карток не перевищувала 500,00	Зниження трансферабельності електронних грошей

	(п'ятсот) гривень на день та 4 000,00 (чотири тисячі) грн. протягом одного місяця	
Методи непрямого регулювання		
Організація та проведення банківського нагляду	Економічні нормативи	Недотримання економічних нормативів в банківській діяльності
Заходи безпеки проведення платежів, протидії відмиванню грошей, фінансових злочинів тощо	Підвищення рівня фінансової грамотності суб'єктів господарювання, попередження фінансових злочинів	Відмивання грошей, тінізації економіки
Організація ведення грошово-кредитної статистики щодо обігу електронних грошей	Інфографіка про використання електронної валюти	Недостовірність даних щодо обігу ринку електронних грошей
Конвертованість	Зобов'язання емітентів Електронної валюти на першу вимогу клієнта здійснювати обмін та обіг електронної валюти	Уповільнення обігу електронної валюти